

A P O S T R O F

Premiile „Poesis” pentru anul 2011

Marele premiu: NORA IUGA

Premiul pentru proză – cartea anului: MARTA PETREU

Premiul pentru poezie – cartea anului: MARIN MĂLAICU HONDRARI

Premiul pentru critică – cartea anului: CORNEL UNGUREANU

Premiul pentru traduceri: JAN MISJKIN

Premii speciale: GEORGE ACHIM și LUCIAN PERȚA

Premii de excelență: HANANE AAD și AZONABAN MEZEY KATALIN.

Amfitrioni au fost Dumitru Păcuraru (directorul festivalului), George Vulturescu și Claudiu Komartin, redactorii-șefi ai celor două reviste, *Poesis* și *Poesis International*.

• Ion Pop, Lucian Nastasă, Marta Petreu și Carol Iancu. Foto: Lukács József

In memoriam

PAUL EVERAC

UNIUNEA SCRITORILOR din România și Asociația Scriitorilor București anunță cu deosebită tristețe încetarea din viață a dramaturgului PAUL EVERAC.

Paul Everac, pe adevăratul său nume Petre Constantinescu, s-a născut în București la 23 august 1924. A absolvit Facultatea de Drept din București. A fost succesiv șef de secție la Agenția CEC din Hălmeagiu, muzeograf la Buzău și Sighișoara, cantaragiul la Satu Mare, juriconsult la Întreprinderea Forestieră din Mălini, șef de protocol la Marea Adunare Națională, director general al Televiziunii Române, director al Institutului Român de Cultură și Cercetare Umanistă „Nicolae Iorga” de la Veneția, președinte și fondator al Fundației „Steaua Carpatină”.

Paul Everac a fost un dramaturg extrem de prolific, fiind autorul a peste 120 de piese; a scris, de asemenea, poezie și esuri. A colaborat la numeroase reviste: *Viața românească*, *Contemporanul*, *Luceafărul*, *Tribuna*, *Ramuri*, *Scînteia*, *Adevărul literar și artistic*, *Curierul național*. În 1948 a scris prima sa opera literară, poemul dramatic *Robinson*, o căutare patetică a lui Dumnezeu. Cea dintâi piesă tipărită, *Logodnă*, a apărut în 1962. A debutat pe scenă cu piesa *Poarta*, în 1959, jucată la Iași, apoi la Ploiești, Pitești și Sibiu. Printre cele mai cunoscute și mai reprezentate scenic piese ale sale, unele cunoscând sute de reprezentații, sînt: *Ștafeta nevăzută* (1964), *Cititorul de contor* (1973), *Viața e ca un vagon?* (1973), *A cincea lebădă* (1978), *Un pahar cu sifon* (1979), *Cartea lui Ioviță* (1983).

Pentru activitatea sa literară, Paul Everac a primit numeroase premii, decernate de Ministerul Culturii, Uniunea Scriitorilor, Asociația Scriitorilor București, Academia Română. În 1986 i s-a acordat Premiul Uniunii Scriitorilor pentru întreaga activitate. A fost un neobosit militant pentru reprezentarea dramaturgiei române contemporane și a inițiat mai multe spectacole-lectură cu piese noi. A fost, în anii 1980, secretarul Secției de dramaturgie a Asociației Scriitorilor București.

Prin dispariția lui Paul Everac, dramaturgia românească suferă o dureroasă pierdere.

HORIA GÂRBEA

Evenimente la Filiala Cluj aUSR

• În 27 octombrie, la sediul Filialei Cluj aUSR, a fost lansată cartea lui Ramon de Basterra, *Opera lui Traian* (Iași: Institutul European), traducere de Oana Presecan, prefață de Mariano Martín Rodríguez.

Cartea a fost prezentată de Ovidiu Pecican, Oana Presecan (traducătoare) și Mariano Martín Rodríguez (prefațator).

• În 3 noiembrie a.c., la sediul Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor din România, a avut loc dezbateră *De ce s-a simucis Voronca?*. Dezbateră s-a bazat pe documentele publicate în „Dosarul Voronca” din nr. 6 al revistei noastre. Au participat profesorul Carol Iancu, Ion Pop, Irina Petraș, Marta Petreu. Profesorul Carol Iancu a venit de la Montpellier cu documente suplimentare față de „Dosarul Voronca” pe care l-am publicat deja în revista noastră. Au fost proiectate fotografii, acte, manuscrise și scrisori. Tot lui Carol Iancu îi datorăm un moment poetic emoționant, adică lectura unor poeme de Voronca dedicate fie Colombei, fie „divinei, vai diabolicei Rovena”; lectura poemelor și interpretarea lor au alternat în mod inspirat. Au fost de față distinși invitați, precum Delia Marga, Rodica Marian, Andrei Marga, Ion Vartic, Doina Cetea, Mihai Dragolea, Adrian Popescu, Lucian Nastasă, Minerva Chira, Horia Ursu, Ladislau Gyémánt și un public avizat. Evenimentul a fost organizat de Universitatea „Babeș-Bolyai”, Departamentul de filosofie premodernă și românească, de revista *Apostrof* și de Filiala Cluj aUSR.

Un bilanț regal

Ovidiu Pecican

• Regele Mihai I

DISCURSUL REGELUI Mihai I în Parlamentul României republicane marchează, în felul lui, o piatră de hotar. Tot așa a fost, bunăoară, și prima vizită a unui președinte american în Bucureștiul de după căderea comunismului sau sosirea la București a primului papă ajuns aici în decursul istoriei. Toate aceste evenimente ar fi fost imposibile în vremea domniei comunismului ateu sprijinit de Kremlinul roșu și au părut improbabile destul timp chiar și după căderea dictaturii lui Ceaușescu.

Și în viața suveranului ele au părut astfel, de vreme ce Maiestatea Sa și-a început discursul menționând că „Sunt mai bine de șaizeci de ani de când m-am adresat ultima oară națiunii române de la tribuna Parlamentului“. Din alt unghi, agenția Reuters observa același lucru, notând că regele Mihai I este „cel mai bătrân fost monarh din Europa și unul dintre ultimii supraviețuitori dintre șefii de state din cel de-al Doilea Război Mondial“.

Faptul amintește că, împlinind nouă decenii de viață, regele teazurizează, prin însuși acest fapt, ca și prin locul său în ierarhia socială românească a ultimului secol, o experiență de durată, cu destule schimbări importante pentru destinul națiunii din care facem toți parte. Regele poate vorbi, din proprie experiență, despre prima lui guvernare – pe când era copil – și de cea de a doua, când devenise un tânăr în toată regula; despre experiența formării lui în democrație și, apoi, în dictatura propriului tată; despre rolul de fundal jucat în vremea dictaturilor legionară și antonesciană, cu excesele lor criminale; despre patronarea – fie și formală – a campaniei din Răsărit, ca și despre inițierea celei către Vest; despre instalarea lui la cârma țării, prin arestarea militarului dictator; despre coabitarea cu tancurile sovietice și cu primele guverne dominate de comuniști; despre episodul

abdicării sub șantaj și despre lunga și amara experiență a exilului; despre tentativele de revenire în România și alungarea lui în timpul lui Ion Iliescu și Petre Roman; despre reconcilierea cu Iliescu și redobândirea anumitor bunuri în România... Toate acestea însumează o experiență politică și de viață de o bogăție și o complexitate inestimabile prin durata, natura provocărilor și tipurile de răspuns pe care le implică; un adevărat tezaur istoric, a cărui împărțire – deocamdată parțială și preferențială – contează pentru fiecare dintre noi.

Sunt doar câteva dintre motivele care fac interesantă prezența lui Mihai I astăzi pe cea mai importantă scenă a țării, la tribuna legislativului. Și toate spun, de fapt, că unicitatea acestui prilej implică saltul dincolo de prejudecăți și acceptarea tacită a exigenței că înainte de a judeca și a da verdicte se cuvine ascultată depoziția oricărui martor la o desfășurare de evenimente atât de răsfirată.

„Nu putem avea viitor fără a respecta trecutul nostru“, spune chiar regele, fără a angaja însă în discurs recapitulări ale experiențelor enumerate mai sus. În parte și selectiv a făcut-o deja în diverse împrejurări anterioare. Ceea ce împărtășește el de astă dată este o reflecție mai generală și mai sublimată; un desen de mare simplitate, sever. În același timp însă, proiecția monarhului asupra țării nu lasă îndoială în privința raportului dintre moștenirea trecutului și timpurile ce vor veni: „Nu văd România de astăzi ca pe o moștenire de la părinții noștri, ci ca pe o țară pe care am luat-o cu împrumut de la copiii noștri“.

Scrutând astfel viitorul, făcând din el ținta bilanțului prezentat în fața țării, regele și-a formulat, probabil, verdictele cu toată răspunderea. În tinerețe autor al planului utopic de a răsturna alianța nefericită cu fascismul și de a restaura, fie și cu complicitatea moștenitorilor, democrația, ultimul rege al României s-a oprit acum în mod firesc, în reflecțiile prezentate în fața aleșilor noștri, cu prudență și scepticism, la politică și democrație. „Politica este o sabie cu două tăișuri. Ea garantează democrația și libertățile, dacă este practică în respectul legii și al instituțiilor. Politica poate însă aduce prejudicii cetățeanului, dacă este aplicată în disprețul eticii, personalizând puterea și nesocotind rostul primordial al instituțiilor statului.“ La fel, „instituțiile democratice nu sunt guvernate doar de legi, ci și de etică, simț al datoriei. Iubirea de țară și competența sunt criteriile principale ale vieții publice. Aveți încredere în democrație, în rostul instituțiilor și în regulile lor!“ Ori: „Democrația trebuie să îmbogățească arta cărmuirii, nu să o sărăcească. România, ca și toate țările din Europa, are nevoie de cărmuitori respectați și pricepuți“.

Reflecții de felul acestora pot apărea numai prin îmbinarea experienței nemijlocite, presărate cu victorii și înfrângeri, cu medi-

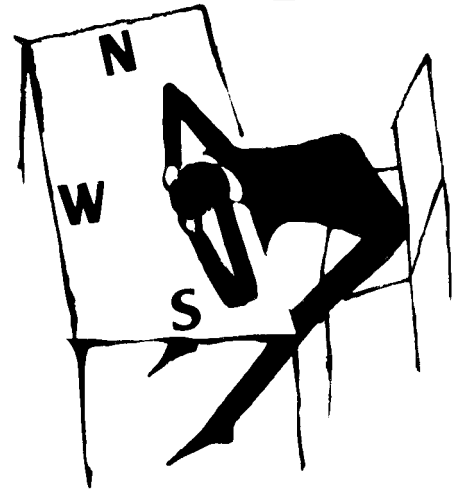
• Regele Mihai I

tația stăruitoare asupra subiectului. Comparate cu unele dintre eseurile lui Montaigne sau cu câteva dintre maximele lui La Rochefoucauld, ele s-ar plasa într-un orizont mai potrivit de înțelegere decât în parlamentul democrat al finalului de an 2011.

În lumina acestor estimări, critica regală a prezentului românesc este neconcesivă și exactă. Întâi, nu avem o axiologie viabilă: „vremurile de astăzi nu au respectul cuvenit față de ierarhia valorilor din societatea românească“. Apoi: „Demagogia, disimularea, egoismul primitiv, agățarea de putere și bunul-plac nu au ce căuta în instituțiile românești ale anului 2011. Ele aduc prea mult aminte de anii dinainte de 1989“. În fine, „Lumea de mâine nu poate exista fără morală, fără credință și fără memorie. Cinismul, interesul îngust și lașitatea nu trebuie să ne ocupe viața. România a mers mai departe prin idealurile marilor oameni ai istoriei noastre, servite responsabil și generos“.

Cu două decenii în urmă, fără a fi regalistă, dar pregătită să participe la restaurarea adevărului și la adâncirea democrației participative, revista proaspăt înființată *Apostrof* publica în exclusivitate o mărturie a regelui Mihai I al României despre 23 August 1944. Redacția socotea că prilejul unei revoluții este bine-venit pentru a elimina petele albe din trecut printr-o mai bună cunoaștere. A publica textul Maiestații Sale era cu atât mai recompensant, cu cât, în cazul dat, era vorba tocmai despre autorul schimbării spectaculare de orientare politico-militară și diplomatică a României.

Astăzi, *Apostrof*ul întâmpină cu același nedeazănt interes discursul suveranului, salutând înțelepciunea și luminile aduse prin cuvintele sale și văzând în meditația lui un izvor de mai bună pricepere a timpului în care trăim.

THE PAST is never dead, it is not even „past“, aceste cuvinte ale lui Faulkner, citate de Hannah Arendt în cartea ei *Between Past and Future*, captează natura complicată, tensionată, adeseori spinoasă a raportului dintre istorie și memorie. Acum 55 de ani, pe 23 octombrie 1956, izbucnea Revoluția Maghiară. În iunie 1958, în urma unei înscenări judiciare, liderul revoluționar Imre Nagy a fost condamnat la moarte și spânzurat. Albert Camus a scris atunci unul dintre cele mai frumoase și mai sfâșietoare texte ale sale. În 1956, blocul sovietic se cutremura din temelii, întregul sistem își dovedea falimentul, imperiul lui Stalin se dezagrega văzând cu ochii. Mișcarea revoluționară maghiară, catalizată de aceea din Polonia, a fost condusă de intelectuali, dar s-a extins rapid spre muncitori. S-au născut experimente de democrație directă sub forma consiliilor muncitorești, prefigurarea a ceea ce avea să fie mișcarea sindicală independentă și autoguvernată „Solidaritatea“ din Polonia.

Liderul Comitetului Național al celui de-al doilea district, o organizație născută spontan și care formula revendicări tot mai radicale, apoi al unui Comitet Revoluționar Național, a fost József Dudás, un personaj în a cărui psihologie se contopeau elemente de condotier, de aventurier, de iluminat, de martir, de tribun, de desperado. Dacă Georges Sorel, autorul *Reflecțiilor despre violență*, ar fi apucat să trăiască momentul Revoluției Maghiare, probabil că l-ar fi elogiat pe József Dudás. Originar din Transilvania, membru al PCDR în ilegalitate, arestat, închis, ajuns în Ungaria, trimis în România după război, întemnițat sub acuzația că fusese informator al Siguranței, Dudás a adus în revoluție ceea ce un autor francez numea „minuscula sămânță a nebuniei“ ori, mai exact spus, a unei imaginații sociale nelimitate, neînlanțuite. După înfrângerea revoluției, Dudás a acționat în clandestinitate, a fost capturat, judecat sumar și executat. Consiliile născute în acele zile de euforie revoluționară, inclusiv Consiliul Muncitoresc al Budapestei, condus de Sándor Rácz, erau înrudite cu cele de la Kronstadt, lichidate de bolșevici în martie 1921, ori cu cele din Catalonia Războiului Civil spaniol (Lendvai, 2008, p. 109-117). Așa le-a privit Hannah Arendt și nu greșea.

Revoluția s-a identificat, cel puțin în prima ei fază, cu personalitatea fostului premier Imre Nagy, un comunist care îndrăznise, după moartea lui Stalin, să propună o liberalizare internă. Nagy și susținătorii săi au propus un eurocomunism *avant la lettre*, o debolșevizare a comunismului. În cele

Revoluția Maghiară, IMRE NAGY și deloc „renegatul“ ION ILIESCU

Vladimir Tismăneanu

zece zile cât a condus cele două guverne ale Revoluției Maghiare, Nagy s-a reinventat ca personalitate politică, a rupt radical cu stalinismul și a permis Ungariei să devină o autentică republică a cetățenilor. A sfidat colosul sovietic și pe servitorii acestuia din așa-zisele democrații populare, inclusiv România. În final, socialismul lui Nagy era mai aproape de acela al lui Léon Blum decât de oricare dintre versiunile leniniste, inclusiv cea a lui Tito. A acceptat pluralismul și a renunțat la monopolul puterii. Cum observa fostul aghiotant al lui Tito, marele apostat Milovan Djilas, într-un text apărut la mijlocul lunii noiembrie 1956 la New York, în revista *The New Leader*, tot așa cum divorțul lui Tito de Moscova a însemnat o lovitură mortală dată imperialismului sovietic, Revoluția Maghiară a declanșat începutul sfârșitului comunismului.

Fenomenologia ereziei

NIMIC SIMILAR nu s-a întâmplat în România, nici în 1956, nici în 1968, anul „Primăverii de la Praga“, nici în 1989. Problema comunismului românesc, între altele, este că nu a fost nicicum apt să genereze un curent revizionist marxist. Privind înapoi, cu beneficiul a ceea ce știm astăzi, asemenea direcții reformatoare aveau prea puține șanse de succes. Comunismul de sorginte leninistă (iar altul nu a existat vreodată ca practică politică statală) era intrinsec ostil pluralismului. Ceea ce nu a însemnat că dorința de a liberaliza sistemul era neapărat una absurdă. Pentru a afla natura incurabilă a maladiei, trebuiau încercate unele presupuse remedii. Iar ironizarea fals sagace a acestor tentative nu face decât să dovedească lipsa de comprehensiune și chiar o stranie cecitate istorică. Nimic nu au detestat comuniștii mai mult decât eforturile de a depăși vechea matrice bolșevică și de a împăca socialismul cu democrația.

Imre Nagy (1896-1958) a fost inițial un comunist convins. Trebuie spus acest lucru în raport cu absolutiștii morali de ieri și de azi care afirmă că un comunist este prin definiție sortit să rămână întepenit în formula sa mentală originară. O știm din atâtea cazuri, de la Koestler până la Kołakowski, că lucrurile nu au stat astfel. Mai întâi la Moscova, unde s-a aflat într-un lung exil după eșecul dictaturii lui Béla Kun,

apoi la Budapesta, după 1945, Nagy a înțeles că sistemul stalinist era în esența sa criminal și barbar. Era cu atât mai periculos cu cât pretindea să fie expresia umanismului desăvârșit. Nagy a făcut în perioada emigrației în URSS compromisuri penibile. A acceptat chiar să devină, pentru câțiva ani, informator al NKVD-ului. Și totuși, în pofida acestor abdicări, a îndrăznit, atunci când s-a ivit prilejul, să propună o altă logică decât aceea a monolitului inchișitorial. După moartea lui Stalin, între 1953 și 1955, ca prim-ministru al Ungariei, Nagy a susținut „noul curs“. S-au deschis porțile închisorilor și lagărelor. Lumea a putut în fine să respire mai ușor. Unii torționari, inclusiv Gábor Péter, fostul șef al Securității, au fost arestați, judecați și condamnați. Asemenea lucruri erau de negândit la București, unde puterea continua să jure pe cel mai dur stalinism. Liderul stalinist Mátyás Rákosi a apelat la patronii săi de la Kremlin pentru a se debarasa de incomodul său rival. Luptele la vârf din Biroul Politic sovietic s-au soldat temporar cu înfrângerea lui Nagy și a grupului său de revizionisti marxiști (între care Miklós Gimes, Ferenc Donáth, Géza Losonczy și Miklós Vásárhelyi). Între timp, acest curent eretic se dezvoltă în mișcarea comunistă mondială, cu sprijinul direct al lui Tito. La rândul lor, Mao, Dej, Hoxha, Ulbricht, Thorez și alți staliști înverșunați au privit revelațiile lui Hrușciiov de la Congresul al XX-lea al PCUS drept o impardonabilă trădare. Șocul însă a fost enorm. Intelectualitatea critică, inclusiv atâtea foști staliști care vedeau acum lumina, s-a revoltat împotriva minciunii totalitare. Scriitori ca Tibor Déry, Tamás Aczel și Gyula Hay, cunoscuți pentru opțiunile lor marxiste, au aderat la programul lui Nagy. Celebrul filosof marxist Georg Lukács, exilat în URSS ani îndelungați, revenit în Ungaria în 1945, a devenit ministrul culturii în guvernul revoluționar. Ceea ce nu i-a împiedicat pe staliști să vorbească despre „contrarevoluție“.

Îată ce scria N. Steinhardt în *Jurnalul fericirii* despre Imre Nagy, o analiză lămuritoare și caldă a rupturii cu minciuna totalitară și a curajului de a reabilita etica revoltei:

Mai este un caz pentru care cred că Hristos va lovi, al singurului comunist trecut printr-un proces de transfigurare și ajuns la sfințenie și martiriu: Imre Nagy. Cât de liber suflă duhul și ce nașteptat își alege sălaşu-

LIVIU CIULEI

Roxana Croitoru

S-A STINS în noaptea de 25 octombrie, la München, personalitatea cea mai complexă a teatrului românesc, regizorul, scenograful și actorul LIVIU CIULEI.

Destinat inițial carierei de arhitect, Liviu Ciulei a absolvit în paralel Conservatorul Regal de Muzică și Teatru din București. A debutat pe scena Odeonului din capitală, în rolul Puck, din *Visul unei nopți de vară*. La scurt timp s-a alăturat trupei Teatrului Municipal din București, devenit ulterior Teatrul „Lucia Sturdza Bulandra”.

Ca actor, scenograf și director al acestui teatru, între anii 1963 și 1972, Liviu Ciulei a creat această instituție teatrală în care a edificat o trupă, cea mai bună din țară, a cărei faimă a devenit de rezonanță internațională.

Memorabilul spectacol *Cum vă place* din 1961 a marcat momentul nașterii școlii moderne de regie românească, „teatralizarea spectacolului teatral”, reteatralizarea teatrului.

Spectacolele puse în scenă de Liviu Ciulei, *Moartea lui Danton*, *Leonce și Lena*, *O scrisoare pierdută*, *Lungul drum al zilei către noapte*, *Azilul de noapte*, *Furtuna*, rămân peste timp spectacole de referință.

În anii '80, după înlăturarea sa de către autoritățile comuniste de la conducerea Teatrului „Bulandra”, s-a stabilit în Statele Unite. A fost director al Teatrului „Vivian

Beaumont” de la Lincoln Center New York (1979-1980) și director artistic al Teatrului „Tyron Guthrie” din Minneapolis (1980-1986). A predat cursuri de arta actorului și regie la Columbia University și la New York University. A pus în scenă în Germania, Franța, Italia, Marea Britanie, Australia și Israel.

Pe lângă teatru, opera sa include peste douăzeci de filme, la care a lucrat în calitate de regizor, scenograf sau actor. Dintre numeroasele premii cu care a fost distins pentru creația cinematografică, amintim:

Globul de cristal, la Karlovy Vary (1969), pentru filmul *Valurile Dunării*, și premiul de regie la Cannes (1965), pentru filmul, neegalat încă în cinematografia românească, *Pidurea spânzuraților*.

Liviu Ciulei a fost un iscoditor, un descoperitor de noi forme ale expresivității teatrale și poate că această mobilitate i-a întreținut tinerețea creatoare până la sfârșit.

Întors în țară în anii '90, a fost director onorific al Teatrului „Bulandra”, unde a pus în scenă ultimele sale spectacole: *Visul unei nopți de vară*, *Deșteptarea primăverii*, *Hamlet*, *Henric al IV-lea*, *Șase personaje în căutarea unui autor*.

Amintim câteva dintre premiile cu care a fost distins în țară și în străinătate: Premiul UNITER (1996), Premiul de excelență UNITER (2001), Premiul de excelență în cinematografia română (2002), Premiul Tony (echivalentul teatral al premiilor Oscar), pentru remarcabila activitate de după să la Teatrul „Tyron Guthrie” din Minneapolis. Liviu Ciulei a fost membru de onoare al Ordinului Arhitecților.

Prin dispariția sa, teatrul românesc pierde o lume. O lume a nobleței artistice. ■

rire: în sufletul unui activist mai întâi (și ani mulți) plin de zel stalinist [...] Înăluntrul omului ăstuia [...] se petrece în interval de numai zece zile (timpul e limitat ca într-o piesă clasică) prefacerea deplină. Nagy e la sfârșitul celor zece zile altul. Nu și-a schimbat politica, și-a schimbat sufletul.

Această transfigurare, prefacere, metanoia, epifanie, deșteptare, cum vrei să-i spunei, este cheia revizionismului marxist și a rebeliunii sale împotriva Marelui Inchizitor. În iunie 1958, cum scria Albert Camus, „Nagy nu a fost judecat, a fost asasinat”.

Adevăr și libertate

DESPRE REVOLUȚIA Maghiară din octombrie-noiembrie 1956 putem spune, precum Hegel despre Revoluția Franceză, că a fost un superb răsărit de soare. Imre Nagy a ajuns la conducerea Ungariei ca urmare a unei *revoluții populare și democratice*. Scopurile acestei mișcări sociale de masă au fost, înainte de orice, emanciparea de sub jugul colonial sovietic și redobândirea autonomiei de către societatea maghiară, recucerirea suveranității poporului (o teză dezvoltată în scrierile lor de Ágnes Heller și Ferenc Fehér, exponenți, în anii '70, ai Școlii de la Budapesta de marxism critic). A fost o revoltă a intelectualilor și studenților. Și, cum spunea Raymond Aron, ceea ce a făcut Nagy a fost să reabi-

lizeze adevărul ca esență a libertății umane. Putea să meargă în altă direcție, pactizând cu forțele staliniste. Se bucura de un imens prestigiu, era premierul legal al țării (după 25 octombrie). În schimb, cu eroic curaj, a mers înainte, pe drumul democrației și independenței. Nu ca Nicolae Ceaușescu, pentru care îndepărtarea de Moscova era șansa construirii unui neofeudalism tribal și șovin. A crezut în promisiunile unor camarazi de partid precum János Kádár, el însuși fostă victimă a terorii staliniste, și a plătit scump pentru această naivitate. Și-a apărut ideile cu noblețe și generozitate. Când s-a pus problema, după ce a fost forțat să trăiască cu domiciliu forțat la Snagov, în România, să-și recunoască „erorile”, Nagy a refuzat să cedeze.

În pofida presiunilor făcute asupra lui de KGB și de oamenii sovieticilor din România (Dej, Bodnăraș, Borilă, Valter Roman, Aurel Mălnășan, Iosif Ardeleanu), Nagy s-a menținut pe poziția că Revoluția Maghiară a fost justificată politic, social și moral. A respins cu indignare acuzațiile proferate de neostalinisti și a înțeles că însuși Hrușciiov, oricât a încercat să pozeze în reformator, nu putea să rupă complet cu sistemul căruia îi datora totul. Meritul lui Nagy este că a permis resurecția societății civile, după atâtea înjosiri și umiliri. A fost un politician dintr-o speță aparte: a celor care resping machiavelismul și bizantinismul. A avut principii și a fost ucis pentru că nu a vrut să le terfelească. Conform ana-

lizei lui Paul Lendvai, asasinatul cu pojghiță judiciară din 1958 a fost de fapt ordonat de János Kádár, quislingul maghiar, care nu putea suporta ideea unui Nagy în viață, chiar dacă după gratii. Când rostim judecăți categorice pe tema trecutului, când spunem că toți marxiștii au fost responsabili pentru ororile comuniste, ar merita să ne gândim și la acest om. Nagy a fost spânzurat la Budapesta pe 16 iunie 1958 pentru că a crezut în ideea că libertatea tuturor este o farsă în absența libertății fiecărui om în parte. Marea sa lecție este că niciun scop, chiar și unul sacralizat în religiile seculare, nu justifică utilizarea mijloacelor abjecte, violente, barbare, criminale. O lecție pe care Gheorghiu-Dej nu avea cum să o priceapă. Prim-secretarul CC al PMR citea cu atenție notele informative privitoare la discuțiile purtate cu Nagy la Snagov de către emisarii PMR, adică ai KGB. Într-o ședință de Birou Politic, Dej spunea că mai întâi trebuie interogat Nagy, după care va fi spânzurat de limbă. Când Nagy afirma disperat „Arestați-mă și spânzurați-mă”, Dej nota cinic și vindicativ: „Știi ce te așteaptă”.

→

→

Un leninist impenitent: ION ILIESCU nu este un „renegat“

ACUM CÂTEVA cuvinte despre Ion Iliescu. Sunt convins că în anii formării sale bolșevice, Iliescu a citit cu admirație pamfletul lui Lenin „Revoluția proletară și renegatul Kautsky“. Pe Imre Nagy l-a considerat, în spiritul liniei PMR, un „renegat“, iar Revoluția Maghiară a socotit-o o „contra-revoluție“. Pentru Iliescu, Nagy a fost de fapt un trădător. Am meditat de-a lungul anilor asupra rolului personalităților politice în marile rupturi care au determinat prăbușirea sovietismului. Deși în dialogul purtat cu el în 2003 am adus în discuție numele lui Imre Nagy, Iliescu a preferat să se abțină de la o judecată de valoare. Pentru Dubček a avut cuvinte de prețuire, acesta rămăsese comunist. În mintea lui Iliescu, Nagy comisese suprema transgresiune, anulase tabuul rolului conducător al unui partid predestinat, în virtutea „legilor istoriei“, să oblige milioane de oameni să-i urmeze programul utopic. Având de ales între logica aparatului și chemarea străzii, Nagy a mers cu strada. A plătit cu viața pentru această opțiune, un pariu existențial care a răscumpărat, cred, păcatele tinereții. Nu întâmplător, în *Jurnalul fericirii*, cum spuneam, Nagy este singurul comunist (ori, mai precis, ex-comunist) pentru care N. Steinhardt își mărturisea admirația. Ion Iliescu a procedat exact invers. După 22 decembrie 1989 și în ianuarie 1990, în acele săptămâni cruciale pentru destinul democrației românești *in statu nascendi*, Iliescu a patronat regruparea revanșardă a nomenclaturii, reconstituirea poliției secrete, atacurile împotriva formațiunilor democratice și a societății civile. Omul ucis, alături de trei dintre camarazii săi cei mai apropiați, în iunie 1958, la Budapesta, a avut curajul să se despartă de trecutul plin de minciuni, crime, intrigi și comploturi.

În timpul detenției de la Snagov, Nagy a formulat nu numai o nouă viziune despre relațiile dintre statele socialiste, complet opusă hegemonismului sovietic, dar și o filosofie politică opusă autoritarismului iacobin de sorginte leninistă. Era vorba de o viziune nonmaniheistă, eliberată de constrângerile procustiene ale „spiritului de partid“ (*partinost*). Nagy a acceptat compromisul politic în chip onest, nu ca un subterfugiu menit să asigure recuperarea ulterioară a pozițiilor pierdute. A renunțat la pretenția omniscienței și la ambiția infailibilității cognitive, proprii totalitarismului. În limbajul adversarilor săi, a devenit un „renegat“. Spectrul lui Nagy îi va fi urmărit nu doar pe Hrușciiov, Kádár, Iuri Andropov (ambasadorul sovietic la Budapesta în timpul revoluției), Ferenc Munnich, Dej, Ceaușescu, Valter Roman, dar și pe Iliescu, cel care, între 1956 și 1960, a făcut carieră în organizația comunistă de tineret, alături de Virgil Trofin, organizând pogromuri politice împotriva studenților rebeli. Dej, Apostol, Bodnăraș, Chișinevschi, Miron Constantinescu, Constantin Pârvolescu, Răutu, Ceaușescu, Drăghici, Moghioroș, Chivu Stoica, János Fazekas, Coliu, Sălăjan, toți acești pigmei propulsați și ținuți în funcții de sovietici, se temeau de „virusul liberalismului stihinic“. Se detestau între ei,

• Budapesta, 1956

dar făceau corp comun când era vorba de „apărarea cuceririlor socialiste ale poporului“, adică de apărarea scaunelor lor. Nu puteau suporta vântul de libertate care sufla dinspre Ungaria. În acest climat s-a „călit“ politic Ion Iliescu. Printre foarte pușinii care s-au opus arestărilor de studenți au fost, se pare, academicienii Ilie Murgulescu, Coriolan Drăgulescu și Tudor Bugnariu, membru corespondent al Academiei RPR, motiv pentru scoaterea lor de la Ministerul Învățământului (informație oferită de dl Pavel Țugui, fostul șef al Secției știință și cultură a CC al PMR, în memoriile sale).

În anii cât a fost președinte, Iliescu a învățat retorica democratică, dar angajamentul său antitotalitar a rămas unul strict formal. Mentalul său este impregnat de sumbre viziuni legate de forțe „dușmănoase“; continua să-și stigmatizeze inamicii, să desfigureze adevărul istoric și să se opună decomunizării veritabile. Utopiile politice sunt exacerbarea consecvenței, paroxismul și patologia acesteia. Cel care este un *true believer* nu admite decât propriile „adevăruri“. Ca și în tinerețe, Iliescu rămâne convins de preceptul leninist: „care pe care“. De-o parte îngerii (socialismului), de cealaltă demonii (capitalismului). *Psihologic, politic și moral, Ion Iliescu este opusul modelului simbolizat de Imre Nagy.*

Sugestii bibliografice

Aron, Raymond. The Meaning of Destiny. In Tamás Aczel, ed., *Ten Years After: The Hungarian Revolution in the Perspective of History*, 19-31. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1966.
Cătănuș, Dan și Vasile Buga, coord. *Lagărul comunist sub impactul destalinizării*. București: Academia Română, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2006.
Congress for Cultural Freedom. *The Truth about the Nagy Affair: Facts, Documents, Comments*. Cu o prefață de Albert Camus. London: Seeker & Warburg/Praeger, 1959.
Feher, Ferenc și Agnes Heller. *Hungary 1956 Revisited: The Message of a Revolution. A Quarter of a Century After*. London: George Allen & Unwin, 1983.

Fejtő, François. *Behind the Rape of Hungary*. Prefață de Jean-Paul Sartre. New York: David McKay Company, 1957.

Gati, Charles. *Failed Illusions: Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian Revolt*. Washington, D.C.: Woodrow Wilson Center Press/Stanford University Press, 2006.

Hay, Gyula. *Born 1900: The Autobiography of Julius Hay*. Prefață de Arthur Koestler. Sparks: A Library Press Book, 1975.

Ion Iliescu în dialog cu Vladimir Tismăneanu: *Marele șoc din finalul unui secol scurt*. București: Editura Enciclopedică, 2004.

Jela, Doina și Vladimir Tismăneanu, coord. *Ungaria 1956: Revolta minților și sfârșitul mitului comunist*. București: Curtea Veche, 2006.

Lendvai, Paul. *One Day that Shook the World: The 1956 Hungarian Uprising and Its Legacy*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Meray, Tibor. *Thirteen Days That Shook the Kremlin: Imre Nagy and the Hungarian Revolution*. New York: Praeger, 1957.

Nagy, Imre. *Însemnări de la Snagov: Corespondență, rapoarte, convorbiri*. Studiu introductiv de Ileana Ioanid. Iași: Polirom, 2004.

Paetzke, Hans Henning, ed. *Budapest. Trente ans plus tard: Entretiens avec les animateurs de l'opposition démocratique hongroise*. Precedat de *Ecoutez-les!* de Yves Montand și Tibor Tardos. Paris: Editeur Joseph Clims, 1986.

Rainer, János. *Imre Nagy: A Biography*. London: I. B. Tauris, 2009.

Tismăneanu, Vladimir. *Stalinism pentru eternitate: O istorie politică a comunismului românesc*. Traducere din engleză de Cristina Petrescu și Dragoș Petrescu, postfață de Mircea Mihaieș. Iași: Polirom, 2005.

Tismăneanu, Vladimir. *Reinventarea politicii: Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*. Traducere din engleză de Alexandru Vlad, studiu introductiv de Dan Pavel. Ediția a 2-a. Iași: Polirom, 2007.

Tismăneanu, Vladimir. By the Tongue. Recenzie a cărții lui Paul Lendvai *One Day that Shook the World*. *Times Literary Supplement*, 8 septembrie 2008.

Țugui, Pavel. *Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej*. București: Editura Ion Cristoiu, 1999.

Poeme de

Blazonul de arhonte

Nici mergător pe sîrmă la circul
de stat
nici chelner la Viena după o spiță străbună
nici salvamar la Miami
nici universitar la Heidelberg
nici comis-voiajor nonșalant prin orașele
din Orient
nici călugăr budist prin peșterile Tibetului
nici rege al Etiopiei în firească
descendență familială.
Ce-am ajuns noi, Daniel Corbu?
Biet călător prin barăcile visului
sclav al metaforei oferind adăpost pentru
nunțile necesare oferind
lecții mentale de frică și extaz
purtând ca pe-o invizibilă torță
blazonul de arhonte al cuvintelor
ce nu ne-au hrănit niciodată de-ajuns.

Mașina de inventat idealuri

Aproape că spusesem toate cuvintele
împușinîndu-mă
și priveam printre gene cum îmi mor
secundele unui alt timp unei alte lumi.

Mi se părea că aud gongul din cer
semn că se-apropie corăbiile cu prieteni
din Ordinul Metaforei
și mi se părea că Dumnezeu mă privește
prin lucarne fierbinți.
Dar seara a venit un fel de înger
stătea chirchit pe singurul fotoliu din camera mea
un înger zgribulit și tăcut.
Și pe cînd cineva îmi făcea semne din sicriul prea strîmt
îngerul palid repeta refrenul acela aulic al
concordiei omenesti
ce umblă tuturora prin creier la cea mai nepotrivită oră.
I-am spus îngerului:
Tu n-ai auzi că noapte de noapte cineva sapă
în mine-un mormînt
și nu auzi neodihna cum își desfășoară corpuștii
pe amorțitele căi ale așteptării?

Atunci el a scos din sîn un ghemotoc
de fire-nălcite de toate culorile
„Pentru că nu excelezi în gîndirea abstractă
privește, aceasta e Spaima!”

I-am spus îngerului cel zgribulit și abulic:
Nu vezi cum atîrn de crucea cuvintelor
de parcă-aș atîrna de păcatul primordial?
Toți iubiți păsările doar păsările care
mor cîntînd
dar nu vezi cum zi de zi mă surpr
și deodată
de greutatea unui cuvînt voi muri?

Aproape că spusesem toate cuvintele
împușinîndu-mă
și priveam printre gene cum îmi mor
secundele unui alt timp unei alte lumi.

DANIEL CORBU

Nu-i nimeni s-alunge poezii din cetate

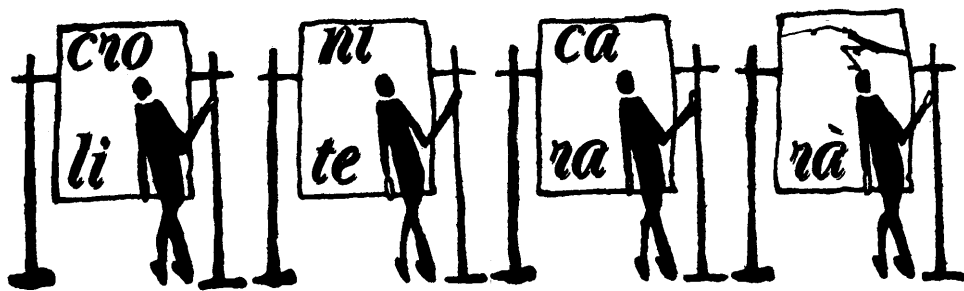
Deși poate nu-i nimeni s-alunge poezii
din cetate
totuși vă rog, prieteni ai mei:
De mă vor căuta arătînd fotografia sau
portretul-robot
sau poate o pagină cu versuri din *Poema sfîrșitului*
sau din *Documentele haosului*
spuneți-le că nu m-ați văzut
deși cutreierați orașul în lung și-n lat
și victorioși ieșiți din parcuri din cîrciumi
sau din muzee ale vechilor timpuri
sau din odăile unde iubiți femeii aprinse
ca niște iepe de Pomerania – vorba bunului Ioanid –
spuneți-le că nu mi-ați văzut chipul.

Și de vă vor întreba dacă-am vorbit vreodată
a lepădare de lume
voi să negați cu tărie
iar de vă vor întreba de instaurarea plictiselii
în unele unghere ale ființei mele
de oboseală, întristare sau lehamite
voi să le răspundeți:
Poetul este al cerurilor și al surîsului
și bătăliile sale sunt ca ale bunului tempelier
iar profilul eroic de care vorbiți
e doar platoșa de cuvinte înfățișată-n
cîntecele sale – glorie a harului și singura avere.

Iar de vor întreba dacă-ați auzit
un plîns o hohotire sau dacă ați întrezărit
vreo mîhnire ivită din binecuvîntate pricini
asemenea să negați
spunîndu-le că în lupta cu Neantul cel rău
victoriile mele vor triumfa
și chiar dacă zilele mi-s adunături de
ne-impliniri și vise retezate
nevăzutele-mi aripi de ceață
cu iubire acoperă sanctuarele orașului
și întotdeauna Poezia ia locul absenței.

Miercuri. *Che porta dalla notte?*

Doar gîndul repaosului mă poartă
prin burgul cu ulceratii de toamnă
unde melancolia se-nțilnește cu straniul
cîntec al ciorilor
iar Copoul se umple puțin cîte puțin cu întuneric
precum paharele cu negrul vin de Burgundia.
Nu mai cauți zeii deasupra
nu le mai rîvnești întîmplările
îi calci odată cu frunzele
odată cu propria spaimă pe scările vechi și pe-alei.
Che porta dalla notte?
Ce-mi vine dinspre noapte, Mario Luzi?
poco/puțin, acel puțin ce taie mai tare decît spada,
iubirea și candoarea posomorîte răscruci
de preschimbat visele de dărîmat pereții de ceață
ai renunțării
unde poți încerca singurătatea
cu dinții ca pe monezile zimțate
ca pe imperiale săbii de Toledo.

HANNA BOTA sau Acasă, la capătul lumii

Irina Petraș

O CURIOZITATE INTELLECTUALĂ peste medie, o deschidere spre orizonturi exotice și un anume neastâmpăr o caracterizează pe Hanna Bota. Interesată de literatură, etnologie, antropologie culturală, teologie, își alimentează nevoia aproape frenetică de cunoaștere parcurgând nu doar mii de kilometri, ci și mii de pagini dintr-o bibliografie la fel de diversă ca lumile pe care le vizitează. Scrisul său ezită între poezie, proză și eseu, cu rezultate remarcabile de fiecare dată și cu aceeași privire împărțită între scrutarea metodică, pedantă a celorlalți și sondarea propriilor necunoscute. Mai mult chiar, fiecare nouă carte a sa, indiferent de precizarea de pe copertă, depășește dezinvolt limitele unui gen anume și convoacă în pagină savuroase întrețeseri de ton, scriitură, atitudine auctorială. *Ultimul canibal*, cu subtitlul *Jurnal de antropolog* (București: Cartea Românească, 2011, 438 de pagini; cu un text-escortă al lui Cornel Ungureanu), este un extrem de interesant și bine scris jurnal-eseistic-de-călătorie, cu inserții poematice și desfășurări epice. Așa suna textul prin care recomandam editurii cartea. Aici, voi încerca nu atât o amănunțire – cartea aceasta e de citit, nu de povestit –, cât o descriere a metodei.

Hanna Bota pune la lucru în cartea sa despre șederea în insulele Vanuatu din Pacific o *privire laterală*, în mai multele sensuri ale acesteia. Mai întâi, vede larg, roată în jurul ei, punând la bătaie, în neobosite conexiuni, diversele instrumente de cunoaștere și interpretare pe care le-a acumulat. Specialistul nu se mulțumește cu privirea fixă, focalizată, strict ghidată de regulile științei sale, ci tentează pași lateralnici, sensuri derivate, improvizează interdisciplinar. Nu lipsește din această privire nici sensul antropologic al efortului de a se pune pe sine în locul celui alt, pentru a-i descifra perspectiva, neliniștile, modelul de lume. Nu e o situație pe un plan superior pentru a înregistra primitivismul, sălbăticia, ci una umană, fundamentată pe apartenența la aceeași specie:

voiam să mă apropiu de ei, să devin empatică până la o cât mai bună identificare a mea, ca om, cu ei și cu nevoile lor, cu trăirile și scopurile lor de viață... Un aparat tehnic poate înregistra ridicarea de sprânceană a individului din fața mea, însă eu pot face mult mai mult, eu pot citi dacă ridicarea aceea de sprânceană înseamnă mirare, sau înseamnă teamă, ori bucurie, ori scepticism,

așa încât empatia cu care sunt înzestrată să-mi fie de folos în a-i cunoaște pe oameni.

Ascultă povești și legende, dar caută mai ales gesticulația umanității de dincolo de ele: „îmi propun să nu mai analizez viața celor de aici în categoriile occidentale de gândire, valorile noastre nu au aici nicio trecere, trebuie să descopăr valorile lor“. Se desparte cu umor de obtuzitatea unor acțiuni umanitare – organizații europene care au trimis în insule zeci de mii de... sutienel –, dar și de ideea că lecțiile de igienă, asistența socială, educația trebuie plătite prin convertirea la creștinism. Dezbrăcată de prejudecăți de rasă și sociale, chiar istorice, așa zice, duce comparația dintre lumi spre zone incomode, acolo unde primitivismul nu mai e primitiv („aici murdăria era țărână, era cenușă sau resturi alimentare, era ceva bun în esență, de care nu trebuia să te ferești“), iar civilizația își revelează defectele:

acolo am înțeles multe despre sufletul alb al celor negri, despre profunzimea vieții lor simple, despre emoțiile și nevoile trăirilor lor sufletești, la fel de complexe ca ale oricărui om alb, ale oricărui savant cu mintea dolidă de informații [...] am văzut cu ochii mei că ceea ce numim *civilizație* e o pojghiță care nu acoperă esența, o pojghiță crăpată, deoarece diferențele nu creează prăpăstii, ci ele doar marchează aceeași esență, o esență care se manifestă pe drumuri diferite [...] nevoile sufletești își caută și acolo exprimare, uneori găsind o voce mai nobilă decât vocea culturilor noastre.

Prozatoare fiind, Hanna Bota suferă, metaforic vorbind, de „boala ochiului leneș“, foarte frecventă, se pare, printre pictori: ei văd petele de culoare alcătuitoare de volum și le reproduc pe pânză ignorând a treia dimensiune; chiar această „deficiență“ (un fel de privire mijită, eliberată de balast) face posibil accesul la desenul din covor, cel pe care îl vor putea citi și recunoaște mai apoi și cei cu ochi „harnic“. Starea „obișnuită“ a omului presupune ignorarea prelungirilor latente ale oricărui obiect de vorbă și lăsarea grăbită în voia patternurilor moștenite ale propriei limbi. Discursul scriitorului cere depășirea sensului imediat al cuvântului și scufundarea în zvonul de potențialități primare. Un ochi leneș și un auz fin însoțesc călătoria Hannei Bota. Etimologiile ritmează pașii săi spre ceilalți, ea caută mereu sensul cel mai apropiat de portretul interior și unic. Știe să asculte sporovăiala oamenilor din Vanuatu și să citească emoții și neliniști în intonații și modulări ale vocii în limba lor necunoscută. Corrado Bologna leagă *vocea*, înainte de toate, de *prezență* (vezi *Flatus vocis: Metafizica e antropologia della voce*, 1992). Ea nu e doar instrumentul comunicării, ci și proba că Celălalt se află *aproape*. Singurătatea e, astfel, atâta vreme cât vocea *se aude*, pusă între paranteze: „discuții, gătit, sporovăială, ață-

țatul focului, iar povești, mâncare, iar vorbit, cam astea erau activitățile lor, fie pe lumină, fie pe întuneric“, dar zumzetul lor e destul de ocrotitor încât panica să dispară și „străina“ să poată adormi. Prinsă în vibrația lor – „Vocile se auzeau răzbind din întuneric – metalice, fierbinți, strident-sfâșietoare, fără să reușești să vezi o singură față neagră, era ca și cum întunericul prinsese voce“ –, rezonează adânc și recunoaște o apartenență profundă la ritmuri ancestrale: „adulmec aerul, ascult cântecul pescarilor. O pace cât universul se lasă în juru-mi și cânt și eu în surdina, cânt cântecul pescarilor sau fredonez propriile mele cântece, cântecele mamei, cânt ce-mi trece prin cap, respir și cânt, uit și să fiu eu însămi, parcă devin o parte din ei“.

Antropologii vorbesc despre diferența dintre ochiul *optic*, dinamic, care nu se oprește asupra obiectului observat, ci îl vede rapid, panoramic, și ochiul *haptic* (termen derivând din grecescul *haptomai*, a atinge, a se lipi de), privire care apropie, atinge, mângâie, la figurat, contururile celui alt, într-un act insistent-delicat de recunoaștere. Expresiile românești „a privi cu coada ochiului“ sau chiar „a fura cu ochiul“ înseamnă și ele atingere virtuală a celui alt, fără a-l incomoda prin indiscreție. Hanna Bota își exersează atent ochiul haptic, cercetarea ei e minuțioasă, iscoditoare, dar niciodată agresivă. Toate detaliile, oricât de dizgrațioase, sunt luate în firescul lor, fără urmă de dezgust. Deprinde de la oamenii insulelor iubirea gratuită pentru cei care o merită doar fiindcă sunt tot oameni: „Mi-am dat seama încă o dată că nu lucrurile pe care le deținem compun existența, ci atitudinea față de ceea ce deținem, iar oamenii aceștia știu să fie mai bogați decât noi; noi – veșnicii nemulțumiți care alergăm până când cadem în depresii și alte boli, socotind că tot nu avem destul!“ Gata să dea din știința ei, știe să și primească, așa încât semnalele curg în ambele sensuri, *urmele* sunt lăsate reciproc. Călătoarea înregistrează priveliști exotice, picturale („verdele crud al pădurii tropicale ai cărei copaci își coboară crengile bătrâne până în apa Pacificului; sub umbrele lor, șerpuieste nisipul plajei, pe alocuri plaja se lățește, odihnind pirogile minuscule ale pescarilor din zonă, rudimentare și foarte simpatice [...] o avalanșă de flori, orhidee, anemone sau crini de pădure de toate culorile [...] se aude doar cântul păsărilor, strigătul zglobiu al băștinașilor în veșnicul lor povestit, câte un cântec într-o limbă gălgăită, unduitoare“), dar, deschisă spre ceilalți, înțelege încă o dată cât de relative sunt situațiile omenești: „Vanuatu e la capătul lumii, doar câțiva metri și îți atârâ picioarele în gol, așa ar spune mitologia antică, dar iată că, pământul fiind rotund, pot să văd doar faptul că cei de aici ne consideră pe noi trăitori la capătul lumii, iar pentru ei, aici e însuși centrul pământului!“ „Ce e bine și ce e rău în devenirea noastră? Unde am făcut pași greșiți în istoria civilizației noastre?“ – sunt întrebări care însoțesc fiecare pagină a cărții, acumulând suporturi pentru eventualele răspunsuri ale cititorului. ■

Mici tandreți corozive

Ștefan Borbély

DACĂ DORIȚI să râdeți în hohote și să scăpați puțin de tensiunea grotescă a tranziției care ne încovoie, cumpărați *Epiderma de bazalt* (Colecția de minări 2) a lui Mihai Dragolea de la Editura Limes (2011) și savurați-i paginile pe îndelute, cel puțin la fel de hâtru și de mucalut precum o face autorul, care este, în mod incontestabil, unul dintre puținii umoriști puri și delicați de care dispune în prezent literatura română, copleșită de mizerabilism și de sexualități heterodoxe, galopante. Structural, Dragolea este undeva la mijloc între „simțul enorm” și „văzul monstruos” ale lui I. L. Caragiale, cu o perspectivă ironic-corozivă împinsă mai degrabă înspre „drăgălășeniile” fostului client de la Gambrinus decât înspre răsul cavernos al colegilor săi de breaslă. Ceva din tandrețea epică a lui Creangă intră și ea în această mixtură, medalioanele lui Dragolea (două-trei pagini, arareori patru) fiind esuri concentrate de micropatologie cotidiană, surprinsă de regulă „într-o lume zăpăcită rău de tot de atâta tranziție”, în rândul căreia zăpăceala de sistem generează zăpăceli de comportament și de reacție concatenate, autorul sesizând distrat și cu simțurile acutizate la maximum paranoia blândă a vieții noastre de fiecare zi, exhibată în gări și în garnituri de tren insalubre, în piețe unde se vând viguroase „salate bărbătești” sau – la limita extremă – în alcovuri conjugale aparent cuminiți, împărțiți cel mai adesea între bovarism și duplicitate, cu accese de senzualitate bine drămuite, divizate între respectabilitatea socială și dorul de ducă, noul „drog” al românului de rând fiind acela de a-și îndrăgi iubita lăsând-o pentru o alta, de a-și iubi țara părăsind-o și de a-și „exporta” cât mai repejor copiii, ca marcă a standardului social și a succesului.

Regretatul Ioan Radin (Peianov) practica, înainte de Revoluția din decembrie 1989, acest tip de proză hipertrofiată, în care omul era surprins în clipa în care dădea iraționalul peste el și-l destabiliza isteric, indiciu al unei societăți „cu capsă pusă”, care explodează în mici petarde jucăușe, repede stinse înainte de a fi pârjolit esența. Protagonistii lui Mihai Dragolea sunt „incendiați” de evenimentele politice ale nației și le dezbat „violent”, fiind „puși pe jar” – câteodată – de enormitățile debitate de Băsescu și de Boc cel mic, dar cu ghioaga mare. Dacă însă cineva crede că vâlvația lor ar putea aduce și oarecare purificare, se înșală profund: românului îi este dat să se perpească la foc mic, să pună de incendii, dar minuscule. Deranjat sau călcat pe coadă, el explodează, ca în *Chelia, capra și câinii timorați* (toate titlurile date de Dragolea sunt conjunctive, epice!), unde „damele din apropiere țipă alert”, viața tihnită a unui compartiment de tren devine „un adevărat vacarm” și „atmosfera rămâne încărcată”, deși incidentul care declanșase nebunia era unul cu adevărat minor, pe care o microcomunitate normală l-ar fi ignorat cu înțelepciune.

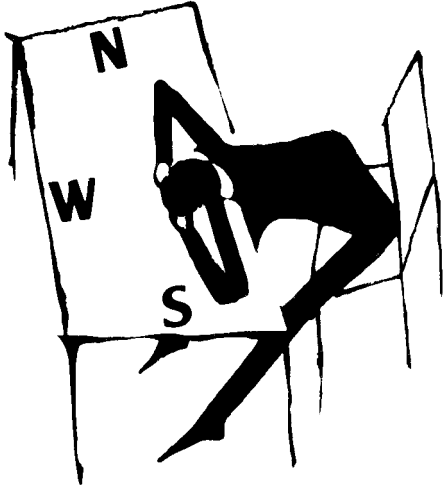
Nu e cazul „spațiului mioritic”, arată Mihai Dragolea: „românii e nervoși”, devin patologici de la o clipă la alta, ca atunci când – de pildă – dezvoltă scenarii matrimoniale homerice, în favoarea câte unei Juliete nurlii și bine promovate de expectanța socială, pornită să arunce plasa peste un Romeo șovăielnic și cam prea civilizată. *A propos*, nu numai amorezii retractili se numesc Romeo, ci și câinii. Alte nume (tot de patrupeze, firește): Rafael, Tony, chiar Hitler – dar aici e vorba, se pare, de o eroare de memorie. Stabilimente?: carmanageriile *Cătina* și *Transcrenguța*, sau, în alt loc, patiseria cu un nume mai blând, unde se servește „plăcinta «Frâna»”, spre stupefacția înfometată a autorului, care primește imediat explicațiile tehnice de rigoare: „stopează brusc foamea, ca o frână bună”. Nu mă pot abține, în acest punct gastro-nomic esențial al cronicii, să vă povestesc unul dintre motivele pentru care am fost obligat să amân savoarea intelectuală și senzorială a volumului scos de Mihai Dragolea: aflându-mă într-un oraș din nordul etnografic al patriei noastre în zilele apariției sale, atenția mi-a fost atrasă de câteva afișe postate la intrarea unor supermarketuri, pe care scria că în interior se vinde „carne de pui rasa ușoară”. Am tot stat să investighez fenomenul și mi s-a explicat că găina – ca și calul românesc patentat – este de trei feluri: ușoară, semigrea și grea. Găina grea se cultivă numai în curțile generoase ale gospodăriilor sătești; cea semigrea a fost un experiment pasager nereușit, rămânând cea „ușoară”, diferența fiind făcută, de fapt, de calitatea furajelor cu care zburătoarea filiformă este hrănită. (În Occident i se spune înfometare sau stres avicol.)

Prin peregrinările sale de navetist bonom și foarte atent la „enormitățile” blânde care i se perindă prin față, Dragolea nu a avut parte și de găini ușoare, dar a evitat, cu ușoare delicii sibilnice, „pâinea cu ameliorări” cu care a fost ispitit, simplitatea lăuntrică fiind o calitate nostalgică pe care și-o recunoaște: retras la țară după călătorii obositoare pe drumurile în general prăfuite ale patriei, el ar crește capre și bibilici, ar culege nuci și s-ar uita printre sprâncene la Afrodite, corporalitatea feminină (nu devastatoare!) constituind unul dintre deliciile majore ale volumului. Partizanal, autorul preferă femeile „făcute din globulețe”: „mignone” în general (sau „femei-colibri”), cu „nuri glorioși”, „sprijinite de o carnație jucăușă și promițătoare”. „Toate numai gropițe și zâmbet”, femeile din prozele sale n-au dileme intelectuale adânci, dar citesc Hermann Hesse (cu doi *n*, totuși...), pornesc vârtos, dis-de-diminează, la „pescuit masculin estival”, cultivă pisici și câini (fiecare pe potrița caracterului și a elongației bovarice...) și sunt „frământate de problemele Europei”, pe care le ascultă după ce se uită, religios și interiorizat, la telenovele.

Sunt și excepții, de un excepționalism hermeneutic prodigios, crescut pe tulpina plâpândă a „corectitudinii politice”: ca în *Vișinul și Harap-Alb, epoca aviană și Spânul, nufărul și baba*, de pildă, unde o educatoare „primește sarcina” de a elabora o lucrare în care să se demonstreze că Spânul din *Harap-Alb* este un „personaj pozitiv”, fiindcă aceasta este concluzia mobilizatoare la care

au ajuns superiorii ei pe linie ierarhică în binecuvântata eră a lui *political correctness*, „întrucât contribuie la modelarea caracterului fiului de împărat”. Alte femei se re-poziționează – la o vârstă încă aparent ingenuă... – după „un șuvoi de căsătorii nu dintre cele mai reușite”: patologia conjugală e la mare căutare în *Epiderma de bazalt* (titlul redă senzația de catifelare pe care i-o prilejuiește autorului o piatră găsită în drum, folosită ulterior ca talisman), numai că, și aici, dacă românul trăiește o dramă, o face blând, molcom, ca dealul care se face vale, edulcorarea tragicului fiind, în percepția epică a lui Dragolea, la ordinea zilei. Acesta e, de fapt, și aspectul care-l separă de alți „cotidianiști” din spațiul epic românesc, cum a fost deja amintitul Ioan Radin, la care isteria socială e expandată paranoic, incontrollabil, în tușe uneori suicidare. Nu se întâmplă așa la autorul *Epidermei de bazalt*: Dragolea este un contemplativ esențializat, dar înțelegător cu oamenii și cu micile lor racile. Poziția lui predilectă este aceea a unui ironist de terasă, pregătit să sesizeze disfuncționalități mărunte, dar nu abisuri, crevase adânci sau prăpastii sufletești fără fund. Umanitatea lui e molcom zbuciumată: dacă femeile lui amenință retoric cu sinuciderea, o fac fiindcă nu le-a ieșit zacusca, nu fiindcă lumea n-ar merita să fie „consumată” (cu „trăitul” unele o duc la greu). La fel e și cu bărbații, tandru răspândiți între alcovul părăsit și infrafracționalitate: actori duplicitari ai relațiilor complicate cu femeia sau cu coruptocrația numită România, ei joacă rolul ipocrit al etalonului moral, dar se sting repede, epopaea „mădularelor obosite” fiind absolut savuroasă în volum!

Există un dezechilibru valoric în carte, prozele din partea secundă, în care apare și un *alter ego*, numit Sebastian, fiind mai expeditiv, deși mâna fină a lui Mihai Dragolea se simte peste tot, ca atunci, de pildă, când glisează onomastic și lexical de la o temă la alta, construind unele eseuri – ca muzician ce este! – prin tehnica de bază a „artei fugii”. Un exemplu, în afară de două medalioane cu „capre” și unul cu „ciori”?: repartizat după absolvirea facultății aproape de exorcista mănăstire Tanacu, la Mușata (în apropiere de Huși), el se bucură în tihnă de mușcatele de la fereastră și scrie, de unul singur, revista literară *Mușetelul*, pe care o expediază amicilor. Nu era un samizdat, dar pe aproape: oricum, „organele” devin vigilente și amușină... ■

OESEISTICĂ APROAPE neatinsă de timp este aceea a Elenei Vianu, autoare de la a cărei naștere se împlinesc în această lună (în 5/17 noiembrie) o sută de ani. Elena Vianu a scris mai ales – dar nu numai – despre cultura franceză, cercetările și eseurile ei întinzându-se de la scriitorii și filosofi francezi din secolul al XVII-lea, cărora le-a dedicat și un volum de uz universitar (*Cours de littérature française, le dix-septième siècle*, 1962), și pînă la autori din secolul al XX-lea, precum Beckett, Nathalie Sarraute, Robbe-Grillet, Eugen Ionescu și alții. Opera ei, nu foarte mare cantitativ, a fost scrisă în aproximativ zece ani, se pare în intervalul 1955-1965: autoarea a debutat în 1955, ca traducătoare a poveștilor și povestirilor lui Creangă, apoi în 1956, ca eseistă, cu o monografie despre Racine. Iar în 4 noiembrie 1965, cu o zi înainte de ziua nașterii ei, a murit, răpusă de cancer la vârsta de numai cincizeci și patru de ani.

De fapt, scrisul este a doua operă și a doua îndeletnicire a Elenei Vianu. Căci aceasta, cu studii de bele-arte și de franceză, a fost întâi pictoriță și doar apoi scriitoare. La începutul anilor cincizeci, pictura o pasiona încă: așa cum rezultă din scrisorile ei, în vara anului 1952, în vacanță, „cu capul plin de planuri picturale“, făcea „mici schițe“ de peisaj, cu gândul la tablourile pe care le va picta în București. Cam tot în acei ani, din cauza realismului socialist care domina în artele plastice, și la care ea nu s-a putut adapta, Elena Vianu a abandonat pictura și a început să scrie, să traducă – și, totodată, să-și facă o carieră didactică, fiind conferențiar la Catedra de franceză a Facultății de Filologie a Universității din București.

A scris în total cinci cărți: *Racine*, 1956; *Delacroix*, 1960; *Cours de littérature française...*, 1962; *Moralisti francezi*, 1963 și *Oameni și idei*, carte apărută postum, în 1968. Aceștia li se adaugă mai multe prefețe (și anume, la volumele: Sainte-Beuve, *Pagini de critică*, 1958; La Fontaine, *Fabule*, 1961; Balzac, *Pescuitorii în apă tulbure*, 1962; Mérimée, *Cronica domniei lui Carol al IX-lea*, 1963; *Teatru francez contemporan: Anouilh, Cocteau, Giraudoux, Ionescu, Salacrou, Sartre*, 1964; Georges Courteline, *Scrieri alese*, 1965; Doamna de la Fayette, *Pricipesa de Clèves*, 1966) și traduceri, nu numai din română în franceză (Creangă), ci și din franceză în română, de exemplu excepționala traducere la *Scaunele* lui Ionescu sau la *Lección* acestuia și un volum-antologie din textele moralistilor.

Centenar ELENA VIANU

Marta Petreu

Elena Vianu a scris în anii socialismului dogmatic. În ciuda epocii, eseurile și monografiile sale critice și istorice sînt vii, interesante și au un aer personal. La baza textelor sale se simte invariabil documentarea solidă și faptul că autoarea a regîndit subiectul, prezentîndu-l dintr-un unghi de vedere propriu și care totodată îl avantajează pe autorul discutat. Întotdeauna, creatorul despre care scrie este plasat în epoca lui și în biografia lui, ceea ce dă textelor un aer nu o dată românesc. Elenei Vianu îi place nespuse să povestească, reconstituind din documente calea întortocheată din care se ițește talentul și se naște opera, felul cum spiritul epocii se combină cu biografiile evenimențiale și spirituală ale creatorului, dînd naștere operei – uneori capodoperei. Cînd vorbește, de exemplu, despre

fabulele lui La Fontaine, pentru a-i pune în evidență, deloc inocent, „tehnica subînțelesului“, atît de practică chiar în perioada cînd scria Elena Vianu și chiar de ea însăși, ori cînd scrie despre nașterea capodoperelor picturale ale lui Delacroix, sublinierea unor detalii biografice și reconstituirea stării afective a autorilor țîn nu numai de tehnica eseului supradocumentat, cînd eseistul a intrat în pielea personajului și îi identifică resorturile interne ale reacțiilor, ci și de tehnica biografiilor românești, de felul acelor scrisori de Stefan Zweig, iar eseista adoptă poziția romancierului omniscient. De aici ia naștere un palpit de viață care însuflețește chiar și cele mai aride subiecte.

Trăsătura cea mai izbitoare a acestei opere este însă limpezimea ideilor. Elena Vianu este una dintre puținele eseiste române din primele două treimi ale secolului

al XX-lea care mînuiește cu uimitoare ușurință, chiar cu voluptate, ideile. O mai știam, cu studii serioase de filosofie în Occident, pe Alice Voinescu, care a produs o eseistică pe cît de informată, pe atîta de scaldată într-un gingaș halou feminin. Cu Elena Vianu lucrurile stau însă altfel. Sub acoperirea largă a studiilor despre literatura franceză din secolul al XVII-lea pînă în extrem-contemporaneitate, Elena Vianu este una dintre puținele doamne din România care au cutezat să se atingă de domeniul ideilor. Astfel, ea se ocupă nu numai de „vechii mei prieteni din veacul al XVII-lea“ și nu numai de scriitori precum Racine, Corneille, Molière, Balzac, Proust etc., ci și de gînditori și filosofi: Diderot, Pascal, Rousseau ș.a. Iar în *Moralisti francezi*, face monografia „moralismului“, lucrînd cu metode filosofice și la nivel strict conceptual. În felul acesta, rezultă o eseistică de idei, scrisă precis, cu o tăietură conceptuală exactă; și, totodată, o eseistică plastică, grațioasă de-a dreptul. Dar nu este deloc grația (feminină) a dantelăriei verbale, ci aceea a gîndului bogat și clar, simultan inteligent, sensibil și precis, care are cultura drept mediu natural de viață și care are față de acest mediu o bogăție de reacții perfect exprimabile în cuvinte.

Pe baza capacității de a defini esența unui fenomen și de a arăta diferența lui specifică față de fenomene învecinate sau contemporane, Elena Vianu pune în lumină în mod ideal originalitatea și valoarea autorilor de care se ocupă. Unul dintre eseurile sale cele mai frumoase este cel despre Rousseau ca filosof al umbrei, din volumul, postum, *Oameni și idei*; descrierea pe care i-o face lui Rousseau, ca ins sătul de civilizația urbană și tînjind după peisajul neatins de om, acoperit de iarbă și umbrat de pădure, i s-ar potrivi și colegului ei de generație, cu care s-a născut în același an: lui Emil Cioran. Rousseau însuși, pentru care „lumină“ și „rațiune“ nu sînt, precum pentru filosofii luminiști sau pentru predecesorul lor, Descartes, „sinonime ale rațiunii“, este definit drept „filosoful bunului-simț“, bun-simț însemnînd „vocea naturii în om, sănătatea minții“, drept care cu o „subiectivitate supusă salturilor instinctului și sentimentului“.

Nu putem ști ce și cum ar fi scris Elena Vianu în condiții de totală libertate ideologică, dar e sigur că, suverană pe materia despre care scria, și-a luat destule libertăți în ceea ce a scris. Una dintre ele este ironia șagalnică:

Literatura clasică are o tristă reputație. Oamenii și-o închipuie ca pe o profesoară la pensie, cu perucă și ochelari și care – tic profesional – continuă să dea lecții. Ea îi

→

Poeme de

RODICA MARIAN

La Maaloula

Eu, omul, Omul cel mai măreț și cel mai umil,
Mereu la adăpostul platoșei ce opacizează
Ca un zid de granit
Cele două naturi din mine,
Dorm întruna, ca melcii, în carapacea lor caldă și bună,
Și uit mereu că sunt dator vieților viitoare,
Mai mult chiar decât celor trecute,
Rămân mereu, ca măslinii milenari,
La umbra roșie a Secretului Ascensiunii,
Dar știu că voi ajunge să învăț mișcarea
De la pietrele din Valea Morții,
Voi putea să simt mireasma ambroziei
În vârful gracil al picioarelor de flutur,
Voi ajunge poate să-mi pot minți și apa din creier
Și să șoptesc drăgăstos cu balenele-albastre...
Dar nu voi vedea ochii deschiși ai Domnului
Cum își plimbă de sus privirea
Din primăvară în primăvară
Și numai uneori pleoapele i se apleacă ușor
Peste somnul zăpezilor,
Peste aburii încinși ai pădurilor,
Sorbindu-și dinainte ușurarea treziei
Din nisipul uscat și mântuitor...
Nu voi vedea ochii cei fără de lacrimi
Din vecie fără de lacrimi,
Nu voi mai ști cum vibrează rugăciunile
Prin bisericile săpate în tuf ale Capadochiei,
Totuși pot mărturisi, cu tot tremurul
Din clipa înfiorării, la Maaloula,
Cum sună prin piele și-n sânge
Limba aramaică vorbită acolo.

Norocul mărunț

De când mă știu, în clipele-acelea
Când uit ce-am fost ori ce-aș vrea să fiu,
Întorcând ochii în jos, mă aplec să culeg
Orice lucru pierdut, bănuți strălucitori mai ales,

Dar și frumoase pene rătăcite de păsări
Pe străzi, prin biserici și curți,
O grămădire nefirească din norocul mărunț
Cu zborul pașnic ce-a căzut din înalt,
Ca o celebrare a clipelor mele,
Care nu se supun destinului uman,
Nici cruntei, nocivei lui imobilități...
De-aceea, poate, nu mi-a părut prea ciudată
Amintirea spontană a ființei mele reale
Alergând ca-ntr-o accelerată derulare-napoi
Spre locurile unde mă văzusem în oglindă...
Toate aceste comori le așez, undeva, în minte
Lângă grația, binevestită în copilărie,
Care mă face să nu uit aproape nimic
Din ce se petrece ciclic în regnul vegetal...
– Ce tare te-ai putut înșela!, mă căinează copacul chirchit
Care se-ncăpățânează să-mi sufoce glezele
Suferind asemenea cu arborele uriaș și bonom
Pe care l-am găsit ferecat între niște gratii solide,
La intrarea cimitirului de la Recoleta.
(Acum sunt în Buenos Aires
Să văd locul de veci al Evitei Peron.)
Numele uriașului sugerează umbra cea adâncă și bună,
Rădăcinile-i se-ntind, periculos ieșite-nafară,
Și ramuri cât niște stejari seculari
Se sprijină în bolte de jur împrejur...
Guralivul geamăn ce-mi însoțea pașii
Se simte dator să-mi explice liniștea ținutului:
– E împăcat așa, i-a fost milă de vecinii lui
Încarcerăți în monumente prea somptuoase,
Pe străzile-acelea arse de soare și-i așteaptă...
Stai o clipă aici, mai spuse el mângându-mi
Genunchii cu palmele frunzelor, fiindcă
Acum trebuie să știi că nu vei păstra
Nicio scîlpire ori puf umbritor
Din ce-ai strâns până acum,
Nimic nu va sta pavăză
În parura ce-ți va înălța fruntea
Deodată îmbogățită în zalele
De foc ale luminii, în arderea de tot, neorbitoare.

→

învăță să imite pe cei vechi, să asculte de reguli formulate cîndva și bine formulate [...]. Ea a putut fi numită „clasică“, într-un sens mai general, în sensul că s-a învățat în clasă,

scrie ea într-un eseu despre teatrul clasic francez. Sau remarcă despre tragedia în versuri a lui Corneille că nu s-a mulțumit „să declanșeze – fie și cu virtuozitate – mecanismul alexandrinilor pînă la adormirea inevitabilă a spectatorilor“, ci a căutat drama umană vie, sentimentul viu. Despre Proust afirmă în treacăt că are „viziunea [...] unui prezbiter, acomodată la mare distanță, neajutorat față de obiectele din preajma lui“.

În textele ei, inteligența combinată cu o vastă cultură funcționează și ca principiu de ordine și de libertate, și ca sursă de expresivitate. Despre La Fontaine spune firesc cum că „în jurul lui oamenii se umflaseră ca laptele și se prăpădiseră ca spuma“, anumite personaje de-ale lui Proust au o „prostia vegetală“, poemele lui Sainte-Beuve arată un „suflet singur, lingav și morbid“, iar idealul „omului onest“ este

„împodobit cu pene și panglici“. Etc., etc. Unele afirmații lapidare sună a definiții categorice: de exemplu, scrie, despre *Principesa de Clèves* a Doamnei de la Fayette, că „este de la prima pînă la ultima ei filă un poem al orgoliului nobilari și al neînduplecatei iubiri de sine“, iar cînd, de pildă, afirmă „orice operă de mare importanță este – cu știrea sau fără știrea autorului ei – o operă realistă“, ori cînd atrage atenția că „este prerogativa oricărui adevărat poet“ să aibă o „veridicitate superioară“, sau cînd anunță: „Critica este o muză austeră“, vocea auctorială sună a avertisment.

Cea mai bună carte a Elenei Vianu este *Moralisți francezi*, la care a început să lucreze în noiembrie 1958 („M-am apucat de *Moralisți*“, îi scria ea lui Tudor Vianu în 2 noiembrie 1958, iar peste cîteva zile, în 11 noiembrie 1958, revenea: „Încolo, fac mereu ce știu: cursuri, seminarii, «moralisți» și alte fleacuri“). A lucrat la ea vreme de cîteva ani, făcînd monografia „moralismului“ francez din secolele XVII și XVIII, de la Montaigne și Pascal la Rivarol și Joubert. *Moralisții*... este o carte de filosofie, în care autoarea reface motivațiile culturale, sociale și psihologice ale „moralis-

mului“, acest gen franțuzesc aparte, profund subiectiv și, vorba autoarei, „pătimăș“. Este și cartea la care a plătit cel mai greu tribut ideologic, deoarece a fost obligată să includă între factorii explicativi ai reacției morale ideea marxistă a luptei de clasă. Cu toate acestea, cartea (apărută în octombrie 1963) stă în picioare, căci calitățile ei – și anume: informația bogată, acuitatea psihologică și faptul că autoarea reușește să învie în mod miraculos autorii despre care vorbește – sînt cu mult mai mari decît intruziunea acestui clișeu de epocă și o salvează fără dificultate.

Iar din ce a scris Elena Vianu, elocvente pentru stilul direct, încărcat de căldură și inteligență al personalității sale sînt scrisorile către Tudor Vianu: scrisori nepretențioase, înțesate de informații cotidiene, directe. Împreună cu celelalte scrisori pe care membrii familiei Vianu le schimbau între ei, acestea mi-au dat imaginea unei doamne încîntătoare, dintr-o lume intelectual-burgheză de un farmec nespus.

LECTURILE PUBLICE inițiate de Uniunea Scriitorilor în urmă cu câțiva ani nuanțează și redefinesc relația scriitor-cititor, oarecum vlaguită în era imaginii atotputernice. Ele readuc în atenția comunității literare ca „vistiernic al ființei” și pun accentele cuvenite pe rostul său în consolidarea unei societăți cu sens și cu șanse în durată lungă a istoriei.

Joi, 22 septembrie 2011, Ovidiu Pecican, Marta Petreu, Petru Poantă, Adrian Popescu, Doina Cetea și Ion Cristofor s-au întâlnit cu tinerii cititori ca invitați ai Bibliotecii Județene „Octavian Goga” Cluj – instituție care știe să fie nu doar încă un *loc de trecere*, ci și spațiu privilegiat de recuperare și ocrotire a însemnătății umane prin lectură. Evenimentul, bine primit de cei aproape o sută de adolescenți prezenți, a fost inclus în manifestarea *Zilele Bibliotecii* și s-a încheiat cu un moment *Carte în dar*, pe cale să devină și el tradițional. Revista *Apostrof* găzduiește în acest număr fragmente din textele citite cu acest prilej.

Universitatea Daciei Superioare

Petru Poantă

DUPĂ UNIRE, timp de doi ani Transilvania este administrată de Consiliul Dirigent, inițial cu sediul la Sibiu, apoi la Cluj. În acest scurt interval, se realizează ceea ce contemporanilor, indigeni ori străini, li s-au părut mai degrabă miracole. Astfel, stupefiant și aproape de neînțeles, ia ființă la Cluj, în 1919, Universitatea românească, supranumită a Daciei Superioare. Există studii monografice temeinice asupra subiectului, însă istoria „secretă” a nașterii o cunosc cel mai bine cei doi părinți fondatori ai instituției, Onisifor Ghibu și Sextil Pușcariu. Ghibu era numit secretar general al Resortului de instrucțiune și culte al Consiliului Dirigent, iar Pușcariu vine din Cernăuți, unde fusese profesor universitar. În memorii și în alte scrieri ale lor, ei evocă ori analizează minuțios și documentat atât contextul, cât și întregul registru al formalităților care au făcut posibilă uimitoarea creație. În relatările lor există un acord asupra faptului că ne aflăm într-un moment revoluționar, când birocrăția conservatoare poate fi ignorată prin decizia cu aparență de ilegalitate. Urmind procedurile consacrate, universitatea n-ar fi fost înființată mai repede de doi, trei ani. Prin Resortul de instrucțiuni și culte, Consiliul Dirigent simplifică lucrurile și hotărăște formarea unei comisii independente cu 20 de personalități: 12 profesori universitari de la universitățile existente în țară și 8 ardeleni (intellectuali). Președintele comisiei este Sextil Pușcariu, iar membri: Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, D. Gusti, Petre Poni, G. Țițeica, Em. Teodorescu, M. Cantacuzino, Șt. Longinescu, I. Teodorescu, M. Manicature, Gh. Marinescu și E. Juvara; ardelenii: Vasile Goldiș, Ioan Lupaș, Onisifor Ghibu, Al. Borza, Emil Hațieganu, Petru Poruțiu, Iuliu Moldovan și Iuliu Hațieganu. În numai câteva luni, aceștia trebuiau să construiască structura universității, cu cele patru facultăți (Litere și Filosofie, Medicină, Știință și Drept), și, mai ales, să asigure necesarul de cadre didactice. Presiunea și responsabilitatea sunt enorme, dar în asemenea condiții de situație-limită Sextil Pușcariu se dovedește a fi omul providențial. El se trage dintr-o familie ilustră de cărturari ardeleni, din Brașov, unchiul său Ioan Pușcariu fiind un cunoscut animator al vieții culturale transilvănene, dar și membru al Curții Supreme judecătorești din Budapesta. Studiază filologia și lingvistica în mari centre universitare: Leipzig, Paris, Viena, unde, pe rând, devine studentul unor celebrități precum Gustav Weigand, Gaston Paris, W. Meyer-Lübke. La Universitatea din Viena conduce, din 1905, Seminarul român, de unde, în 1906, trece profesor la Universitatea din Cernăuți. Din 1905, este membru corespondent al Academiei Române, care îi încredințează continua-

rea *Dicționarului limbii române*, de care se va ocupa foarte serios îndeosebi după stabilirea la Cluj. În 1919, are 42 de ani și e considerat în mediile academice o somitate în lingvistică, deși se remarcase și ca istoric și critic literar. Cum se știe, intuiția lui istorică rămâne descoperirea și lansarea *Poemelor luminii*, volumul de debut al lui Lucian Blaga. Onisifor Ghibu îl convinge, așadar, să se înhamă la un proiect care părea mai tuturor utopic. Chiar Ghibu își amintește că Nicolae Iorga își exprimase public scepticismul în *Neamul românesc*. Pe lângă prestigiul profesional și experiența universitară, mai deține câteva atuuri: e ardelean și familiarizat cu lumea din fostul imperiu și, mai ales, e cunoscut în mediile universitare europene. În Regat a întreținut, de asemenea, relații solide cu multe personalități, cu Nicolae Iorga în primul rând. Coordonată de el, comisia reușește imposibilul. Onestul Onisifor Ghibu va recunoaște mai târziu, în *Amintiri despre oameni pe care i-am cunoscut*:

Și așa, grație în bună măsură înțelepciunii lui Pușcariu, care s-a dovedit foarte la locul ei, s-a putut face, în timpul scurt de numai câteva luni, o universitate care putea sta cu onoare alături de universități cu oarecare trecut și care, după cum se știe, a răspuns tuturor așteptărilor noastre, ba uneori a depășit chiar și cele mai optimiste așteptări.

Ghibu e mereu idealizant în evocările sale, insistând asupra aspectului eroic și exemplar al măreției înfăptuirii. În schimb, Sextil Pușcariu vede și micile slăbiciuni ale ardelenilor, în speță unele vanități ale celor din Partidul Național Român. El impusese din capul locului depolitizarea universității, exigență acceptată în Consiliul Dirigent, însă ulterior n-au lipsit intervențiile nepotiste. Se face o singură excepție, cu fratele lui Iuliu Maniu, Cassiu, devenit profesor la Drept. În evocări ale contemporanilor apare ca un personaj ușor ridicol, dar simpatic și discret. Mai aflăm de la Sextil Pușcariu că printru cei peste o sută de candidați la posturi universitare se găsește și E. Lovinescu și că acestuia i se preferă Bogdan-Duică. Opțiunea ni se poate părea astăzi injustă, dar în 1919 Duică avea avantajul originii ardeleni și faima locală a unui bun istoric literar; iar, pe deasupra, era cumnat cu Nicolae Iorga. Am putea specula, pe de altă parte, că stabilirea lui Lovinescu la Cluj ar fi putut schimba destinul criticului. Revenind la Sextil Pușcariu: el are ideea invitării la Cluj a unor universitari occidentali, respectiv francezi. Așa se face că va ține cursuri aici celebrul geograf Emmanuel de Martonne, cel care va juca un rol esențial în trasarea granițelor României Mari la Conferința de Pace de la Paris. Tot la inițiativa lui, se înființează Catedra de istorie a medicinei, al cărei prim titular este o altă somitate, Jules Guyart, de la Universitatea din Lyon. El va fonda Muzeul de Istorie a Medicinii și îl va forma pe urmașul său la catedră, Valeriu Bologa, care făcuse studii medicale la Jena și Innsbruck.

Universitatea se deschide în 3 noiembrie 1919 și primul ei rector este Sextil Pușcariu. Cursurile încep într-o atmosferă obișnuită de lucru. Ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic, cu excepția faptului că profesorii maghiari au părăsit în bloc instituția. În realitate, se întâmplase un fapt extraordinar: formarea unui corp profesoral de elită care, brusc, a transformat Clujul într-un centru universitar cu vizibilitate europeană. Cei mai mulți dintre profesorii celor patru facultăți sînt absolvenți ai unor universități străine și s-au afirmat în specialitățile lor. Cîțiva sînt academicieni. O asemenea creație trebuia totuși consacrată printr-un ceremonial public. Onisifor Ghibu și Sextil Pușcariu organizează, în consecință, o deschidere festivă, care va avea loc la 1 februarie 1920. Scenariul e fastuos și de un simbolism cu un impact devastator. Miza evenimentului depășește semnificația unei simple inaugurări, cum corect înțelege lucrurile O. Ghibu:

Am vrut să fac din inaugurarea Universității din Cluj nu numai un moment de importanță științifică, ci și unul de importanță politică. Voiam să se știe pentru vecii vecilor că noua universitate nu era o școală oarecare, ci era pilonul principal al drepturilor noastre românești în Ardeal, după o mie de ani de lupte și suferințe.

Momentul e delicat politic, întrucît Tratatul de Pace de la Paris nu fusese încă semnat. Tocmai de aceea, „spectacolul” clujenilor e conceput ca o imagine a unității, dar și ca una a recunoașterii internaționale. În acest sens, profesorii depun jurământul de fidelitate față de statul român, în fața regelui și a celor doi mitropoliți ai țării, cel ortodox și cel greco-catolic. La ceremonial erau invitați reprezentanți ai misiunilor diplomatice acreditate la București și delegați ai universităților de prestigiu din Europa. Sînt prezenți nu doar mulți universitari europeni, ci și aproape toți ambasadorii străini, care, în cuvîntările deloc convenționale, omagiază tînăra universitate. Sărbătoarea e grandioasă, cu discursuri entuziasmante și cu diverse gesturi simbolice, dintre care donația regelui Ferdinand, de 400.000 de lei, pentru înființarea unui institut al istoriei naționale, are un ostentativ nimb de patriotism. Universitatea și, odată cu ea, orașul devin imaginea esențializată a ideii naționale. Mai mult, poate, decît Alba Iulia, Clujul corporalizează actul Unirii. Este primul mare proiect cristalizat al acesteia. Festivitățile durează două zile și antrenează o mare mulțime de oameni. Ritualizate, ele reactualizează actul fondator și exemplar de la 1 Decembrie. Sentimentul românesc al existenței este, la această oră a istoriei, complet „naționalizat” și receptiv la miturile de întemeiere a națiunii.

Fragment din volumul, în curs de apariție,
Clujul interbelic

Poeme de

Doina Petra

Vis

Traversam strada și am auzit
 Că mă strigă cu glas răgușit
 Învăluit în alte cuvinte
 Bărbatul iubit.
 Mi-am întors capul
 Ochi nepăsători mă ocoleau
 Pași apăsați și pași ce abia se auzeau
 La fel și ei în cercuri mici
 Și mai mari mă prindeau.
 Vârtejuri de frunze și pene de păsări
 Se iscau din gura uscată
 A zidului negru.
 Din piatra crăpată
 Furnici mici, mici de tot
 Mișunau și se trăgeau una pe alta
 De parcă dansau.
 Traversam strada, o stradă lată
 Lată ca un câmp fără margini
 Așa o vedeam
 Și auzeam cum mă cheamă
 Bărbatul cu strigătul lui răgușit
 Învăluit în alte cuvinte
 În cealaltă parte a străzii
 Pe suportul fragil al nisipului galben.
 Inima-mi bătea ca un clopot
 Când vine furtuna
 Bătea nebunește ca un ciocan pe fier înroșit.
 Unde să fug? Unde să zbor?
 Tălpile reci ale nopții din vis m-au trezit.
 Și mă dor.

Vrăjitoarele

În scrumieră am tot felul
 De podoabe
 Cercei, mărgelile, brățări
 Ce se revarsă pe masă
 Ca florile proaspăt tăiate
 Aruncate în balta de apă
 A ploii căzute-ntr-o noapte
 În care cristale ascunse
 Păzesc vrăjitoare.
 Alege o carte, alege o carte
 Îmi strigă ele din încuietore
 Ușa să o ții ferecată-mi șoptesc.
 Alege și o altă, o altă bucată
 De pânză albă încrustată cu
 Pietre de râu
 Și să nu o arăți
 Iubitului
 Să nu-i spui că din
 Mărgelile tale răsar stelele
 Și cerceii păsări de pradă
 Se prefac dacă slovele
 Scrise în carte l-ar atinge
 Și praful așternut între file
 L-ar ninge.
 Și-mi strigă vrăjitoarele:
 Alege o carte, alege un vers
 Și veți fi parte din acest univers.

Jon Cristofor

Scheletul de aer

Tăcere forând în oasele în măruntaiele noastre
 ca-n galeriile subpământene
 ale unei mine de aur părăsite

În timp ce afară plouă cu vorbe
 ca într-un paradis părăginit
 lăsat în voia Domnului

Plouă cu vorbe goale ca un butoi
 de pe care cad cercuri ruginite
 plouă ca-n țipătul copilului înspăimântat
 de lupii ce încolțesc mioarele
 toamna târziu pe miriștile brumate

Și ploaia ce bate disperată cu degetele ei translucide
 în ferestrele unei case în care vai Doamne
 nimeni nu a locuit nimeni nu mai locuiește

Poate doar scheletul de aer pe care ai clădit
 copilul desculț șoricelul și vrabia
 înspăimântați cu toții de biciul fulgerului

Doamne, tu nu ai nevoie de slavă

Doamne, tu nu ai nevoie de slavă
 dar eu în fața cerului stau
 și piatra de rugăciuni o tocesc
 cu genunchii cucernici ca Rahila, Avraam și Essau.

Sub cerul tău de sticlă bat mătăanii
 la picioarele tale neîncetat mă prostern
 viața e doar pulbere, umbră și fum
 ca grăunțele-n sită gânduri negre mă cern.

Vieți goale

Un cer vânat de toamnă
 Cu stele ce se agață în crengile arborilor.

Sub ultimele asalturi ale anotimpului
 Greierii bat netulburați la mașinile lor de scris.
 Nimeni nu știe ce mesaje secrete, ce depeșe urgente
 Transmit în limbajul lor cifrat ca un morse.

Ca licuriciul se aprind și se sting
 Speranțele și viețile noastre.

Vieți goale ca haina ce se zbate în vântul serii
 Pe sfoara de rufe din curte.

Realități românești, confluente europene

Iulian Boldea

SPECIA ISTORICULUI literar, atras de savoarea documentului și fascinat de exigențele exactității, maniac, în sens pozitiv, al bibliografiilor și al factologiei, pare să fi intrat într-un vizibil declin. Sunt tot mai puțini cercetătorii care probează, prin studii și cărți publicate, calitățile unui istoric literar autentic: rigoarea, voința exactității, tensiunea circumscrierii detaliului, obiectivarea ca metodă de lucru și resursă interpretativă, deschiderea spre unele intenții metodologice moderne (istoria mentalităților, comparatismul). Mircea Popa este unul dintre acești puțini cercetători interesați de valorile trecutului, care, prin studii sistematice, caută să recupereze informații, detalii, aspecte ascunse în filele unor publicații mai mult sau mai puțin obscure. Nu de puține ori, istoricul literar luminează un aspect necunoscut al unei opere, reface un profil artistic din câteva trăsături biografice inedite, sugerează analogii și corespondențe de incontestabilă pregnanță documentară.

Mircea Popa a consacrat cărți pregnante articulate unor nume sonore ale literaturii române (*Ilarie Chendi*, 1973; *Ioan Molnar Piuariu*, 1976; *Octavian Goga între colectivitate și solitudine*, 1981; *Introducere în opera lui Ion Agârbiceanu*, 1982; *Timotei Cipariu – ipostazele enciclopedistului*, 1994; *Mihai Eminescu – contextul receptării*, 1999; *Lucian Blaga și contemporanii săi*, 2007). De asemenea, a dedicat cărți rigurose documentate istoriei presei, iluminismului, creației scriitorilor români din exil sau, pur și simplu, unei tematici diverse (*Spații literare*, 1974; *Tectonica genurilor literare*, 1980; *Estuar*, 1995; *Convergențe europene*, 1995; *Aspecte și interferențe iluministe*, 1997; *Reînțoarcerea la Ithaca*, 1999; *Presa și ideea națională*, 2000; *Alba Iulia – născruce de veghe*, 2000; *Homo militans*, 2000; *Figuri universitare clujene*, 2002; *Inserții: Contribuții și precizări documentare*, 2003; *Penumbre*, 2004; *De la iluminism la pașoptism*, 2004; *Continuități*, 2011), realizând și ediții din operele lui Grigore Cugler și Vintilă Horia. Nu mai puțin elocvente sunt cărțile referitoare la confluentele româno-maghiare (*Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, 1999; *Andrei Veress – un*

bibliograf maghiar, prieten al românilor, 2006) sau cartea despre cultura franceză și relațiile literare româno-franceze (*Sub semnul Franței*, 2006).

Recenta carte a lui Mircea Popa, *De la Est spre Vest: Privesți literare europene* (Cluj-Napoca: Ed. Eikon, 2010), se înscrie într-o astfel de perspectivă istorico-literară ce își propune să restituie memoriei cititorilor de azi aspecte și laturi importante ale fenomenului confluentei, ale contagiunilor și corespondențelor între literatura română și literatura universală. Miza cărții este, cum precizează, de altfel, autorul, „*comparatismul literar, punerea în evidență a unor relații, similitudini și reciprocități literare și culturale*“. E limpede că atuu cărții lui Mircea Popa provine din apelul la sursa primă, la documentul de arhivă sau la articolul de gazetă, surse dintre cele mai credibile, capabile să scoată în relief „cazuri“ ale literaturii române, să lumineze din unghiuri noi un anumit aspect al operei literare, să redea în mod optim amprenta particulară a unui context literar.

Mircea Popa își definește, în fond, foarte sugestiv propriul demers din această carte în cele câteva rânduri de pe copertă:

Decupând din mulțimea de raporturi reciproce câteva „popasuri“ semnificative și câteva „privesți“ privind realități naționale și europene, călătoria imagologică din Turcia și Grecia, până în Italia, Spania, Franța sau Belgia dă senzația călătorului literar care parcurge acest traseu că se află plasat într-o zonă de marcată vivacitate și perenitate a spiritului românesc în context european.

Transgresarea, prin intermediul demersului comparatist și istorico-literar, a limitelor dintre literaturi conduce la elaborarea unei viziuni unitare asupra circulației unor mituri, motive și modalități estetice, în ciuda diversității temelor abordate, pe care chiar titlurile le sugerează (*Pădurea spânzuraților în limba turcă, Avangarda românească și scriitorii maghiari, Contacte culturale româno-slovice, Nichifor Crainic – experimentul vienez, Italia văzută de călători români din Transilvania, Giuseppe Ungaretti în spațiul literar românesc, F. T. Marinetti și avangarda românească, Descoperirea Spaniei, Din relațiile noastre cu Anglia*).

În *Etape în receptarea literaturii bulgare în România: presa din Transilvania între 1848-1918*, cercetătorul inventariază etapele de incidență ale raporturilor culturale și literare dintre români și bulgari, încercând să identifice prezența și funcționarea afinităților între cele două literaturi, așa cum sunt ele reflectate în presa românească din Transilvania între 1848 și 1918. Concluzia studiului este că, „în ansamblu, relațiile multiple și variate atestă un interes cultural statornic și reciproc, mărturisind respect și atașament sincer pentru cauza păcii și buneii vecinătăți în Balcani, o tradiție care se continuă neștirbită până astăzi“.

Aspecte ale receptării literaturii din spațiul fostei Iugoslavii până la Primul Război Mondial (cu privire specială asupra relațiilor de călătorie din România) debutează cu câteva precizări foarte pertinente referitoare la relația de călătorie:

relația de călătorie a jucat în toate epocile și la toate popoarele un rol important în cu-

noașterea de sine a unui popor, prin posibilitatea de comparație cu „celălalt“, cu cultura și mentalitățile altor popoare. Integrarea unui segment de istorie națională în orizontul european de cultură, în fluxul de idei al unei anumite etape istorice, nu se poate face fără o cercetare globalizatoare a raporturilor dintre o țară și alta.

Informații și detalii biografice și bibliografice extrem de interesante aflăm în studiul despre *Nichifor Crainic – experimentul vienez*. Pentru Crainic, Viena reprezintă, în viziunea istoricului literar, „o regăsire sufletească, un mod de a-și restructura disponibilitățile creatoare, de a-și concepe viitoarele atitudini“, subliniindu-se, aici, și „rolul de catalizator, de ferment al lui Blaga în noua reorientare a scriitorului“.

Un studiu amplu, pregnant prin documentare și resurse interpretative, e *Italia văzută de călători români din Transilvania*. Subliniind „încărcătura sentimentală aparte“ pe care a reprezentat-o Italia pentru români, Mircea Popa evocă figurile unor intelectuali români care au călătorit prin Italia, lăsând impresii de călătorie de mai mică sau mai mare relevanță a reprezentării (Ion Codru-Drăgușanu, August Treboniu Laurian, Victor Păcală, I. T. Mera, Ioan Russu-Șirianu etc.). În *Giuseppe Ungaretti în spațiul literar românesc*, sunt reunite comentariile cele mai avizate ale receptării operei lui Ungaretti (Al. Balaci, A. E. Baconsky, Gheorghe Lăzărescu, Marin Mincu, Marian Păpăghi), circumscriindu-se relațiile, vizibile sau inaparente, dintre poetul italian și cultura românească. Desigur, demne de interes sunt și însemnările despre *Miorița în ladină*, despre *Petofi la români* sau despre *Emile Verhaeren – poetul „orașelor tentaculare“*, studii deloc aride sau terne, ce se remarcă prin bogăția informațiilor, prin precizia detaliilor și pregnanța asocierilor tematice sau culturale.

Criticul V. Fanache surprinde, cu acuratețe, calitățile stilului și ale demersului istoricului literar Mircea Popa,

un nume care se impune prin calitatea scrierii sale, prin diversitatea temelor abordate, prin capacitatea lui de a cuprinde într-o desfășurare, aș zice fără rival, aproape tot ce este important în literatura română. Cele câteva zeci de cărți pe care le-a scris sunt tot atâtea pietre – câteodată pietre de hotar – pentru ceea ce însemnează spiritualitatea noastră. Mircea Popa știe să păstreze viu gândul vieții noastre românești.

Reușind să acumuleze o zestre bibliografică impresionantă, Mircea Popa lasă impresia unui alergător de cursă lungă, angajat într-o întrecere în care se regăsesc din ce în ce mai puțini competitori.

Anii de ucenicie

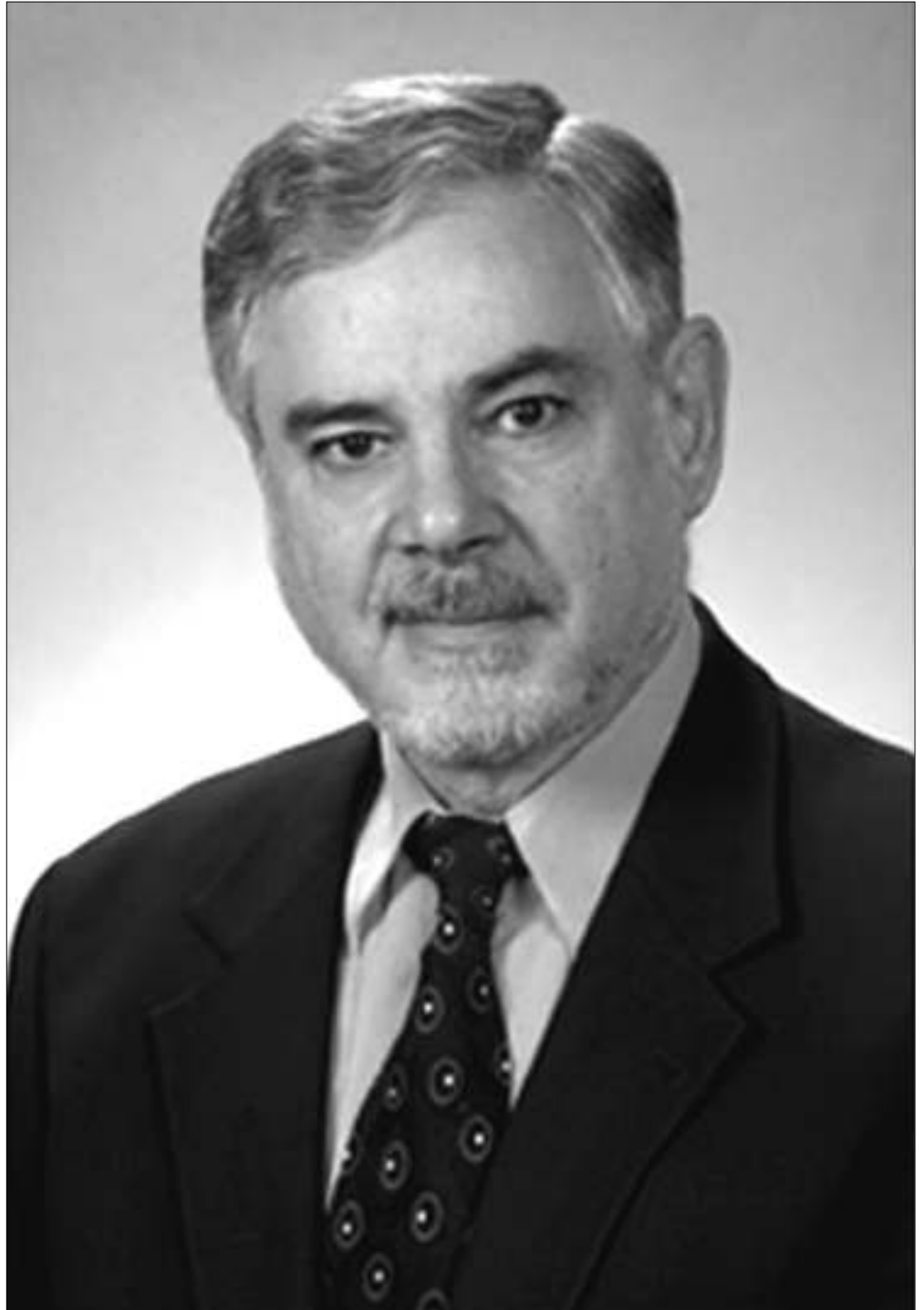
Emil Simiu

„U N FRANCEZ ajuns în București se simte mai puțin departe de țara lui decât dacă s-ar afla la Viena sau Londra. Limba franceză e, în general, vorbită de toate personalitățile lumii bune, ca un fel de indiciu clar de apartenență la aristocrație după care se recunosc.“ Frumoase cuvintele lui Pierre Bourdieu.

Generații întregi de aristocrați, oameni politici, militari, avocați, medici, oameni de știință, matematicieni, istorici, filologi, artiști și scriitori români și-au făcut studiile sau și-au continuat cariera la Paris: Ghica, Brătianu, Văcărescu, Bibescu, Brâncoveanu; Grigorescu, Brâncuși, Enescu, Yonnel, Mihăilescu, Popescu; Alecsandri, Densușianu, Șăineanu; Cădere, Filderman; Ionesco, Cioran; Cantacuzino, Stoilov, Nicolescu, Barbat, între mulți alții. Cu mult înaintea lui Napoleon al III-lea, grație îndeosebi fanarioșilor, bazele viitorului „soft power“ francez existau în Moldova și Țara Românească, unde faptul de a vorbi franțuzește conferea prestigiu nu numai în mediile evocate de Aurelia Ghica sau printre intelectuali, ci și printre semidoctii care introduseseră în limba română cuvinte ca bonjour, monșer, angel radios, madam, musiu, chiul, adoptate cu entuziasm de cei portretizați de Caragiale – care a fost unul dintre modelele lui Ionesco. Pe partea franceză, vorbim despre Edgar Quinet, ginerele lui Gheorghe Asachi, și, bineînțeles, despre generalul Berthelot, al cărui nume îl poartă strada pe care locuia prietenul meu Raymond Danziger (prin 1949 a fost rebotezată Popov, în onoarea pretinsului inventator rus al radioului).

Influența intelectuală a Franței era destul de mare în anii '30, pentru a da naștere ideii de a înființa la București un liceu care să facă parte din sistemul de învățământ de stat francez. Liceul și-a deschis porțile în anul 1940, grație îndeosebi eforturilor lui Georges Dementhon. Puțin după aceea, în momentul interzicerii accesului elevilor evrei în școlile românești, Francis Lebrun, Léon Thévenin (fostul profesor de franceză al regelui Mihai) și André Fleury au pus bazele unei școli private de limbă franceză, Academia Ronsard, frecventată în totalitate de elevi evrei.

Îmi este greu să separ anii de școală de la Liceul Francez de cei de dinainte. În 1939 începeam deja să învăț limba franceză („Sur le pont/ D'Avignon“ sau „Voici venir le prince charmant“) la grădinița de pe lângă Institutul ce se chema Bossuet, pe strada Christian Tell, nr. 22. Unii dintre colegii mei s-au îndreptat mai apoi către școala primară de limbă franceză din piața Lahovary. Diplomații francezi din București, majoritatea gaulliști (începând cu ministrul Jacques Truelle, rănit în Marele Război, prieten cu Marcel Proust, care a fugit în

• Emil Simiu

Turcia după debarcarea Aliaților în Africa de Nord, pentru a deveni reprezentantul generalului de Gaulle în Spania), nu au aprobat în totalitate măsurile antievreiești luate de regimul de la Vichy și de autoritățile române. Elevii evrei înscriși în 1940 la școli ce țineau de Legația Franței, chiar cei ale căror familii nu se convertiseră¹, și-au putut, așadar, continua studiile.² Cum locuiam departe de piața Lahovary, părinții m-au înscris la școala „Ronetti Roman“, ce funcționa pe lângă o sinagogă de pe strada Antim, al cărui rabin se chema Moses Rosen. Sinagoga a fost incendiată în timpul rebe-

liunii legionare din ianuarie 1941, fapt ce m-a obligat să-mi întrerup cariera de școlar până în toamnă, când am reluat-o tot la „Ronetti Roman“. Școala era găzduită de o umilă sinagogă de pe strada Emigrantului, nr. 3, în apropierea tribunalului. Cursurile se desfășurau într-o încăpere despărțită în două de o perdea. Două clase mergeau dimineața, două după-amiaza. Anul școlar 1941-1942 m-a marcat profund, deoarece, cum părinții nu erau practicanți, primele rudimente de educație evreiască, religioasă și laică, le-am dobândit la „Ronetti Roman“.

→

→

Aici am învățat venerația datorată Thorei și am trăit experiența sărbătorilor de Sukhot, Purim, Anul Nou. Cartea de ebraică povestește despre faptele eroice ale luptătorului sionist Yosef Trumpeldor, despre poetul evreu Chaim Nachman Bialik. Din cartea asta am învățat primele două cuvinte în limba sfântă: *souss* și *sal* – cal și coș.

Drumul de la școală acasă era periculos, căci puștii de la Școala „Poenarescu”, incitați de unii profesori, ne atacau, aruncau în noi cu pietre, ne scuipau. În decembrie 1942, casa noastră din apropierea Parcului Carol a fost „românizată”, așa că ne-am mutat pe lângă Bariera Moșilor, la jumătate de oră de Academia Ronsard, unde soră-mea învăța deja în clasa a V-a. Tata l-a încredințat pe proprietar, domnul Nicolae Zaharescu, prosper negustor de făină, că va continua să plătească asigurarea pentru casa noastră românizată. Acesta i-a admirat optimismul, l-a încurajat și l-a ajutat să-i trimită bani, prin intermediul unor ofițeri pe care-i cunoștea, mătușii Malcuța (în ebraică, malca înseamnă regină), care fusese deportată în Transnistria împreună cu fiul ei, Mițu (al cărui tată și-a găsit aici sfârșitul).

Am intrat la Academia Ronsard în clasa a noua, având-o dirigintă pe doamna Mithouard. Îmi amintesc numele și adresele multora dintre colegi: Miriam Abramovici, str. Frumoasă 50, Miriam Aronovici, bd. Lascăr 48-50, Yolanda Salter, str. Sf. Constantin 22, Jacques Brull, str. Atelierului 22, Sergiu Segal, bd. Lascăr Catargiu 40, Raoul Neumann, bd. Ferdinand 72. Dar Ariana Teiler? Din păcate, i-am uitat adresa! Îmi plăceau mult Micheline, Liliane, Ileana, Marlène, venită de la Cernăuți, Janina, refugiată din Cracovia, fină, surzătoare, drăguță. Doamna Mithouard ne-a pus să învățăm pe de rost „Nos ancêtres les Gaulois...”, „Le corbeau et le renard”, „La cigale et la fourmi”, „Le loup et l'agneau”, „La laitière et le pot au lait”, „Le coche et la mouche”, „Le meunier, son fils et l'âne”, „Le singe, la guenon et la noix” (o fabulă nu prea grozavă a lui Florian), poezii patriotice de Paul Déroulède și Jean Aicard („J'ai un gars/Soldat comme toi”, zicea o bătrână căreia un soldat îi mulțumea pentru primirea călduroasă). Ne-a învățat conjugările (aimer, finir, recevoir); faimoasele excepții (bal, carnaval...; grec, grecque...; soupirail); poveștile despre regii trândavi, cavalerul neînfricat și ireproșabil, castelele cu poduri mobile, Ludovic cel Sfânt și Alba de Castilla, Henric al IV-lea, găina din oală a lui Ravaillac. În cartea de gramatică a lui Claude Augé am citit povestea micului caporal, iar în cartea de franceză cu coperte albastru-deschis din colecția Lyonnnet admiram un fel de benzi desenate, serioase, în care un băiat neinstruit de țaran se făcea că citește o carte pe care o ținea cu susul în jos, apoi o azvârlea cât colo și fugea după porci și găini: un foarte urât exemplu, ne explica doamna Mithouard. Din lipsă de spațiu și de profesori, clasele a noua și a opta își țineau orele simultan, în aceeași sală. I-am putut astfel auzi pe prietenii mei recitând din Victor Hugo „Mon père, ce héros au sourire si doux/... Le coup tomba si près que le chapeau tomba/... Caramba! ... /Donne-lui tout de même à boire, dit mon père”. Am învățat pentru serbarea de sfârșit de an două cântece: „L'Arlésienne” și „Mon père avait cinq cents moutons/ Dont j'étais la bergère/Dont j'étais la ber-

gère dondaine don don/Dont j'étais la bergère don!”

În pauză, băieții se jucau de-a războiul, destul de violent: așa mi-am pierdut un dinte. Mergeam la școală cu tramvaiul. Drept în fața ochilor – aveam pe atunci opt ani – citeam pe catarama de la cureaua militarilor din Wehrmacht deviza „Gott mit uns”, traducerea germană a expresiei ebraice „Im anu El”, lucru pe care aceștia sigur nu-l bănuiau.

În fața amenințării bombardamentelor Alianților, școlile au fost închise la întâi aprilie 1944. Primul mare bombardament asupra Bucureștiului a avut loc în 4 aprilie. (Au mai existat bombardamentele sovieticilor, la începutul războiului, dar bombele, dintre care una a căzut chiar în apropierea casei noastre, nu explodau aproape niciodată. Un vecin a spus la poliție că tata urca pe acoperiș pentru a trimite semnale luminoase aviatorilor ruși. Agenții au descins la noi. Tata le-a arătat lucarnele închise din pod, iar aceștia, în fața evidenței, au redactat un proces-verbal pentru care aveau nevoie de un stilou. Tata le-a dat stiloul său, dar nu l-a mai primit înapoi. A small price to pay!) În vreme ce mama și sora mea erau înspăimântate de bombardamente, eu eram doar curios și o sfătuiam pe soră-mea să nu-i fie frică, deoarece odată morți nu mai simțim nimic.

Stalingrad, avertizările secretarului de stat american, Cordell Hull, și ale secretarului afacerilor străine, Anthony Eden, ca și intervențiile unor personalități române ca dr. Lupu, Sabin Manuilă, Maniu, Brătianu, mitropolitul Bălan și regina-mamă, printre alții, au dus la diminuarea considerabilă a persecuțiilor antisemite în 1943. Evreii aveau totuși interdicție de a părăsi capitala, în pofida măsurilor de „dispersare”, de evacuare a marilor orașe.

Doctorul Rudolf Czell, proprietarul fabricii de bere Luther, nu era nazist. L-a angajat pe tata ca avocat sub acoperirea titlaturii de contabil. Ne-a luat sub aripa sa și i-a oferit tatei, împreună cu alți șase angajați, toți nemți, un adăpost la ferma sa, aflată la 12 kilometri de centrul Bucureștiului și la un kilometru de o tabără militară germană, Waldlager, din Otopeni. Am petrecut la Otopeni o vară minunată, prima mea vară la țară, printre vaci, oi, cai, porci; ne plimbam prin pădure și livezi, de-a lungul câmpurilor de grâu și porumb. Mama, pasionată de botanică, ne învăța denumirea plantelor, observa forma frunzelor, părea să știe tot.

Am făcut cunoștință cu proprietarul fermei vecine, Petre Drăgănescu-Brateș, profesor de geografie la Academia Comercială, și cu soția acestuia. Stătuseră o vreme la Londra, prin anii '30, iar ea îl numea pe el Pita (Peter). Într-o zi, în timp ce se plimba împreună cu noi și cu o femeie pe care o cunoșteam, doamna Drăgănescu a făcut observații nepoliticoase la adresa jidanilor. Am văzut că femeia i-a făcut semn cu cotul. Doamna Drăgănescu a priceput, s-a fâstăcit și, ca să-și repare greșeala, fiindcă ținea la noi, a organizat la fermă o mare petrecere în cinstea noastră. Am constatat cu surprindere că invitasă zeci de soldați și ofițeri germani. Hoch lebe die Familie Simiu! strigă Pita cu voce puternică. Corul masiv al militarilor i-a ținut cu entuziasm isonul (nu toți dintre aceștia erau naziști; într-una din zile l-am auzit pe sergentul Zimmermann, muzician, spunând: „Wir

haben den Krieg verloren”, am pierdut războiul). Părinții mei tremurau de frică, dar militarii germani nu bănuiau că eram evrei, și cum nu se aflau, oricum, într-o țară ocupată, ne-au lăsat în pace.

Vecinii ne-au făcut cunoștință cu Kristl, secretară austriacă la serviciul auxiliar de la Waldlager, pe care mama a angajat-o să ne învețe germana. Ea ne-a învățat „Lorelei” (ale cărei versuri erau atribuite de naziști unui autor necunoscut, și nu lui Heine, care era proscris) și alte cântece, unul mai frumos ca altul. Înainte de 1940, sora mea și cu mine vorbeam germana acasă, dar între timp am uitat-o, căci Steffi, guvernanta noastră, ne-a părăsit atunci când n-am mai avut nici posibilitatea, nici dreptul să o angajăm. Steffi ne-a făcut o vizită emoționantă la Washington, la scurt timp după moartea părinților noștri.

L-am întâlnit la Otopeni pe judecătorul Șerbănescu, care-l cunoscuse pe tata la tribunal înainte de război. Ne-a invitat la vila sa, construită în stil așa-zis florentin, la kilometrul 12 pe șoseaua București-Ploiești. Într-o nișă din fiecare cameră avea portretul Fecioarei. Doamna Șerbănescu ne-a arătat fotografia bunicului său, generalul domnitorului Alexandru Ion Cuza, scos la pensie după căderea acestuia, lucru pentru care nu l-a putut niciodată ierta pe Carol von Hohenzollern-Sigmaringen. Vila asta frumoasă, ascunsă printre arbuști, a devenit un „safe-house” al Securității. Se pare că aici a fost închis Imre Nagy cu puțin înainte de a fi executat.

Un contingent de prizonieri ruși, îmbrăcați în uniforme germane feldgrau uzate, fu găzduit timp de câteva zile în locuința doctorului Czell. Unul dintre prizonieri, mustăcios și trist, îmi zise: „moloko”. Am ghicit că era vorba de „Milch” și i-am adus o ceașcă. Ce s-a întâmplat cu prizonierul? Ce s-a întâmplat cu Zimmermann?

Sosisem la Otopeni în 10 mai. În jur de 15 august, cum nu exista niciun frizer prin împrejurimi, soră-mea s-a hotărât să mă tundă. Dacă ținem cont de rețelele vecinilor, se pare că nu a fost o reușită. L-am rugat pe tata să mă ducă la București ca să reparăm dezastrul. În Piața Victoriei, aproape de Președinția Consiliului de Miniștri, un domn grăbit s-a oprit să schimbe câteva vorbe cu tata. Odată întorși acasă, tata i-a spus mamei că ne-am întâlnit cu Coca. Era vorba de Lucrețiu Pătrășcanu, vecinul nostru, ce locuia împreună cu mama lui, Lucreția – se asemănau ca două picături de apă –, pe strada Albă, nr. 2; noi locuiam la 2A. Cum telefonul lui era supravegheat de Siguranță – Pătrășcanu era comunist, singurul român care-l văzuse în carne și oase pe Lenin –, îl folosea pe al nostru, pe care am avut dreptul să-l păstrăm până la sfârșitul lui 1940. S-a dovedit că Pătrășcanu a participat la pregătirile pentru lovitură de stat a regelui Mihai. Zece ani mai târziu avea să fie torturat și împușcat la ordinul lui Gheorghiu-Dej.

N-aveam decât zece ani, dar cunoșteam mai bine situația politică din România decât Gestapoul, Sicherheitsdienstul și baronul Manfred von Killinger, ministrul Germaniei, de care își bătea joc Tudor Arghezi într-unul din ale sale *Bilete de papagal*, apărut în luna iulie în ziarul *Informația zilei*. Tata îmi împărtășise, într-adevăr, un secret pe care i-l încredințase doctorul Czell: în 26 august, în timpul audienței la rege, mareșalul Antonescu urma să fie arestat, iar

generalul Sănătescu trebuia să formeze un guvern proaliat. Așa s-a și întâmplat, mai mult sau mai puțin (înaintarea rapidă a sovieticilor a făcut ca audiența să aibă loc în 23, în loc de 26).

În 24 august am fost treziți de bună dimineață de zgomotul exploziilor. În seara anterioară, regele anunțase la radio preluarea puterii de către noul guvern. Trupele Waldlagerului au început lupta împotriva Regimentului „Mihai Viteazul”, loial regelui. Un mic grup ss, cu capul de mort pe chipiu, s-a oprit la ferma noastră, cu arma în mână. Printre ei, fiul lui Herr Friedelt, angajat al doctorului Czell, care locuia cu noi la fermă. Soldații ss, recrutați dintre sașii din Sibiu, vioioși și încrezători în victoria finală, s-au alăturat curând combatanților. Vecinii noștri au hotărât că trebuia să părăsim Otopeniul și să mergem la Pucheni, unde doctorul Czell avea o moșie, și ne-au permis să urcăm în camionul lor.

Pucheni era un adevărat paradis. Ni s-au servit roșii gigantice, numite roșii Roosevelt, care, cum am constatat mai târziu, nu existau în Statele Unite. Pucheniul avea și o baltă, la care am mers să prind cu mâna pești foarte mici. Am făcut-o fără a-mi scoate ceasul, socotit etanș, dar s-a dovedit că nu era așa. Când m-am întors pentru prânz, l-am văzut pe Herr Hartweg, și el angajat al doctorului Czell, încercând să scoată svastica de la lanțul ceasului său de buzunar. A făcut-o la timp, pentru că s-au ivit deodată doi soldați ruși călare și, politicos dar ferm, ne-au cerut ceasurile: „Davaite ciassi”. Al meu mergea încă, în ciuda apei pe care o absorbise, și l-am dat fără părere de rău.

Ne-am întors în București în 1 septembrie. Anul școlar trebuia să înceapă. Am fost puși să învățăm *La Marseillaise*, imnul sovietic (Saiuz nieruhimi respublik svobodnik: Uniunea indestructibilă a republicilor libere) și *God save the King*. Dar, lucru curios, nu și imnul național american, ale cărui cuvinte nu le știu nici în ziua de astăzi, cu excepția primului vers, „Oh say can you see”, pe care, în pofida mării mele admirații pentru țara care m-a adoptat, n-am putut niciodată să-l consider înălțător. Am trecut din clasa a opta direct într-a șasea, deoarece, din rațiuni economice, Academia Ronsard suprimase clasa a șaptea. Doamna Rosenzweig, excelenta noastră profesoară de franceză, ne-a predat „Esther”, „Les Plaideurs”, „Les embarras de Paris”, și am învățat pe de rost scrisoarea doamnei de Sévigné despre madrigalul lui Ludovic al XIV-lea. Doamna Rosenzweig a fost urmată de domnul Raymond Vincent, căruia îi datorez învățarea pe de rost a unor poezii de Verlaine („Il pleut sur la ville/ Comme il pleut dans mon cœur...”; „Les sanglots longs des violons de l'automne...”; „Je suis venu, pauvre orphelin,/ Riche de mes yeux tranquilles/Vers les hommes des grandes villes./ Ils ne m'ont pas trouvé malin./ A vingt ans un trouble nouveau/Sous le nom d'amoureuses flammes/ Me fit trouver belles les femmes. Elles ne m'ont pas trouve beau/.../ Suis-je ne trop tôt ou trop tard?/ Qu'est-ce que je fais en ce monde?/ O vous tous, ma peine est profonde,/ Priez pour le pauvre Gaspard”); de Baudelaire: „L'Albatros”, „Correspondances”, „Élévation” și, de ce nu, „Une Charogne”, piesă pusă la index („Au détour d'un sentier une charogne infâme/Sur un

• Liceul Francez, azi

lit semé de cailloux/Les jambes en l'air, comme une femme lubrique/Brûlante et suant les poisons/Montraît d'une façon nonchalante et cynique/Son ventre plein d'exhalaisons”). „Monsieur s'il vous plaît, qu'est ce que c'est que lubrique?” Aveam unsprezece ani. „Cherche dans le dictionnaire”, răspuse domnul Vincent drept replică la explicațiile pe care i le cerusem. Am învățat multe urmându-i sfatul. Doar atunci când l-am întrebat „C'est quoi, au juste, la diplomatie?” mi-a răspuns „La diplomatie est l'art de mentir officiellement”.

Nivelul și rigoarea studiilor de la Liceul Francez erau considerate superioare. Liceul era deschis fiilor de diplomați (Basile Couzopoulos, Nermin Isbay, care venea la școală fie într-o Škoda a Legației Turciei, fie pe o bicicletă italienească); de refugiați (Wanda Romer, fiica contesei poloneze ale cărei bilete de învoire erau împodobite cu o coroană; Pierre Davidovici, trecut în mod providențial, împreună cu familia, din Ungaria în România chiar în ziua loviturii de stat din 23 august 1944, și pentru care o întârziere de o zi ar fi însemnat cu siguranță deportarea la Auschwitz; Serge Klarsfeld, al cărui tată a fost arestat la Nisa și omorât la Auschwitz, sosit din Franța împreună cu sora și cu mama sa, pentru a-și vizita bunicii; aceasta și-a dat repede seama – era perioada alegerilor falsificate din 19 noiembrie 1946 – de ceea ce îi aștepta în România, așa că s-a întors de îndată cu copiii în Franța); de oameni de afaceri (Jean-Pierre Roger, fiul directorului filialei bucureștene Hachette, despre care Mihail Sebastian, în jurnalul său, vorbește cum nu se poate mai rău; Roger Bouffé). Dar principalul rol al liceului era de a forma tineri români meniți să devină, la fel ca părinții lor, diplomați, politicieni, avocați, profesori universitari, administratori.

După abrogarea legilor rasiale în august 1944, un număr destul de mare de elevi evrei au fost admiși la liceu. Eu am fost unul dintre ei. Mama ne-a plătit ore în particular, surorii mele, bună la matematici și disertație, care se pregătea pentru primul bacalaureat, și mie, care mă pregăteam pentru examenul de admitere în clasa a patra.

Am reușit amândoi. Îmi datorez succesul norocului de a fi trebuit să traduc un pasaj din *De viris illustribus urbis Romae* de Lhomond, pe care domnul Vincent ne pusese să-l învățăm pe de rost.

Copiii evrei formau un grup destul de eterogen. Se spunea că familia Karmitz era extrem de bogată. Tatăl lui Pierre Hassner, Bruno, bucovinean, era directorul băncii Fabre & Hassner, de pe strada Lipsani, nr. 18, etajele I și II (potrivit anuarului telefonic bucureștean din 1930, adevărat tezaur istoric, sociologic și antropologic, pe care mi-l dăruise prietenul meu Andrei Brezianu). Iar Henry Chapier spune undeva despre tatăl său că era avocat internațional. Majoritatea dintre noi aparțineam claselor de mijloc, medici, arhitecți, avocați, farmaciști, negustori. Aveam aceeași motivație: accesul la o limbă și o cultură străină, care să ne poată fi utile în caz de nevoie, lucru de care părinții noștri erau mai mult sau mai puțin conștienți, o bună parte dintre ei provenind din emigranți sau emigrând ei înșiși din Bucovina, Rusia, Polonia, Ungaria, Turcia. Chiar dacă direcțiunea liceului nu era indiferentă la posibilitatea ca părinții elevilor români să reacționeze în fața acestei „invazii” evreiești, manifestațiile antisemite erau, printre noi, dacă nu inexistente, în orice caz extrem de rare. (Am văzut în sertarul unei bănci o injură la adresa jidoavcei Ileana Mărculescu. Și, neștiind că sunt evreu, un coleg mi-a arătat o listă cu elevii din clasă, redactată în românește, având o majusculă în fața fiecărui nume: T pentru Nermin, P pentru Wanda, R pentru români, J (jidan) pentru Gabrielle Klinger, Raymond Danziger, Vladimir Rittenberg, fizicianul strălucit de mai târziu, Raoul Neumann, Delia Manolescu). Atmosfera în liceu era cosmopolită, eram perfect egali în fața profesorilor, iar ceea ce uram și ne scârbea aproape în unanimitate era comunismul, minciunile și crimele sale. După abdicarea regelui Mihai, pe pereții liceului au apărut, scrise cu cretă, literele TMI. Adică „Trăiască Mihai I”.

N-a fost deloc ușor să fii „nou”. În zadar m-a învățat prietenul meu Raymond să

→

→

desenez hărți cu ajutorul acelor și al hârtiei de calc, consideram geografia fizică prea abstractă, așa că mi-am făcut debutul la Liceul Francez cu un 4/20 dat de doamna Charrier. Marianne Langberg – Mary –, fostă colegă la Ronsard, care intrase la Liceul Francez cu un an înainte și întâmpinase și ea destule dificultăți, m-a asigurat că lucrurile se vor ameliora, deoarece progresele mele erau evidente. I-am fost recunoscător. Era și părerea doamnei Dementhon. Am terminat al treilea din clasă.

Domnul Lainé, profesorul de engleză, venise din Madagascar. Ne-a învățat că „according to“ se traduce prin „conformément à“, e tot ce-mi amintesc. Ca să fac progrese la engleză a trebuit să iau ore în particular. Raymond Danziger mi l-a recomandat călduros pe domnul Arnold Dagani. Împreună cu soția sa (cumnată lui Miron Grindea, editorul foarte respectat al revistei literare londoneze *Adam*), fusese deportat din Bucovina în lagărul din Mihailovska, la est de Bug. Grație unui partizan rus, cuplul a reușit să evadeze. Dl Dagani ne-a dăruit cartea sa *Le fossé se trouve dans le verger aux cerisiers* [Groapa este în livada cu vișini]. Opera sa literară și picturală, de incontestabil interes documentar, dacă nu și artistic, e păstrată astăzi la Universitatea din Sussex.³

Dl Dagani (care și-a adăugat mai târziu un h la nume) părea să improvizeze în engleză, prin inferență, pornind de la germană. Cea care mi-a predat primele lecții utile de engleză a fost Dra Barney, ce locuia pe strada Dionisie Lupu, aproape de strada Maria Rosetti. Cu ea am făcut progrese rapide, iar engleza devenea ceea ce trebuia să fie: o limbă vie. Dra Barney împrumuta buletinele de la BBC „This is London Calling“ și mă puneă să ascult emisiunile „English by radio“, de unde am învățat cântecul „Irene, good night Irene, I'll see you in my dreams“ și unde l-am auzit pe Laurence Olivier recitând scena V, actul V din *Macbeth*: „Tomorrow, and tomorrow, and tomorrow/Creeps in a petty pace from day to day/Till the last syllable of recorded time...“ (Prietenul nostru dintotdeauna, bucovineanul Hugo Bujar, a cărui mamă era prietenă cu a mea, ne dăruise *Macbeth* într-o ediție bilingvă, pe care am citit-o și recitit-o din scoarță în scoarță. Tatăl lui Hugo fiind creștin, avea dreptul să aibă radio. În vremea războiului, tata, care nu era o fire sociabilă, ne însoțea infailibil atunci când mergeam în vizită la familia Hugo, fiindcă putea astfel asculta BBC-ul. Mă uitam cu jind la bicicleta „Diamant“ a lui Hugo din holul apartamentului său de pe strada Muzelor, nr. 6. A mea, mică și galbenă, fusese depusă la comisariatul de poliție imediat după promulgarea legii ce interzicea evreilor dreptul de a poseda vehicule.)

Profesorii noștri de matematică, doamna Cantacuzino și domnul Aussenac, care era marseillez, n-au reușit deloc să mă facă să apreciez frumusețea acestei discipline. Ea mi-a fost revelată abia mai târziu, de către Rafael Faion, un domn cam țicnit și extrem de gras, dar cu suflet bun, care preda la școala tehnică de construcții civile și edilitare, unde tata m-a înscris în 1948 pentru a-mi putea câștiga existența cât mai repede, deoarece el tocmai fusese exclus din barou și abia reușea să-și întrețină familia.

Matematica predată în școlile românești era mult peste nivelul celei de la Liceul Francez. Cred, în schimb, că liceul cultiva cu competență „spiritul de finețe“ și rigoarea intelectuală, lucru ce avea să-mi fie de folos peste ani. Interpretările de texte, recitarea, studierea limbii latine, iată ce-am câștigat în cei doi ani petrecuți la liceu. Doamna Germaine Pavel (născută Martin, fostă profesoară de franceză la școala normală de fete din Alençon) opunea imaturitatea naționalismului oenologic al lui Musset, ce-și bătea joc în „Le Rhin Allemand“ de vișorul de dincolo de Rin, grandilocvenței generoase a perorațiilor lui Lamartine din „La Marseillaise de la paix“: „Fleuve d'Arminius, du Gaulois, du Romain!“ Tocqueville detesta, e drept, discursurile inutile și iresponsabile ale politicianului Lamartine, dar nu se putea să nu-i placă ritmul și aliterațiile unor versuri ca: „On n'entendait au loin, sur l'onde et sous les cieux/Que le bruit des rameurs qui frappaient en cadence/Tes flots harmonieux“. Cea despre care poetul spunea, adresându-se peisajului din Măcou, „Un seul être vous manque et tout est dépeuplé“ (vers celebru, ce devine în „La guerre de Troie n'aura pas lieu“: „Un seul être vous manque et tout est repeuplé“), iubita poetului era, trebuie s-o spunem, destul de prolixă: „O temps, suspend ton vol, et vous, heures propices/Suspendez votre cours/Laissez nous savourer les rapides délices/Des plus beaux de nos jours“. Margareth spunea mai simplu: „Verweile doch, du bist so schön“. Și cum să nu-ți placă versurile lui Musset: „Pâle étoile du soir, messagère lointaine/ Dont le front sort brillant des voiles du couchant/De ton palais d'azur au sein du firmament/Que regardes-tu dans la plaine?“ (am regăsit aceste versuri în *Les Thibault*, pe care-l voi citi câțiva ani mai târziu).

Doamna Tina Stănescu, care în vara lui 1946 ne-a închiriat două camere la Zamora, s-a străduit să mă facă să-mi placă *Atala*, pe care trebuia s-o citesc cu voce tare. A fost o vară mai caldă ca niciodată, din cauza, după cum se vorbea, a exploziilor de la Hiroshima și Nagasaki. Poate și din pricina căldurii, Chateaubriand mi se părea absolut plictisitor. Doamna Stănescu nu mi-a iertat-o. Era fiica lui Aristide Blank, extrem de bogatul coproprietar al băncii Marmorosch-Blank înainte ca aceasta să dea faliment în 1929, și văduva primarului din Buzău, un aristocrat al cărui bust fusese sculptat de Brâncuși. Evreică rușinoasă, ea îi detesta pe colocatarii noștri, familia Kahan, care vorbeau o română împestrițată cu cuvinte idiș. Păstrase din vremea tinereții sale princiare unele reflexe de atotputernicie, vizibile în atitudinea față de servitoarea sa Iulica, biată retardată pe care o numea mereu idioată și o lovea fără milă. România abia ieșise din feudalism. Mai puteai vedea încă negustori ambulante sezonieri, numiți „olteni“, mergând desculți pe stradă. Gradul de analfabetism era de 80%; mama a învățat-o să scrie și să citească pe bona noastră de dinainte de război, Ioana Petroșel. Țara făcea, e drept, progrese rapide sub regimul corupt, dar energic și capabil al lui Carol al II-lea, căruia i-a pus capăt războiul.

Dacă doamna Stănescu nu m-a făcut să iubesc literatura, a reușit asta doamna Pavel. Clasa a patra avea o mică bibliotecă, din care enumăr câteva titluri: *Cinq-Mars*,

Quatrevingt-treize, *Napoléon le petit*, *Le grand Meaulnes*, *Maria Chapdelaine*, *Les croix de bois*, *Le petit Pierre*, *Le livre de mon ami*, *Pierre Nozière*, *L'Atlantide*. Îmi plăcea Alain-Fournier; imaginea poetică a unei picături de ploaie căzând pe un caiet deschis m-a tulburat și mi-a rămas întipărită în minte. Douăzeci de ani mai târziu am avut ocazia să-l ascult pe Francis Ponge, aflat într-un turneu de conferințe prin Statele Unite, spunând o poezie ce mi-a amintit această imagine. Îmi plăcea mai ales Anatole France. Suprarealiștii, despre care nu se vorbea la școală (căci îi scuipau în față pe preoți și urinau pe steagul francez!), îl acopereau de insulte pe cel căruia i-au fost făcute funeralii naționale și care se dovedise totuși a fi un personaj generos. Paul Valéry, care i-a urmat la Academia Franceză, n-a spus nici el, în discursul de recepție, nimic de bine despre predecesorul său. Iar, în zilele noastre, Anatole France e puțin citit. Dar ce mult m-au ajutat scepticismul, ironia sa, uneori facile, adevărate antidoturi în anii când eram obligat să asist, dimineața, la serviciu, la lectura colectivă a editorialului din *Scînteia*, organul CC al partidului.

Doamna Pavel ne făcea să trăim textele pe care le studiam în clasă. Ca un adevărat Curiace, strigam plin de pasiune în fața colegilor: „Je rends grâce aux Dieux de n'être pas romain/Pour conserver encore quelque chose d'humain“. Cum putea oare prietenul meu Raymond să-l prefere pe sălbaticul Horace? Cum poți trăi fără să cunoști *Le bourgeois gentilhomme*, *L'avare*, *Tartuffe* și, mai ales, *Le misanthrope*? Fără Liceul Francez, nu le-aș fi cunoscut. Dar m-am întrebat mereu de ce domnii Chevailler și Audiard, autorii culegerii de *Texte française*, acordă un loc atât de important parnasienilor. Să fie oare pentru că Sully Prudhomme a fost primul laureat al Premiului Nobel pentru literatură? Și ce găsea doamna Pavel atât de nostim în hiatul, desigur contrar regulilor prozodiei clasice, din interiorul numelui „Chevailler“? De aceea, ea considera mai degrabă comică scena finală, macabră, din „La tête du comte“ a lui Leconte de Lisle. Iat-o: Don Diègue și fiul său – care l-a răzbutat pe bătrânul insultat de conte tăindu-i acestuia capul – „Graves et satisfaits mangent la venaison/En regardant saigner la tête lamentable“. Dar, grație faptului că doamna Pavel avea un simț al umorului deosebit, nu numai Leconte de Lisle ne făcea să zâmbim. Nermin, care știa românește, găsea teribil de nostime aceste versuri în franceza veche pe care ea le citea fonetic: „Buona pulcella fut Eulalia/Bel avret corps, belle-zour anima“.

La clasa a treia, doamna Pavel preda nu numai franceza, ci și istoria și geografia. Din cartea de geografie economică și politică a lui Albert Demangeon și André Meynier învățam despre probleme de asolament trienal și agricultură extensivă și intensivă, care mă interesau în mod deosebit. Autorii cărților noastre de istorie erau Victor L. Tapié și Jules Isaac (care, după moartea familiei sale la Auschwitz, a ajuns o somitate în istorie, datorită eforturilor sale de a-i reconcilia pe creștini și evrei, demers la care a participat cu curaj și papa Ioan al XXIII-lea; în timpul războiului, de la Ankara, unde era delegat apostolic, acesta a vegheat asupra evreilor români). Istoria

• Teatrul din București bombardat

contemporană mă pasiona. M-am decis să mă fac diplomat.

Recent, am găsit pe internet *La Tchibarragada*, piesă de teatru scrisă chiar de doamna Pavel, din care am jucat o scenă sau două în clasă. Cartea era expusă pe teșgheaua librăriei Hachette de pe strada Lipsicani. Era prima carte pe al cărei autor îl cunoșteam personal (cea a lui Dagani a fost următoarea). Doamna Pavel, care ne era tot mai apropiată, ne-a invitat la ea, pe strada Calomfirescu, nr. 16, nu departe de Calea Moșilor. Vechea sa reședință aristocratică era înconjurată de o grădină cu copaci seculari. Colega noastră Mia Cozac a cântat la pian din compozițiile lui Chopin. Era cald, atmosfera estivală a după-amiezii era desfătătoare, desfătare distrusă de climatizare. Era a doua experiență muzicală pe care o datoram doamnei Pavel. Prima fusese un frumos cântec de Crăciun pe care l-am învățat în clasa a șasea. Îmi amintesc foarte bine melodia (mi fa sol | sol la sol | mi re do | mi re | mi fa sol | sol la sol | fa mi re | re do |), dar am uitat versurile. Era despre magii Melchior și Gaspar. Dragii mei colegi, salvați-mă! A kingdom for a verse!

Am trecut cu bine un examen introdus cu puțin înainte și mi-am luat diploma de absolvent al primului ciclu de gradul doi. Câteva zile mai târziu, în iunie 1948, s-a anunțat închiderea liceului. În septembrie, doamna Pavel a organizat, special pentru noi, ore de franceză pe strada Christian Tell, în fiecare seară. Autoritățile le-au interzis de îndată. Cortina de fier devenea tot mai etanșă. Sau aproape, deoarece am purtat cu Raymond Danziger, plecat în Franța în 1948, o corespondență regulată până în momentul în care am părăsit România, în 1962. Din cauza ei am fost de mai multe ori interogat de Securitate, căci Raymond, care mi-a scris din Alger pe perioada serviciului său militar, a fost suspectat de a fi membru al Gărzii de Fier și spion al CIA.

Există, fără îndoială, o mare diferență între ceea ce a reprezentat Liceul Francez din București pentru cei care au părăsit România înainte de consolidarea regimului comunist și cei ca mine, care am fost, ani grei, prizonieri în spatele cortinei de fier. Pentru cei dintâi, liceul a fost mai mult o

stație pe parcursul studiilor gimnaziale. Pentru noi, el a fost un paradis pierdut imposibil de uitat, o lumină, cam slabă, e drept, dar ce continuă să radieze. Liceul Francez ne-a oferit privilegiul de a pătrunde în universul lecturii. Montaigne, *L'éducation sentimentale*, Proust, *le Voyage au bout de la nuit* – ceea ce nu ne-a împiedicat să-i citim pe ruși, pe americani și pe mulți alții – au reprezentat pentru mulți dintre noi o replică alternativă la această lume, un refugiu care ne dădea putere.

Domnul Dementhon era de o severitate care inspira teamă. Am fost primit în biroul lui împreună cu tata, în mai 1946, când ne interesam despre modalitățile de admitere la liceu. Directorul i-a cerut tatei „hârțiile”. Tata, care știa destul de bine franceză, deși nu la perfecție, i-a întins o coală de hârtie. „Dar e o hârtie goală!” a exclamat Dl Dementhon. N-am fost sigur dacă era mirat sau doar se prefăcea. Tata și-a dat seama de greșeală și i-a înmănat hârțiile cerute. M-a deranjat faptul că tata a fost pus, în fața mea, într-o situație jenantă. Dar directorul, a cărui severitate era, după părerea mea, în parte cel puțin, o armă de apărare, s-a dovedit generos și amabil. Chiar dacă am avut dificultăți la începutul clasei a patra, el considera că puteam face progrese, și în observațiile pe care le scria cu litere mici în josul carnetelor trimestriale ținea să mă încurajeze. L-am întâlnit, într-una din zile, pe strada Dionisie Lupu, lângă Grădina Icoanei, și l-am salutată așa cum se cuvine. Mi-a răspuns cordial, cu amabilitate, zâmbind: „Bonjour, jeune homme!”

Am descoperit numele lui Georges Dementhon șaiszeci de ani mai târziu, într-o culegere de documente ale Ministerului de Externe, publicată de profesorul Carol Iancu. Există aici un memoriu pe care el l-a adresat, în 1941, după izbucnirea războiului din Est, ministrului Jacques Truelle, în legătură cu situația din Bucovina după ocuparea acesteia de trupele sovietice în 1940. Documentul este o mărturie despre deportarea românilor, a evreilor și a ucrainenilor de către autoritățile sovietice. Este menționată incendierea sinagogii de la Cernăuți de către trupele germano-române. Sunt descrise cu o extraordinară acuitate și sensi-

bilitate ravagiile provocate de ocupația sovietică, ca și efectele distructive pe care le-a avut antisemitismul sub regimul anterior.

Datorită acestei culegeri, descoperite grație internetului, am ajuns să-l întâlnesc pe cel despre care se striga în curte, în timpul recreațiilor: „Feriți-vă, e fiul Directorului!”¹ Îmi aduc aminte că am schimbat cu Alain Dementhon câteva vorbe, într-o recreație, despre filmul *Cezar și Cleopatra*, pe care-l văzusem la cinematograful Gioconda, de lângă Operă. Personajul preotesei m-a impresionat profund, iar filmul m-a entuziasmat. Alain susținea, în schimb, că era un film slab. Controversa a rămas nerezolvată.

Colegul nostru, Dan Cădere, pe care-l întâlneam din când în când prin anii cincizeci, mi-a reamintit ce ne spusese Georges Dementhon la o oră de istorie: „En France il n'y a pas de délit d'opinion”² [În Franța nu există delict de opinie]. Într-o epocă în care, în România, opiniile puteau constitui adevărate crime, amintirile despre Georges Dementhon și Liceul Francez din București erau pentru noi întruchiparea libertății și a respectului pentru cultură. Liceul Francez a făcut din noi, pietre vii, ceea ce suntem. Îi sunt recunoscător.

Note

1. Pierre Hassner a scris undeva că după trecerea familiei sale la catolicism, tatăl său practica iudaismul pe ascuns, în vreme ce el se devotase cu tot sufletul noii religii.
2. Evreii convertiți la catolicism se bucurau de unele privilegii, grație intervenției nunțului apostolic Andrea Cassulo, care a invocat în sprijinul lor Concordatul semnat de autoritățile române cu Vaticanul. Monseniorul Ghica oficiase la Paris convertirea scriitoarei Irene Nemirovski, care a fost cu toate acestea deportată la Auschwitz, unde a și murit. Monseniorul Ghica a murit ca un martir în temnițele comuniste. Andrei Brezianu, Maria Popa Cherechean și Marily Chanier au primit, în 1946, 1947 și respectiv 1948, premiul oferit elevului de la Liceul Francez clasat primul la educație religioasă.
3. *Arnold Daghani's Memories of Mikhailowka: The Illustrated Diary of a Slave Labour Camp Survivor*, Deborah Schultz and Edward Timms, with a contribution by Petru Weber, London and Oregon: Vallentine Mitchell.

Moralități

Ileana Urcan

Capitolul al patrulea, în care va fi evident pentru oricine că trebuie să aibă un brand, iar dacă nu are, să-și facă urgent unul...

CÂND A primit e-mailul de la copii, prin care aceștia spuneau că vin acasă pentru două săptămâni, s-a bucurat. Bucurie amestecată, pentru că timpul trece ca vântul, și cine știe când o să-i mai vadă... De aceea, a tăiat vițelul; nu pe cel gras, fiindcă atunci avea numai unul. Cât i-au fost copiii acasă, s-au îmbrățișat, au povestit, și-au arătat și făcut fotografii... Apoi, a rămas iar numai cu nevasta. La bine și la greu. Mai ales la greu.

Munții, brazii, ponoarele, câinii, lupii l-au așteptat estimp, ca totdeauna. Cu oi și cu ajutoare cu tot. Nimic nu s-a schimbat. Când a ajuns la munte, aproape de stână, și-a făcut o fotografie cu mobilul. După ce oile au fost date în strungă, au fost mulse, iar cașurile (dolfoane și albe ca niște țafe de femeie care alăptează) puse la scurs, după cină și pălincă, i-a trimis nevastei fotografia prin calculatorul înghesuit între rafturile cu telemea, cașuri, bărbânțe și găleți, lângă micul tv... Apoi și-a luat țundra, a pus-o lângă peretele stânei, nu departe de țarcul oilor.

O vreme, a stat cu brațele sub cap și a privit stelele, sub ploaia de glume a ciobanilor. „Ia, te uită, unde stătea romantismul! Departe, în munți, pe țundra de oi, mirosind a pălincă de prune, a carne de berbec și a mămăligă vârtoasă cu ceapă! Îți lipsește doar o drăguță care să știe ce vrea!” Baciul își mușcă mustața bălană, să nu scape vreo sudalmă. Știe că nu-l prea au la suflet, pentru că nu e ca ei. Neîncrederea lor a început când le-a luat calculator copiilor lui, în urmă cu câțiva ani buni. Pentru că a învățat în rând cu ei să-l folosească, de la o profesoară din sat; pentru că a cumpărat celulare pentru toată familia. Inclusiv pentru soacră. Pentru că el a acceptat un alt mod de a privi lucrurile. Pentru că s-a legat la internet și poate pescui în mărețul fluviu virtual tot felul de informații și se poate conecta și el la lumea largă. Asta nu înseamnă că se leapădă de tradiții, nici că se numără printre aceia care le ajută să sucumbă. Dacă el e eretic, ei ar trebui să-și bată capul să-l convingă, cu argumente serioase, de faptul că drumul nou pe care a apucat el e greșit, și să găsească, împreună cu alți țărani, mijloace de a se opune transformărilor actuale din țară. Dacă nu, ar trebui să-l accepte ca baci, așa cum e. Dar ei, nu... O țin una și bună că ceea ce se întâmplă de câțiva ani în Carpathia e o revoluție, ca pe vremea cu electrificarea, și, ca orice revoluție, și aceasta va face ca un mod de viață să dispară. Că satul carpathin, cu puținele lui caracteristici autohtone, nu va mai exista decât în cărți, la televizor și ca muzeu în aer liber. Pe ulițele lui încremenite, cai bolnavi de melancolie vor târi căruțe goale spre nicăieri; la ochiurile oarbe ale ferestrelor vor sta icoanele străvezii ale bătrânilor...

Ceea ce pare a le lipsi carpathinilor este propensiunea spre generalitate, extragerea

din această viziune a unei direcții clare, temeinice, pozitive, care să ducă spre un țel de atins. Această expansiune pe orizontală, precum și pe verticala temporală ar compune o rezultantă progresistă. Dar nația asta carpathină acționează, în general, în impulsuri scurte, aritmice, cu intensități frânte, la nivel de individ, în parte. Mai tot timpul, carpathinul stă în iarbă, tolănit, cu oglinda în mână. Nici măcar nu se contemplă; nici măcar nu observă întâmplările zilei. Privește imaginea răsturnată a cerului, încearcă să deducă mecanismele risipite ale Orologiului, ca să știe când să iasă la arat, când să repare osia Carului, când să împropăteze culorile din Pomul Vieții, când să meargă cu o cană până la Calea-Lactee să le dea lapte pruncilor; se cruțește de metamorfoza mioritică a norilor, însă rămâne fără cojoc iarna. Din când în când, i se sparge oglinda, iar el intră într-o mare depresie. Atunci se apucă de băut pălincă și, treacăn cum e, se pune pe iubit femeia lui sau a vecinului. După caz...

Totuși, în Carpathia lucrurile se schimbă; mai greu, mai rău, dar se schimbă. Nu se poate trăi de-a pururi în cioareci, cu mămăligă. Dacă faci mai multă, mănâncă și turistul, pe euro. Dacă-i așterni un pat, banii se înmulțesc...

Pe când oiștea Carului-Mare se răstoarnă, îi vine în minte un cuvânt, pe care l-a auzit nu de mult la tv, despre care s-a făcut chiar un șir de emisiuni. Termenul a fost explicat, întors pe toate fețele, scuturat de toate impuritățile, ca sumanul puturos din cui. Cuvântul care ridica ademenitor coada era *brandul*. Apoi, discuția a ajuns la brandul de țară, iar invitații au ajuns la o concluzie unanimă și tristă și au dat din cap: da, da, Carpathia era deficitară și la acest capitol! Se putea altfel?! El, cât pe ce să se înecă cu dumaticul din gură, de indignare. Cum adică?! *Țara* asta, cu voievozi legendari, cu tradiții milenare, cu atâția scriitori talentați, cu pictori, muzicieni, filosofi... mă rog, cu atâtea bogății ale solu-lui și ale subsolului, cu atâtea fabrici și uzine făcute în mare parte pe vremea *Răposatului*, cu o agricultură... Da, chiar, cum era agricultura?! Era un răspuns complicat, desigur, care necesita el însuși o...

Precis că invitații erau din opoziție, altfel nu se explică faptul că nu vedeau nimic bun în felul în care erau și se făceau trebile *Țării*... Apoi, răcind din tot trupul, *Țăranul* s-a ridicat în capul oaselor. *Țara*, ca *Țara*, dar care era brandul lui?! Și a rămas paf. Gândurile au început să alerge ca niște câini de vânatoare; fiecare însă se întorcea spășit, căci nu luase nicio urmă. Când, ce să vezi?! Unul, mai jigărit, de la care nu se aștepta, i-a adus răspunsul în bot, l-a depus la picioarele lui, l-a privit în ochi și a dat vesel din coadă: „Copiii tăi sunt brandul tău... biologic”. A răsuflat ușurat. Ah, da, așa, da. Avea și el brand, cum de nu s-a gândit de la început?! E limpede ca lumina zilei. Asta era brandul lui reprezen-

tativ: gemenii. Apoi, de undeva de departe, a apărut un norișor, fiindcă copiii, *Meu* și *Mea*, nu erau tocmai niște modele. Terminaseră și ei un liceu, ca toată lumea, se înscriuseră la facultate, dar o părăsiseră repede pentru câștigul din străinătate, în conformitate cu dictonul care făcea furori: școală puțină, acces la slănină! Cu alte cuvinte, brandul lui biologic mai necesita îmbunătățiri...

„Bine. Dar brandul tău social?!“

„Păi, sunt cioban. Am casă, nevastă, doi copii, mașină, bani, calculator, telefon mobil, g.p.s., mai citesc și eu din când în când... Mă respectă tot satul...“ „Mă rog, să zicem, deși n-aș băga mâna-n foc... Știi ce vreau să zic... Cum o dai, cum o învârți, ești doar un... biet cioban, orice ai face, oricum ai drege-o. Rezultatul muncii tale e... brânza! Telemeaua sau cașul! Nu că acestea ar fi în principiu rele, dar... Degeaba te umfli în pene, c-o fi, c-o păți, că oile tale au microcipuri, că ai pe computer un întreg program de procesare a laptelui... Frunțaș, frunțaș, dar tot cioban se cheamă că te numești! Pentru mulți, cuvântul ăsta a ajuns o insultă, deși e o ocupație străveche a acestui spațiu carpatho-danubiano... Ca tine sunt mulți sau, mă rog, nu ești singurul. Nu vă deosebește nimic. Nu știe nimeni de tine, afară de muntele, oile, câinii, brazii, sătenii care-ți dau pe mână oile, să le fii baci... Ei, dacă ai șampona oile la izvor, dacă le-ai pune să mestece frunze de coca, dacă le-ai da din strungă direct la coafor, dacă le-ai pudra obrații de miorițe și le-ai da cu ruj boturile, ar avea trecere... Laptele lor ar avea clasă, brânza lor ar mirosi sexy a trandafiri, lâna ar rezista la orice schimbări de vreme. Iar tu ai fi un cioban de succes...“

Capitolul al doisprezecelea, în care nu despre frustrare sau despre ratare este vorba

ERA NOIEMBRIE târziu și vișinul de la poartă înflorise pentru a doua oară. Lumea care trecea pe stradă se înalța pe vârfuri, lungea gâtul și se oprea locului, minunându-se. Trebăluind pe lângă oale în bucătărie, *Iluzia* se apropia din când în când de fereastră și se uita prin perdele cu încântare. Nici soțul ei, nici ea nu observaseră apărând, umflându-se și plesnind pe crengi mugurii primăvăratici ai vișinului buclucaș. Era bucuroasă și chiar mândră că frumusețea aceea apăruse în grădina ei, și nu în a altuia. *Domnul Nimeni*, care nu se dădea în vânt după minuni, trebui să recunoască, încurcat, evidența unui fapt ieșit din comun, care, culmea ironiei, se întâmplase tocmai în ograda lui.

Lumea imagina tot felul de explicații, dar mai ales căuta să dea un sens acelei întâmplări. Unii vedeau în florile de vișin un miracol și se bucurau de ele ca atare; alții își băteau capul să înțeleagă ce și cum, și, tot întorcând explicațiile pe toate fețele, nici nu

→

Liceu

Bogdan C. Enache

„LICEU, – CIMITIR al tinereților mele!“
L-am vizitat, nostalgic, astă-vară, cu tot cu ai săi profesori, câți am mai găsit dintre ei, cu examene grele, că tot se dădea bacalaureatul, și lungile sale coridoare. Să văd ce s-a mai schimbat.

Ca și acum câțiva ani, intrarea în curtea fostului gimnaziu al orașului, ridicat ulterior la rangul de liceu, aflat sub patronajul însuși principelui moștenitor Ferdinand, se face din strada Cuza-Vodă, unde s-a construit un corp nou, din beton și plăci prefabricate, în stilul arhitecturii de duzină a „epocii de aur“; în vremea Poetului însă, intrarea se făcea din strada pe care încă se află casa sa natală, fosta stradă a Băncii, astăzi strada George Bacovia, și dădea înspre frumoasa fațadă neoclasică a edificiului.

Lângă căsuța portarului, care nu exista pe vremea Poetului și care acum era dublat de un jandarm, s-a construit un chioșc la care se vând dulciuri și gustări pentru elevi. Terasa de lângă Tribunal, unde ne făceam liber de cap când chiuleam de la vreo oră, a fost închisă. S-au pus termopane (ce-i drept, iarna trăgeai curent dacă stăteai la fereastră!) și aparate de aer condiționat (iar vara, în Moldova, este sufocantă – la extrema opusă a iernii moldave), dar monumentul istoric rămâne monument istoric.

→

mai vedeau pomul înflorit și uitau, chiar, de el; alții băteau cu piciorul străzi lungi sau luau taxiul ca să vadă vișinul. Unii credeau că e un semn fast și îi invidiau pe deținători: sigur că familia în curtea căreia înflorise năstrușnicul pom va prospera sau va avea parte de vreun alt eveniment aducător de mare împlinire, bombăneau ei cu jumătate de gură; că lucrurile se vor așeza la locul lor în țară, afirmau alții, mai cu aplicație politică. Chiar va fi un progres economic și financiar, spuneau alții, pe care valul prorociei îi purta plutind pe deasupra întâmplării. Conducerea politică se va schimba în curând, conchideau plini de speranță cei care țineau cu opoziția. Toți văzuseră cu ochii lor funigeii cum țeseau mătase prin livezi și câmpii, semn de toamnă lungă și frumoasă, cu puzderie de poame și cu porumb bine copt, își dădeau cu părerea cei lipsiți de aspirații mărețe. Cine știe ce nenorociri se vor mai abate, nu se lăsau mai prejos oamenii mai în vârstă, care voiau să atragă atenția că nu au trăit ei chiar degeaba...

Curând, *Iluzia* și *Domnul Nimeni* nu mai avură liniște. Soneria de la poartă zbârnâia întruna. Se pomeniră că le intră în casă o mulțime de curioși. Fură întrebați fără înconjur de îngrășăminte, modificări genetice la care ar fi recurs ca să facă vișinul să înflorească; dacă nu cumva îl altoiseră de curând, dacă nu cumva aruncaseră la rădăcina pomului fierturi vrăjite... Oamenii stăteau, ca la ei acasă, în bucătărie, în living, în curte, pe terasă, depăneau tot felul de întâmplări pe care le-au văzut, le-au trăit, le-au auzit sau, pur și simplu, le-au inventat de dragul povestitului, fără să-i mai bage în seamă pe stăpânii casei. Când au epuizat amintiri-

le, au început să-și dea cu părerea despre casa *Domnului Nimeni*; despre încăperile nu prea mari, despre mobila modestă, despre biblioteca prea mare sau inutilă, spuneau cei tineri; prea mică, dădeau din cap nemulțumiți cei cu pretenții intelectuale, iar sfaturile pentru curtea cu flori au început să curgă gărlă. Gazdele se pomeniră nu doar că nu mai aveau răgaz să-și vadă de treburile lor, să mănânce, să se odihnească, dar mai erau și criticate. *Domnul Nimeni* era atât de iritat, încât nu mai putea nici să citească, nici să scrie. Ba mai mult, curtea se umplea zilnic de peturi goale de la sucuri, bere, pălincă, hârtii, ambalaje de plastic și staniol de la dulciuri, sârme, sfori, pungă de cumpărături, obligând soții să adune gunoiul ca de pe izlazul comunal. Scoasă din ritmul ei și sătulă de atâta muncă gratis, *Iluzia* opri soneria de la poartă și nu mai ieși în prag când o strigară cetățenii întârziați la eveniment.

Apoi, apărui un reporter de la televiziunea locală, ca să dea întâmplarea pe post, la „Actualități“. *Domnul Nimeni* simți că se înecă. Nu mai știa ce să creadă. Era, oare, în acea întâmplare, bătaia de joc a Destinului, ca să-i mai aplece încă puțin capul spre țărâna umilinței? Trăia în orașul acela de o viață și nimeni nu s-a interesat vreodată de soarta lui; puțini știau cum îl cheamă, cine este, unde lucrează. Acum, dintr-odată, se trezea că opinia publică din oraș reacționa excesiv în fața acestei mici întâmplări neobișnuite. E drept, întâmplarea se clochise în ograda lui. Nu, nu era vorba de vreo invdie neghioabă; dar când privea spre vișin, se simțea oarecum rușinat, insultat chiar...

Reporterul vru să-i ia un interviu *Domnului Nimeni*. Acesta urma să explice, în

ziției. În partea stângă a grădinii, se afla un bust de piatră al lui George Bacovia, cu numele căruia fusese rebotezat, în anii destalinizării culturale și ai repunerii – șubrede și tot mai denaturate – în drepturi a culturii naționale (și, în mod nemărturisit, burgheze), Liceul Nr. 1 de băieți, cum ajunsese să fie denumit, ad-hoc, Liceul „Principele Ferdinand“ după declararea Republicii Populare și sovietizarea României.

M-am apropiat de locul unde se afla postamentul de piatră al bustului lui George Bacovia, ascuns de patru tufe de arbuști, și, spre surprinderea mea, bustul Poetului nu mai era acolo. „Ciudățeniile istoriei!“ îmi spusei. La ieșire i-am povestit portarului despre absența bustului lui George Bacovia de pe pedestalul care îi fusese rezervat în partea stângă a grădinii neîngrijite de la vechea intrare. A fost surprins să afle că exista un postament cu un bust între tufele de arbuști de sub stejarul de la 1918, dar mi-a promis totuși că va informa direcțiunea. ■

vreme ce se derula pe ecran mândrețea de imagine dublată de un fond muzical din Vivaldi, cum s-a petrecut minunea. *Nimeni* l-a privit încurcat; nu știa ce explicații să ofere, fiindcă vișinul înflorise pur și simplu, parcă peste noapte; era un fapt elementar, de o mare gingășie, era adevărat, dar el, stăpânul, constatase ca fiecare, și atât. Reporterul local îl privi oarecum dezamăgit și chiar iritat. Nu înțelegea cum putea omul acela din fața lui să fie atât de insensibil și de anost, să nu-și dea seama de faptul că i se oferea o șansă de a ieși din anonim pe spinarea vișinului înflorit și că lui, reporterului, îi strica materialul. Ridică exasperat din umeri. Îi spuse plin de importanță cameramanului să filmeze pomul, doar pomul, fără casă ca fundal, fără stradă. Fără să ceară permisiunea *Domnului Nimeni*. Doar atât să filmeze. De rest, adică de comentariu, se va ocupa el.

Pe când cameramanul se străduia să aleagă unghiul cel mai potrivit, o răpăială neașteptată, o ploaie repede de toamnă, mânăta de rafale de vânt dușmănos, se năpusti fără milă în ograda. Fu răsturnat trepedul cu cameră cu tot și florile firave ale vișinului fură smulse, spulberate și aruncate în noroi...

De după perdele, *Domnul Nimeni* cuprinse cu brațele umerii soției; era ușor confuz și se simțea vinovat pentru insolita, ciudata și năstrușnica poveste a fratelui său, vișinul, dar și oarecum ușurat de povară. Se pomeni întrebându-se totuși, dus pe gânduri, dacă din florile acelea târziu s-ar fi legat fructe și dacă ele s-ar fi copt...

Fragmente din *Romanul cu ferestre albastre de pe colină* (*Summer dreams*)

micro

lecturi

Un memorialist bucovinean și neprețuita sa mărturie

Ion Bogdan Lefter

VOLUMUL DE *Amintiri din Țara Fagilor* al lui Ovid Țopa deschide un veritabil șantier „arheologic”, de recuperare a scrierilor unui autor necunoscut. Unul implicat – totuși – în istoria noastră culturală, ca și în cea politică, ba chiar legat într-un anume fel și de literatura autohtonă, căci întiiul său fiu, Tudor Țopa, avea să devină, după publicarea romanelor-jurnal *Încercarea scriitorului* (1975) și *Punte* (1985), un nume cu greutate în proza românească din perioada tranziției de la modernitate la postmodernitate.

Născut la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, în 1891, într-o veche familie bucovineană, atestată încă din secolul al XVII-lea, Ovid Țopa a fost nu doar un distins intelectual, licențiat în istorie și geografie, cu un doctorat în filozofie, profesor la școli și licee din Cernăuți, Chișinău, Văscăuți și București, ci și, către sfârșitul Primului Război Mondial, un militant activ pentru Unire, în Bucovina și în Basarabia, unde a trăit o vreme. Altfel spus, biografia i se împletește în acei ani cu politica fierbinte și – în fond – cu istoria mare, la al cărei mers înainte contribuie: ostil imperiilor din epocă, cel austro-ungar și cel rus, pe cale de transformare în stat bolșevic, Ovid Țopa trăiește, la 26-27 de ani, în plină atmosferă revoluționară și, împreună cu alți colegi unioniști, pledează pentru alipirea provinciilor de nord-est la regatul carpat-

dunărean, în ale cărui granițe extinse să se regăsească tot neamul românesc. Joacă un rol activ și în anii următori, contribuind la procesul mai îndelungat de integrare efectivă a noilor teritorii intrate la 1 decembrie 1918 sub jurisdicția Bucureștiului, la ridicarea nivelului de educație nu doar al elevilor săi din Bucovina, unde se întorse după anii de la Chișinău, ci și al altora, copii și adulți din zonă. Destinul său se intersectează când și când cu figuri proeminente din epocă, precum principele Carol, viitorul Carol al II-lea, împreună cu Zizi Lambrino, Alexandru Marghiloman, Nicolae Titulescu, Simion Mehedinți sau Onisifor Ghibu. Refugiat la București atunci când, către sfârșitul celui de-al Doilea Război, Uniunea Sovietică „înghite” Basarabia și Bucovina de Nord, duce la capăt cu demnitate o carieră de profesor de liceu, condamnat fiind – însă – la anonimat, fără alte posibilități de manifestare publică, civică, națională după ce și la noi se instaurează regimul comunist. Dar păstrează o acută conștiință a importanței istoriei pe care a trăit-o, drept care, și înainte de pensionarea din 1959, și – mai ales – după, pînă la stingerea sa din viață, în 1974, își scrie memoriile și alte evocări, portrete, eseuri pe teme care l-au preocupat dintotdeauna: identitatea națională, istoria românilor și a întregii regiuni central- și est-europene ș.a.m.d. Au rezultat câteva bune sute de pagini, pe care n-a mai apucat să le organizeze și să le finizeze pentru o eventuală publicare. Le-a păstrat cu grijă cel de-al doilea fiu al său, mezinul Dimitrie. Le aprecia și fratele mai mare, Tudor. Cartea-interviu realizată cu el de Iolanda Malamen se încheie cu aceste cuvinte: „O, tata are niște memorii extraordinare. Sînt formidabile, o să le revăd. El le are (T. Țopa arată către fratele său) și îi e teamă să nu se piardă” (*Literatura e un om fără milă: Tudor Țopa în dialog cu Iolanda Malamen*, ediția a doua, revăzută și adăugită, Editura Tracus Arte, 2008, p. 101). Din fericire – iată! – nu se pierd: grație lui Dimitrie Țopa, ele sînt restituite acum ca *Amintiri din Țara Fagilor*, într-un șir de – probabil – patru volume, sub îngrijirea aceleiași Iolanda Malamen.

Vor impune numele unui valoros memorialist, cu prețioase mărturii despre lo-

curile și epocile pe care le-a traversat și cu foarte expresiv condei. Pentru istoria politică – o consistentă sursă documentară; iar pentru istoria literaturii – un impunător ciclu de amintiri, de reținut în bilanțul autohton al genului, pe rafturile din față; nu în ultimul rînd, exegeților lui Tudor Țopa, fiul scriitor, li se pune la dispoziție o fabuloasă reconstituire a atmosferei în care acela s-a format, ulterior și cu date biografice utile, din momentul în care viitorul prozator își va face apariția pe lume și în narațiunea tatălui...

Pînă la perioada studenției și a începutului de profesorat, când, pe fundalul Primului Război, va deveni june activist unionist, Ovid Țopa își deapănă amintirile din copilărie și adolescență – materia primului volum al memoriilor sale.

Sîntem încă strict în spațiul bucovinean, fără extensiile basarabene ulterioare. Decorul – rural la început, la Rarancea, apoi la Vitelinca (Viteieni), după care, la trecerea micului Ovid din școala primară la liceu, familia se mută în Chișinău. Rarancea era satul mamei, care va rămîne o vreme, cu soțul și primii doi născuți, Ovid și Silvia, în casa părintească, deci la bunicii materni ai copiilor. Rememorarea începe acolo, în Rarancea, în iarna 1897-1898, când tatăl, preot, se mută cu ai săi la Vitelinca, unde fusese numit paroh. Atașat de bunicul său, Ovid rămîne pe loc pentru opt luni, urmînd apoi să se alăture părinților și surorii și să meargă la școală.

Viața la sat nu e totuna cu universul țărănesc. Ambii părinți proveneau din aristocrația rurală a regiunii, cu ascendențe boierești, cu preoți și cărturari în generațiile anterioare și, de-aici încolo, cu descendenți intelectuali și cu poziții notabile în România modernă. Drept urmare, Ovid e un fel de mic prinț în casa bunicilor, cu servitori și angajați sezonieri („lucrători”), cu multe rubedenii care vin în vizită sau trebuie vizitate. „Eticheta” nu e foarte restrictivă, elita socială din care familia face parte nefiind despărțită de o prăpastie de restul satului: „personalul” gospodăriei e țărănesc și băiatul se simte bine mergînd cu acei oameni simpli la cîmp sau stînd de vorbă cu femeile care ajută la bucătărie. După opt luni, în toamna lui 1898, la Vitelinca, se va

Cărți primite la redacție

• Ana Blandiana, *Cele patru anotimpuri; Proiecte de trecut*, tabel cronologic de Cătălin Sturza, postfață de Ana Blandiana, referințe critice de Răzvan Năstase, prefață de Vitalie Ciobanu, București: Art, 2011.

• *Cele mai frumoase poeme din 2010*, selecție de Claudiu Komartin și Radu Vancu, București: Tracus Arte, 2011.

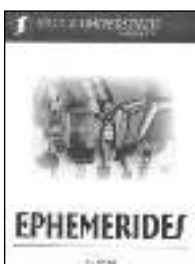
• Ilie Rad, *Un ardelean la București*, Cluj-Napoca: Tribuna, 2011.

• Paul Aretzu, *Ștergerea completă a feței*, Iași: Tipo Moldova, 2011.

• Gheorghe Crețu, *Dragoste și revoltă*, Satu Mare: Solstițiu, 2011.

• *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Ephemerides 2*, Cluj-Napoca, 2010.

• Gheorghe Săsărman, *Nemaipomenitele aventuri ale lui Anton Retegan și ale dosarului său*, roman, București: Nemira, 2011.

• Lucian Năstasă, *Intimitatea amfiteatrelor: Ipostaze din viața privată a universarilor „literari” (1864-1948)*, Cluj-Napoca: Limes, 2011.

integra în alt spațiu similar, în casa preoțască a tatălui, unde va petrece un singur an, timp în care va parcurge în particular materia primelor două clase. Inventarul de toposuri ale copilăriei, din *Capitolul I* al *Amintirilor*, mai include localitățile și reședințele rubedeniilor sau apropiaților vizitați.

Urmează, un an mai târziu, în toamna lui 1899, mutarea tatălui la o biserică din Cernăuți și a fiului la o școală de acolo, unde va urma clasele a III-a și a IV-a, drept care către finele capitolului decorul se schimbă: locul spațiului rural îl ia orașul, capitala provinciei. Povestea se deapănă mai departe, tot la Cernăuți, de-a lungul *Capitolelor II, III și IV*, cu primul an de liceu (de fapt, de gimnaziu, după clasele primare) în 1901-1902, cu următorii trei în 1902-1905, respectiv cu ultimii („liceul superior“, în terminologia de atunci) în 1905-1909. La final – bacalaureatul. Pe parcurs – alte și alte povești și ocoluri, cu unele salturi înainte în timp, ca-n finalul primului volum al *Amintirilor*, unde autorul face bilanțul iernilor celor mai grozave pe care le-a trăit, pînă la viscolul din 1953, evocat pe scurt, apoi abandonat pentru consemnarea unor trăsnete de ianuarie, din 1921 sau 1922, în imediată proximitate, după o vreme neobișnuit de caldă, urmată de o furtună cu viscol în cursul căreia se produce un fulger orbitor, apoi vine un trăsnet care „făcu să se cutremure pământul albit de zăpadă“, apoi altele trei – „fenomenul meteorologic cel mai interesant pe care l-am trăit iarna, o singură dată în viața mea“...

Ceea ce frapează peste tot e luxurianța relatării. Beneficiind de o memorie fabuloasă, Ovid Țopa reparcurge pas cu pas traseul copilăriei și adolescenței sale, recuperînd o multitudinea incredibilă de detalii, de parcă ar revedea totul în gînd, de parcă ar asista la proiecția în reluare a unui film în care obiectivul întîrzie îndelung asupra fiecărui cadru: locuri, oameni, situații, întîmplări. Narațiunea avansează mai rar prin desfășurări epice propriu-zise, mai peste tot acumulîndu-se descrieri, de unde predominanța dimensiunii vizuale a amintirilor. Rezultatul e o absolut uimitoare reconstituire a unei lumi, cu atît mai prețioasă cu cît, alocată Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene și supusă rusificării după al Doilea Război Mondial, rămasă din 1991 în componența noii Ucrainei postcomuniste, Bucovina de Nord e astăzi un teritoriu aproape necunoscut populației din România, care-i ignoră practic istoria și n-o mai consideră „pămînt strămoșesc“ (spre deosebire de Basarabia, percepută ca jumătate estică a vechii noastre Moldove). Minuția cu care Ovid Țopa restituie imaginea provinciei transformă memoriile sale într-un fel de „bază de date“ care tezaurizează o istorie astăzi uitată, scufundată în negura trecutului.

Firește, profesorul de istorie și bucovineanul de Nord refugiat la București nu face un asemenea efort de rememorare și de redactare fără să înțeleagă foarte bine importanța gestului său. Insistența asupra detaliilor așa se explică, nu doar prin plăcerea povestirii și prin talentul literar. Își asumă – într-un fel – la senectute o „misie“ simetrică celei din tinerețe: atunci se dedicase ridicării conștiinței naționale a „fra-

ților“ săi din provinciile de nord-est, acum le oferă compatrioților din țara-mamă o mărturie care să le deschidă ochii asupra unor teritorii pierdute și abandonate, de parcă n-ar fi fost vreodată parte a Moldovei istorice și a României Mari.

Descriptivismul neobosit al *Amintirilor* lui Ovid Țopa mai suportă o interpretare interesantă, cel puțin în această etapă, a copilăriei și adolescenței, înainte de ieșirea pe scena politică a vremurilor: nefiind încă vorba despre evenimente importante, ci doar despre ce vede și trăiește copilul, elevul din clasele primare, apoi din liceu, ni se oferă – în fond – o imagine a „istoriei oamenilor obișnuți“, o mostră de „nouă istorie“, în sensul Școlii de la *Annales* a lui Lucien Febvre și a discipolilor lui. Recuperarea „structurilor cotidianului“, cum le-a spus Fernand Braudel, are aici în vedere Bucovina de Nord, așa cum cercetătorii de la *Annales* s-au ocupat de viața unor comunități franceze de-a lungul secolelor. Lipsește la autorul nostru – totuși – minimumul discurs teoretizant care să confirme asumarea formulei ca proiect științific, de investigare a evoluției „mentalităților“, încît rămîne să apreciem mai degrabă refacerea pe cont propriu și la un nivel mai ingenuu a proiectului istoricilor în cauză, cu toate meritele despre care am vorbit, de arborescentă reconstituire a vieții cotidiene din Rarancea, din Vitelinca, din Cernăuți, dintr-o întreagă provincie uitată, parcă evaporată din conștiința noastră națională.

Mai multe detalii despre detaliile din text.

Cum e și firesc, protagonistul-copil și elev are mereu în fața ochilor mediul casnic, apoi cel școlar, adică o rază de percepție limitată la locuri cunoscute și la persoane apropiate. Cu tot contextul rural inițial, reconstituirea dă la iveală o viață de familie și – în genere – de comunitate destul de intensă, cu multe și amestecate etnic figuri, într-un spațiu de graniță al Imperiului Austro-Ungar în care conviețuiau populații descinse din toate direcțiile, intens „metisate“ în „creuzetul“ provinciei. Simpla mențiune a proveniențelor și încrucișărilor transformă prezentarea tuturor personajelor, a rudelor și a cunoștințelor, într-o suigeneris enciclopedie etnoculturală. Se vorbește – cum altfel?! – mai multe limbi și se practică religii vari. Dată fiind condiția mai ridicată a familiei, Ovid Țopa poate consemna ambianțe domestice prospere și obiceiuri sofisticate, chiar dacă vremurile, la începuturile modernității, nu sînt ușoare. Totuși, muncind cu spor și păstrînd rînduiri, respectînd vechile valori și obiectele cu ștaif, interesante, frumoase, elitele rurale bucovinene și poate că mare parte din populație trăiau la 1900 complex și destul de îmbelșugat. Despre relațiile de familie, despre spațiile de locuit, despre sărbători și tradiții sau despre bucatele preparate în bucătăriile epocii aflăm neașteptat de multe și de rafinate amănunte. Imaginea de ansamblu e aceea a unei civilizații evolute, impresionante.

Memoria fabuloasă a autorului păstrase – spuneam – vii persoane, locuri, obiecte. Amintirile din copilărie și adolescență ale lui Ovid Țopa, ca și cele de mai târziu, abundă și la aceste capitole. Aproape pe fiecare pagină apar lungi liste de nume de rude, vecini, prieteni, colegi sau cunoscuți ai părinților, notabilități, alte persoane și

personaje din localitățile prin care autorul a peregrinat: o umanitate a cărei tipologie policromă e prinsă într-o portretistică uneori mai detaliată, adesea rapidă, dintr-o linie-două-trei, cu un remarcabil simț de observație și cu vocația sintezei expresive, în linia vechilor formule din romanele realiste de secol XIX. Iar obiectele și ambianțele sînt recuperate printr-o performanță descriptivă dusă pînă la înregistrarea aproape maniacală a tuturor dispunerilor în spații explorate în pliurile lor cele mai ascunse.

Vasăzică: memorie colosală, ochi pătrunzător și expresivitate stilistică, combinație din care nu puteau să nu iasă pagini de gen de primă calitate.

Înainte să se declanșeze fierberile politice, războiul, criza Imperiului, bătăliile pentru emanciparea națională, tonul general al *Amintirilor din Țara Fagilor* e al copilăriei fericite, pitoresc-paradiziace, de „vîrstă de aur“. Stilistic vorbind, perfectul compus și imperfectul alternează cu perfectul simplu al vechilor retorici ale relatării, de unde un aer de poveste *d'antan*, de memorialistică cu parfum de epocă. Textul reia aici și sonorități din Creangă, fără expresivitatea hîtru-„localistă“ a aceluia, dar pregnante: „Văd și astăzi, după 55 de ani, sâniile în ogradă, văd cum au fost încărcate cu puțina mobilă și cu celelalte de-ale casei, și văd cum fulgii deși albeau încărcătura“ etc. (scena despărțirii temporare de părinți și de sora sa, emoționantă); „nu numai că priveam muncile de primăvară ale bunicii și ale servitorilor, dar ajutam și eu, ba săpînd cu hârlețul, ba greblînd, prășeam, cu multă seriozitate, într-un cuvînt făceam serios toate aceste munci, ferindu-mă numai de cositul ierbii, pentru care puterile mele erau mult prea slabe“; „Mare ne era bucuria cînd dădeam drumul apei ca să se rostogolească nebunește înspre vale, în grădina lui Laiben, un lucru care a și pricinuit de vreo două ori intervenția disperată a vecinilor noștri“; sau: „Astfel m-am simțit și eu în fața casei unchiului Meliton...“.

Și încă o formulare amplu-retorică, amintind modele clasice ale genului: „Fericit este călătorul care, după un drum lung, ajuns la țintă, dă de o primire călduroasă, de strigătele vesele ale oamenilor ce-i ies înainte, de zgomotul și alergătura copiilor, de cuvinte calde, bune, întrerupte de îmbrățișări arzătoare, capabile să-i izgonească din minte toate neplăcerile călătoriei“. „*Honi soit...*“!

Amintirile din Țara Fagilor încep – așadar – cu dreptul, revelînd un autor delectabil și o mărturie neprețuită despre Bucovina de altădată. Cercetătorii științelor umane o vor putea exploata mai ales din perspective sociologice, psihosociologice, demografice, etnologice, de evoluție a mentalităților etc., etc., etc. Istoria politică va profita mai ales de volumele următoare. Iar cea a literaturii autohtone cîștigă un al doilea Țopa, memorialist: Ovid (tatăl).

Fragmente din prefața la
Amintiri din Țara Fagilor de OVID ȚOPA,
în curs de apariție la Editura Tracus Arte.

Marginalități silenzioase

Constantina Raveca Buleu

PRIVILEGIEREA SCRISULUI în ecuații existențial-intelectuale transpare din fiecare pagină a volumului *Tăceri de la margine* al lui Ioan F. Pop, dedicat memoriei lui Radu Enescu și apărut în 2011 în tandem, la Editura Galaxia Gutenberg din Târgu-Lăpuș, respectiv la Editura Dacia XXI din Cluj-Napoca. Publicate inițial în *Familia*, *Ideii în dialog*, *Vatra*, *Echinoux*, *Lucașfărul*, *Discobolul*, *Aurora* sau *Vestitorul*, eseurile adunate în această carte iau naștere – potrivit mărturiei autorului – „din insuficiența organică de a putea duce unele tăceri până la capăt, din incapacitatea de a reuși să gestionez *à la long* interogativitatea lor corozivă”, justificare ce imprimă întregului discurs valențe nu numai compensatorii, ci și purificatoare.

Sedus și provocat de virtuțile scrisului, convins că acesta „este alcătuit din tăceri care vorbesc și din cuvinte care, implicit, știu să tacă, să aștepte”, dar conștient și de zădărnicia înscrisă în actul scrierii, autorul își revarsă cu o paradoxală euforie amară reflecțiile filosofico-lirice ivite în trena experiențelor sale culturale și existențiale. Zădărnicia scrisului reverberază cu o resemnare aristocratic-spirituală în primul eseu al cărții, *Scriu cu credința că Dumnezeu știe citi*, titlu în care se răsfrânge de altfel atitudinea definitorie pentru un scriitor mai prezent în cuvinte decât în realitate, închis vocațional în singurătate, într-o tăcere critică și deseori inflexibilă, extrem de sensibil la nuanțe și etalând o erudiție abil diseminată într-un discurs care-i integrează firesc pe Sfântul Augustin, Toma d'Aquino, Aristotel, Platon, Sartre, Berdiaev, R. Otto, Nietzsche și mai ales pe Heidegger. Captivat de paradoxurile care amenință să sfășie mereu ființa, Ioan F. Pop plasează și tripla identitate creatoare – scriitorul/poetul/gânditorul – sub semnul unui mare blestem – condamnarea de a fi un soi de seismograf al contrariilor ființei – și al unei mari binecuvântări – capacitatea de a atinge imaginar trăiri inaccesibile celorlalți, indiciu al faptului că „în el lucrează în modul cel mai gratuit și mai fascinant revelația divină”. Extrapolând în logică orfică, scrisul devine nu numai calea evadării din captivitatea contingentului, ci și instrumentul decorțicării sinelui în multiplicitatea de euri. Act

de elevație multiplă și stratificată, pentru „marginalul” Ioan F. Pop scrisul ține de „coordonatele verticale ale spiritului, în tentația abruptă a absolutului”, într-o lume care tinde tot mai mult înspre confortul orizontalității.

Legătura dintre scris și absolut este aprofundată în *Celălalt eu*, pornind generic de la afirmarea faptului că Dumnezeu și Cuvântul „s-au aflat dintotdeauna într-un raport de reciprocitate absolută”. Grație acestei perspective, „omul și lumea nu sunt decât materializarea rostirii”, Cuvântul întreținând în fond existența și imprimând o doză de sacralitate fiecărui gest uman. Însă dintre toate faptele investite cu sacralitate, cel care-l interesează în primul rând pe autor este *Sacralitatea actului poetic*, deoarece,

privit *sub speciaie aeternitatis*, omul poate fi înțeles și ca efect descensiv al unei poieticități sacrale, ca poezie faptică a divinității, prin alcătuirea sa duală, rezultantă directă a singularității sale. Scopul său inițial fiind exclusiv acela de încântare și sublimare a creației. Perspectivă din care poietica umană nu poate fi decât o încercare de răspuns, un vag ecou celest, o re-simbolizare a unei geneze sacre. Lumea însăși pare a fi doar un poem neterminat al lui Dumnezeu.

Adept al altitudinii divine a poeziei, autorul amendează transformarea ei într-un „monolog steril”, axat pe spunere, și aruncă anatema asupra postmodernismului, responsabil de acest proces.

Într-o serie de provocări, de conexiuni onto-logice la capătul cărora de află Dumnezeu, *Literatura ca provocare* ocupă un loc secund – apreciază Ioan F. Pop –, din cauză că exercițiul literar vine să înlocuiască o neputință, aceea de a nu fi nenăscut. Mai mult chiar, scrisul literar, ca de altfel orice provocare, are și o componentă demonică, răul fiind eternul provocator, nu binele, neutral prin definiție. Mergând regresiv până la păcatul originar, autorul speculează faptul că ființa căzută în temporalitate „încearcă, prin intermediul scrisului, o nouă provocare a timpului originar”, ceea ce înseamnă că literatura (cultura, în general) a început ca damnare și continuă ca manifestare a libertății, înțeleasă augustinian ca voință orientată exclusiv spre binele suprem. Obsedat de triada *Dumnezeu-cuvânt-om*, scriitorul leagă aproapev silogistic termenii ei: „La Dumnezeu, Cuvântul este lumea, omul, tot ce există. La om, lumea este chemare, căutare prin cuvânt, literaturizare”, iar „dialogul omului cu divinitatea este unul preponderent literar”, literatura, creația în general, mediind comunicarea cu divinitatea și reactivând divinitatea din om.

De pe o poziție de marginalitate autoasumată, Ioan F. Pop își desfășoară intransigent campania împotriva tarelor realității culturale românești de ieri și de azi, prima incriminată fiind instrumentalizarea culturii de către totalitarismul de tip comunist în detrimentul civilizației. Radiografia contradicției ideologice *Cultură versus civilizație* în perimetrul românesc sfârșește într-o sentință critic-resemnată, de coloratură cioraniană:

Până la urmă, suntem o cultură de visători, nu una de futurologi, de logicieni și pragmatişti. Suntem mai mult o cultură de amanți, nu una de legături culturale stabile

și morale sub orice vremuri. Preferăm paseismul culturii, nu prezentul și viitorul ei. Speculăm metafizic conjunctura, fragmentul, dar ratăm sistematic durata, întregul...

Opțiunile identitare motivate politic mută dezbateră pe un alt palier tarat în *Național și confesional*, contrapondera subtil pedagogică venind dinspre *Creștinismul ca bunăsimț*. Campania continuă în *Cearta culturală cu istoria*, unde sunt sancționate eroismele de manual, mitizările și falsurile menite să acopere „somnolența seculară” despre care vorbea Cioran. Atemporalitatea perpetuă, neancorarea în prezent, improviata, șmecheria endemică, ancestrala lipsă de cuvânt, căcealmau sau lipsa oricărei înclinații morale completează inventarul „virtuților” unui popor formatat să-și urască elitele, „tot mai abulic la propriu-i destin” și „profesionalizat în faliment și în paseism trăit mistic”. Punând în final o livrescă întrebare – „Ce-i de făcut?” –, Ioan F. Pop nu propune o soluție utopică, ci răspunde cu o ironie amară: „mă tem că... nimic. Deocamdată e suficient să ducem mai departe meseria de a exista pur și simplu. Să nu periclitiți prea tare profesia de român”. Pe același ton, *Prostia ca paradigmă* duce la apogeu diagnosticul dur al autorului care constată că „măsura românească a ființei a ajuns una prostească”.

În trena aceluiași „controversat” specific național, jocul filosofic-speculativ al autorului din *Provincialism și centralitate* reliefează încărcătura mai degrabă psihologică decât concret-geografică a centralității, furnizând cadrul conceptual pentru oximoronică demonstrație din *Șansa centralității mele rămâne provincia*. În același registru provocator se menține și *La ce mai este bun Eminescu? (trei scrisori deschise)*, miza textului nefiind actul eretic de distrugere a unui „tabu absolut”, ci demascarea patologiei comportamentale a poporului român, a ipocriziei sale culturale, a imposturii și urii din spatele promovării „gărgărimii omnipotente” și a marginalizării excepționalității. *O privire (poetică) în oglinda criticii*, dar și *Generația '90 față de eternitatea* aduc dezbateră valorii literare în prezent, atentând la tabuuri în curs de configurare.

Regimul discursului revine la matca filosofico-literară în *Despre lene*, *Despre înțelepciunea senectuții*, *Moartea ca trăire*, *Realismul ficțiunii* sau în *Tăceri de la margine*, cel din urmă eseu reprezentând o elaborare conceptuală a legăturii indisolubile dintre tăcere și solitudine pentru care optează Ioan F. Pop, convins că cea dintâi reprezintă „ultima formă de comunicare a cuvintelor”, că „esența finală a oricărei forme de scriere nu e decât tăcerea comunicativă, împărtășită”, punerea în act a acestei convingeri fiind acest volum, în care critica incisivă, armătura filosofică și sensibilitatea literară se armonizează într-o „tăcere” provocatoare. ■

Monumente sub zodia distrugerii

Cristian Vasile

BUCUREȘTIUL S-A aflat o bună perioadă sub zodia distrugerii, iar această realitate s-a vădit și în cazul monumentelor de for public. Regimul comunist a excelat în ceea ce privește negarea trecutului și îndepărtarea urmelor arhitecturale moștenite. Pornind de la o preocupare firească privind starea de excepție sub care ființează monumentele publice, Anca Benera și Alina Șerban au editat un volum bilingv (în română și engleză) – *București. Materie și istorie: Monumentul public și distopiile lui* (București: Institutul Cultural Român, 2011) – care își propune să urmărească cum, în ce fel și de ce supraviețuiesc reprezentările în spațiul public (p. 9-10).

Perspectivile criticii de artă, ale istoriografiei, arheologiei culturale și sociologiei memoriei se împletesc în acest volum remarcabil, care conține studii de caz, mai multe texte critice ale unor autori români și străini, precum și un CD audio sugerând un tur fictiv prin fața a 13 monumente ale Bucureștiului, cele mai multe dispărute. Numeroase hărți cu amplasamentul statuiilor și fotografiile înfățișând operele de artă (demolate între timp, mutate sau transformate) întregesc poate cea mai ambițioasă carte-album despre capitala României, privită din perspectiva condițiilor sociale și culturale ce declanșează edificarea/distrugerea unui monument public.

Ellen Blumenstein se concentrează asupra textelor cuprinse în CD-ul audio datorat Ancăi Benera (*Aproape utopie: Cum poate povestirea să creeze o memorie alternativă a spațiului public*) și, în mod provocator, se întreabă dacă statuile lui Carol I și V. I. Lenin ar putea ființa în paralel: „suporterii ideii de a-l reinstala pe Lenin [pe soclul rămas gol de la Casa Presei Libere, fostă Scânteii] sunt probabil mai puțini – reinstalarea lui nu ar însemna neapărat o dorință de întoarcere la comunism, ci poate doar de a nu suprima o jumătate de secol de istorie“ (p. 16). Poate fi pus pe același plan un rege (străin și autohton, în același timp) sub a cărei domnie țara a făcut pași decisivi în direcția modernizării, inclusiv la nivel politic și civic, cu un lider sovietic care de fapt a suprimat libertatea de exprimare și a instituit un sistem concentraționar? Nu este atât de important dacă afirmația are sau nu sprijin documentar sau dacă surprinde sau nu mizele disputei în jurul unei anumite statuii. De fapt, multe mentalități nu s-au schimbat după 1989, iar o parte a românilor s-au obișnuit în spațiul public cu simboluri ale regimului totalitar (nu neapărat monumente). Cert este că alte moșteniri arhitecturale din anii realismului socialist au beneficiat de o mai mare toleranță din partea bucureștenilor. Ca de pildă, Monumentul eroilor comuniști – v. excelenta analiză a lui Duncan Light (*Monumente abandonate și rămășițe ale peisajului socialist: „Mausoleul comunist“ din București*, p. 271-278).

De fapt, afirmațiile Ellenei Blumenstein exprimă cel mai bine pluralismul istoriografic ce se degajă din paginile cărții. Iar acest aspect poate fi benefic, deschizând calea unei polemici adevărate. Cum putem defini regimul sub care Bucureștiul a fost atât de sluțit după 1945, prin demontarea a numeroase opere de artă: *comunism, socialism, socialism de stat*? Pare o întrebare simplă, dar nu este. Dacă în general autorii români îmbrățișează paradigma totalitară de interpretare a naturii sistemului politic postbelic din România (identificat drept *comunism*), cei occidentali par să aducă nuanțe sau să o conteste. Ruben Fowkes pune practicile autoritare, care au dus și la suprimarea unor monumente, pe seama *utopiei socialiste; comunismul* pare ceva ce nu a fost pus încă în practică (p. 213). Subzistă însă o anumită ambiguitate, căci autorul vorbește ulterior despre *postcomunism* (p. 214) și „sisteme comuniste“ (p. 217).

Dacă în primăvara lui 1990 demontarea statuii lui Lenin nu a stârnit controverse – fiind salutăată în epocă chiar de Ion Iliescu, cel care poate a perpetuat practici de inspirație leninistă și în postcomunism –, în cazul demolării monumentului reprezentându-l pe Petru Groza, lucrurile sunt mult mai complicate. Pe de o parte, rolul său negativ, ca prim-ministru între 1945 și 1952, în facilitarea sovietizării este de necontestat. Pe de altă parte, anumite acte politice ale lui Groza (domolirea zelului vindicativ al comuniștilor, salvarea din închisoare a unor intelectuali la mijlocul deceniului șase, faptul că nu s-a dezis de apartenența sa creștină etc.) au perpetuat o simpatie difuză în anumite medii, reflectată inclusiv în istoriografia postdecembristă și nu numai. Formal, Petru Groza nu a fost membru al Partidului Comunist, ci doar lider al Frontului Plugarilor, formațiune politică subordonată comuniștilor, care a supraviețuit până în 1953. Demolarea statuii sale din apropierea zonei Cotroceni-Eroilor, la începutul anului 1990, a fost comentată în fel și chip, mai ales că în fruntea celor care au militat pentru îndepărtarea ei s-a aflat un preot ortodox. Situându-se de partea celor care pledau pentru protejarea monumentului, un istoric format în anii național-stalinismului le vorbea studenților de la Facultatea de Istorie despre nedreptatea suferită de Groza, cel care nu a avut carnet de partid și în plus a rămas membru până la moarte în adunarea națională bisericească. Prin urmare, a fost strigător la cer că tocmai un preot ortodox s-a ridicat împotriva statuii lui Petru Groza. De fapt, această perspectivă ar merita câteva nuanțări. În deceniile cinci și șase, Groza a influențat decisiv, prin politica sa guvernamentală, restrângerea autonomiei bisericilor. În al doilea rând, este absolut irelevant dacă Petru Groza a fost integrat, *ca membru*, în rândurile PCR/PMR; contează actele sale politice, legislația adoptată de guvernul său, care a introdus un cadru juridic antidemocratic, facilitând stalinizarea vieții politice și culturale. Astăzi, statuile lui Lenin și Groza sunt prăbușite în curtea Palatului brâncovenesc de la Mogoșoia, lângă București. Și-ar fi găsit locul cei doi coloși într-un (necesar, dar greu de edificat) muzeu al dictaturii comuniste, plasat în București? Unii contestatari mai vechi sau neprieteni ai Muzeului de la Sighet s-au transformat brusc în frenetici susținători ai Memoria-

lului întemeiat de Ana Blandiana și Romulus Rusan, sub deviza: *există deja un Muzeu al Comunismului, Bucureștiul nu are nevoie de acest muzeu*. În 2011, într-un context în care a apărut o stângă intelectuală puternică (tânără, dar uneori ignorantă), Sighetul devine opozabil Bucureștiului, reflectând personalizarea, politizarea și superficialitatea dezbaterii despre un muzeu național al dictaturii comuniste.

Aparent, monumentele reprezentându-i pe oamenii politici conservatori – cei situați mai la dreapta eșichierului politic decât liberalii – au fost menajate, scăpând mai ușor de furia demolatoare comunistă. Statuia lui Alexandru Lahovary supraviețuiește comunismului, pierzându-și doar inscripția. Statuia lui Lascăr Catargiu a supraviețuit aproape 15 ani (în curând va fi reamplasată, dar la câteva sute de metri de locul inițial). În pofida unui consistent efort de documentare, inclusiv în arhive, încă rămân pete albe și semne de întrebare – asumate de editori – în ceea ce privește istoria monumentelor publice bucureștene. De pildă, contextul în care a fost demolată statuia lui Take Ionescu, din zona Piața Romană, nu este pe deplin lămurit. Statuia a supraviețuit în plin centru al orașului timp de un deceniu, după venirea la putere a comuniștilor, deși baza soclului era străjuită de două statuete nud, reprezentând *Nistrul* și *Tisa*. Ar fi fost de ajuns ca să fie dată ca exemplu de artă decadentă și demolată încă din 1947-1948. În plus, *Nistrul* era deja un râu interior în Uniunea Sovietică, iar prezența monumentului în spațiul public putea fi ușor interpretată drept iredentism românesc. Supraviețuirea ei pare un extraordinar exemplu de inadecvare ideologică, iar o fotografie reproducă de editori confirmă această afirmație; imaginea înfățișează o demonstrație comunistă (din anii 1950?) celebrând momentul 1 Mai, cu muncitori revărsându-se prin fața statuii. În mod „obiectiv“, statuia nu mai putea rezista; a fost demontată, probabil în 1958.

Cred că volumul se impune în primul rând prin încercarea de restituire a imaginii vechiului București. Neîndoielnic, mai ales prin textele critice stârnete și multe întrebări: Cât de importantă este natura regimului politic sub care se produce „epurarea“ unei statuii? Cât de mult contează ideile politice de care sunt însuflețiți cei care doboară un monument? Cât de pregătiți (intelectual, moral, chiar civic-politic) au fost funcționarii Ministerului Culturii și cei ai Direcției de cultură a Primăriei București care au avut putere de decizie în ceea ce privește selectarea monumentelor publice și reamplasarea statuiilor demolate în trecut?

→

Firul nesfârșit al timpului

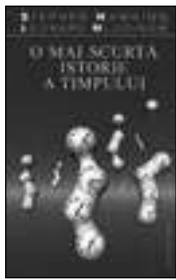
Mirel Anghel

DUPĂ CE a dat lumii un bestseller surprinzător chiar și pentru el, *Scurtă istorie a timpului: de la Big Bang la găurile negre* (în românește, București: Humanitas, 1995), carte vândută în lumea întreagă în peste zece milioane de copii, Stephen Hawking a decis că cititorii săi merită o ediție mai simplă a istoriei timpului, un *remake* în care să renunțe și mai mult la explicațiile științifice. Această *O mai scurtă istorie a timpului*, scrisă împreună cu Leonard Mlodinow și tradusă de Humanitas în 2007, este mai puțin o carte de știință și mai mult o poveste în care „păcatele” primei cărți sunt exorcizate.

Cartea a fost scrisă din nevoia de a-și achita o datorie mai veche față de cititorii care au păstrat ediția precedentă timp de 237 de săptămâni pe lista celor mai vândute cărți a publicației *Sunday Times*. Statistic, un exemplar al cărții a fost cumpărat la fiecare 750 de bărbați, femei și copii de pe glob.

Cum să încerci să explici evoluția de aproximativ 14 miliarde de ani a universului în doar aproximativ 200 de pagini? Surprins de interesul arătat de publicul larg pentru cosmologie, Stephen Hawking își propune mereu să simplifice și să aducă mai aproape de pământ știința stelelor, galaxiilor și planetelor. El ne poartă prin trecutul universului într-o carte asemănătoare cu punctul originar din care a izvorât totul, adică foarte densă, și totuși simplă. Timpul a început în momentul producerii evenimentului primordial cunoscut drept Big Bang. De 14 miliarde de ani, universul se află în continuă expansiune și nu știm când se va colapsa, dacă o va face vreodată. Cert este că totul se schimbă, galaxiile se îndepărtează una de alta, stelele mor, iar noi planete sunt descoperite.

Prin această carte, Stephen Hawking vrea să ne ajute să găsim măcar indicii pentru întrebările majore ale vieții: ce căutăm pe această planetă mică a galaxiei noastre, în jurul unui astru de dimensiune medie, de unde venim și care este rostul nostru în ansamblul de necuprins cu imaginația? Și cum a fost posibil ca aici să se împlinescă atât de multe condiții pentru ca viața inteligentă să se dezvolte? „Dumnezeu nu joacă zaruri” este faimosul dicton al lui Einstein. Nimic nu e întâmplător. În univers, se pare că totul conspiră pentru a crea condițiile prielnice vieții în anumite zone și a nu o face posibilă în alte locuri.

Omul s-a pus mereu în centrul universului, a pus planeta pe care locuiește în centrul sistemului solar, chiar dacă informațiile pe care le deținea arătau contrarul. Atât Newton, cât și Einstein au susținut (eronat) că universul nu se poate extinde. Einstein chiar și-a modificat teoria generală a relativității (1915), astfel încât ea să fie în acord cu această eroare.

În trecut, se credea că universul a fost întotdeauna într-o anumită stare, cea a prezentului. S-a dovedit că el se schimbă cu o viteză care, în plus, este în continuă creștere. Începând cu Big Bangul, temperatura a scăzut, rămășițele aceluia prim moment fiind prezente și acum, ca radiație de fond. Este posibil ca universul să se sfârșească în viitor, iar timpul nu va mai exista nici el. Datorită Big Bangului, timpul a avut un început, dar sfârșitul lui este încă departe de a fi prezent.

Fizica aspiră la o teorie a totului, una care să combine armonios toate piesele răspândite în teoriile mărunte care există în prezent. Autorul vorbește adesea în paginile cărții despre aspirația științei moderne la o teorie unificată, care să împacă toate celelalte teorii și să le aducă într-un tot. Cu cât scrie mai mult despre ea, cu atât mai mult ne dăm seama că aceasta este greu de găsit. Întoarcerea în trecut, afirmă Hawking, nu este realizabilă. Nu putem călători în timp, însă viitorul ne poate rezerva multe surprize: „Nu puteți călători în trecut decât dacă istoria a menționat că v-ați întors și că, odată ajuns acolo, nu v-ați ucis stră-străbunicul sau că nu ați comis vreun alt act care ar intra în conflict cu istoria modului în care ați ajuns în situația în care vă aflați în prezent” (p. 129). Totuși, dacă am reuși să ne întoarcem în trecut, am face-o într-o istorie alternativă, neputând schimba cursul evenimentelor deja petrecute.

Cartea seamănă, păstrând proporțiile, cu o anecdotă științifică spusă pe tonul sobru al unui învățat. Paradoxal, această *O mai scurtă istorie a timpului* are un capitol în plus față de prima variantă. În această variantă rămân totuși multe pagini aride și greu de savurat de cititorul nespecialist. Acest dezavantaj este contrabalansat de ilustrațiile adăugate. Hawking își ajustează terminologia, elimină formule, rescrie pagini întregi și le comprimă, dar la Marilyn Monroe nu poate renunța. Forța gravitațională exercitată de ea este prea mare.

Cu cât descrie mai mult universul și vrea să îl explice, cu atât mai multe întrebări se nasc, iar ele cer noi răspunsuri. Abia când vom reuși să unificăm tot ceea ce omenirea a descoperit în existența ei, rațiunea umană va cunoaște cugetul lui Dumnezeu, încheie Stephen Hawking, cu promisiunea nespusă a unei reveniri. ■

Dedal nu părește Creta

Cezar Boghici

CONȘTIINȚA TRAGICĂ a existenței, clădită pe ideea oarbei necesități, reprezintă, cu siguranță, aportul cel mai însemnat al gândirii elene la zestrea spirituală a umanității, iar manifestarea ei devine extrem de consistentă în momentele de precipitare a istoriei. După cum susține Arnold J. Toynbee (*Studiu asupra istoriei: Sinteză a volumelor I-VI* de D. C. Somervell, trad. de D. A. Lăzărescu, București: Humanitas, 1997, p. 573, 600-601), membrii unei societăți în marasm ajung rapid la conștiința dureroasă că se află la dispoziția unor forțe malefice, ceea ce le provoacă două linii distincte de sentimente personale: una mergând într-o direcție activă, dată de simțul păcatului, ce deschide calea ascezei, alta având un sens pasiv, oferit de simțul inexorabilității, ce implică acceptarea resemnată a răului. Reacția pasivă a sufletului în fața potrivnicilor mediului înconjurător presupune credința într-o putere irațională și invincibilă, care se exercită asupra întregului univers, inclusiv asupra sufletului însuși, și care apare ca hazard sau ca necesitate, ambele forme fiind atestate în sfera estetică, în *Iliada* și în toată tragedia clasică greacă.

Tema vulnerabilității omului târât în spectacolul alienant al unei istorii totalitare, dictate de crunta și capricioasa necesitate politică, este perfect redată în recentul roman al lui Lucian Dan Teodorovici, *Matei Brunul* (Iași: Polirom, 2011, 400 p.). Personajul titular al cărții, Bruno Matei, s-a născut în București, la puțin timp după încheierea Primului Război Mondial, dintr-o mamă italiancă și un tată român. În 1937, când avea șaisprezece ani, pleacă împreună cu părinții în Italia, întrucât tatăl său, George Matei, trebuia să preia afacerea bunicului dinspre mamă, Antonio Pignatelli. În pofida dorinței tatălui de a-și vedea fiul avocat, Bruno urmează studiile teatrale la Academia „Silvio D'Amico”, iar apoi, descoperindu-și pasiunea pentru păpuși, ucenicește pe lângă o veche familie siciliană de artiști-marionetiști. Nu ajunge însă să profeseze. Cutremurul produs de izbucnirea unei noi conflagrații, care a zguduit întreaga Europă, va ruina atât imperiul artelor, cât și afacerea familiei Pignatelli. După ce-i procură un diagnostic fals (o maladie ce urma să-l transforme, prin înțepenirea articulațiilor, într-un *burattino* uman), ferindu-l astfel de înrolare,

Cărți primite la redacție

• Adrian Papahagi, *Boethiana mediaevalia: A Collection of Studies on the Early Medieval Fortune of Boethius' Consolation of Philosophy*, București: Zeta Books, 2010.

• Teodor Borz, *Colivii*, Târgu-Mureș: Ardealul, 2011.

• Nicolae Prelipceanu, *Odioseea: Un jurnal pe sărite*, Iași: Institutul European, 2011.

• Vasile Igna, *Animale domestice*, Cluj-Napoca: Limes, 2011.

George Matei caută să-și pună fiul la adăpost și de consecințele războiului. Spre sfârșitul lui '45 îl trimite în România, unde, prin intervenția indirectă a fostului său coleg de la Drept, ministrul Lucrețiu Pătrășcanu, tânărul este angajat ca specialist la Teatrul de Păpuși și Marionete din București. Dar istoria nu-l va mai cruța. La mai bine de un an petrecut în Penitenciarul Uranus, pe 17 martie 1950, Bruno e condamnat la zece ani de muncă silnică, datorită asocierii cu ministrul Pătrășcanu, mazzilit în februarie 1948, precum și presupusei lui colaborări cu Mișcarea Legionară. Își va ispăși pedeapsa la Canal, în colonia Peninsula, apoi la Galați și, în sfârșit, la Iași; aici, în urma unui accident petrecut pe un șantier, deținutul Matei Bruno își pierde memoria ultimilor douăzeci de ani din viață. După spitalizare, revine în penitenciar pentru executarea restului de pedeapsă, având doar amintiri răzlețe, de până la vârsta plecării în Italia, și două lucruri personale, reținute la data arestării, care însă nu-i luminează nimic din negura sa de trecut: o păpușă – Pulcinella, dar botezată, impropriu, Vasilache – și o foaie dintr-un manuscris despre marionete. Or, un individ ca acesta, fără trecut, numai cu viitor, oferă o oportunitate excepțională pentru regimul comunist de a construi din el „omul nou”. E ceea ce se și înfăptuiește cu Bruno Matei, eliberat prin grațiere, la 13 aprilie 1958, datorită acțiunii tovarășului Bojin, un securist de elită, prietenul care-l va modela în funcție de imperativele actualității socialiste.

Romanul se bazează pe alternarea a două planuri epice: experiența din trecut a personajului și viața sa de după detenție, amândouă fiind, de fapt, etapele aceluiași proces persecutoriu. Diferă doar aspectul sub care apar elementele persecuției: în prima fază, acestea sunt concrete, violența atingând în spațiul concentraționar cote maxime; în a doua, ele apar sub o formă înșelătoare, indirect revelatorie, existența în cotidianul comunist presupunând deopotrivă intoxicarea victimei cu un adevăr trucat și inocularea vinovăției misterioase. Drama din prezent o egalează însă pe cea din trecut, iar acțiunea din cele două planuri subliniază de fiecare dată mecanismul constant al damnării.

Acesta acționează explicit în perimetrul închisorilor și al lagărelor de muncă prin care trece protagonistul. Solii damnațiunii („Baba Samca și moroii ei” – p. 107) bântuie sistematic imaginarii deținutului. Ca să-i alunge și ca să-și găsească, astfel, acel centru de greutate, capabil a-i asigura o viață autentică, cum numai păpușile ajunse în mâinile artistului au, Bruno apelează în primul rând la povestire. Asemenea Penelopei – care, așteptându-l pe Ulise și voind să scape de sub presiunea concretului social (simbolizat de pețitori), s-a spus că înșira și deșira o poveste, *Odiseea* –, personajul acesta deapănă câte o istorisire mitică, despre demonii roșii Vătași și Ilvala sau despre semizeul Ghatotkacha, a cărui cămașă vrăjită poate stinge lava de foc. Numai că, află el, povestirea nu face decât să stârnească demonii politiciii, așa încât exorcizații Ilvala și Vătași se unesc cu Baba Samca și moroii ei. Și mai află ceva: retorica pune în mișcare mașinaria politică, antrenându-i instantaneu angrenajele repre-

sive. Prin urmare, echilibrul râvnit se arată a fi extrem de precar, linia lui fiind hotărâtă permanent de altcineva.

Totuși, eroul își mai îngăduie o iluzie. Este vorba, în esență, despre o nouă tentativă de evadare în utopia artei. Repetând parcă gestul miticului Dedal – care construise păpuși mobile spre încântarea prințeselor din Camicos, ajutoarele sale împotriva lui Minos –, el proiectează împreună cu nea Zacornea, temnicerul-figurist de la Penitenciarul Galați, o marionetă. Destinul acesteia aruncă însă umbre negre asupra destinului personajului. Odată realizată, ea dă o singură reprezentație, cu un singur spectator (bătrânul gardian), în baia insalubră a închisorii, rămânând apoi ascunsă pentru totdeauna între pereții celulei, drept mărturie că în acest spațiu nu există mântuire. Pe trupul ei din lemn sunt săpate cuvintele de deasupra porții Infernului văzute de Dante – „Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate”.

Utopia artei e învinsă de distopia istoriei concrete.

Marioneta, notează romancierul,

avea să stea închisă probabil pentru vecie, ca o garanție că zidurile astea nu se vor dărâma nicicând, schimbând deținută după deținută, generații de nefericiți deveniți dintr-odată dușmani ai poporului. A priceput în cele din urmă că nimeni nu-i putea oferi cu adevărat o speranță, ci numai fracțiuni din ea. Fracțiuni ce aveau să fie nimicite invariabil într-un final, căci nicio altă forță din lume, pe orice ar fi ea întemeiată, n-avea cum să reziste în fața uriașului tăvălug ce se abătuse și asupra lui de câțiva ani. (p. 238)

Tocmai austeritatea discursului și tăietura fermă a frazei sunt cele care susțin aici caracterul implacabil al sorții.

Ruptura față de orice formă de iluzionare și, implicit, față de lumea penitenciară se înfăptuiește prin ascunderea lui Bruno sub carapacea convenționalului și a efectului teatral. Câteva enunțuri rostite de capul familiei de păpușari din Sicilia, pe care condamnatul și le amintește la un moment dat, venind înspre el din cu totul altă viață, îi vor influența în mod decisiv comportamentul, transformându-l într-un deținut exemplar:

Într-un spectacol de marionete, trebuie să avem în vedere două condiții esențiale. Prima: publicul nu are voie să vadă alte mișcări în afara celor impuse de joc, îndelung repetate de artistul care mănuieste păpușa. A doua: publicul nu are voie să audă alte voci în afara celor impuse de joc, îndelung repetate de artistul care îi dă glas păpușii. (n. 1, p. 240)

Sunt cuvintele ce fixează, de fapt, toposul privilegiat al romanului – cvasispectacolul cu păpuși.

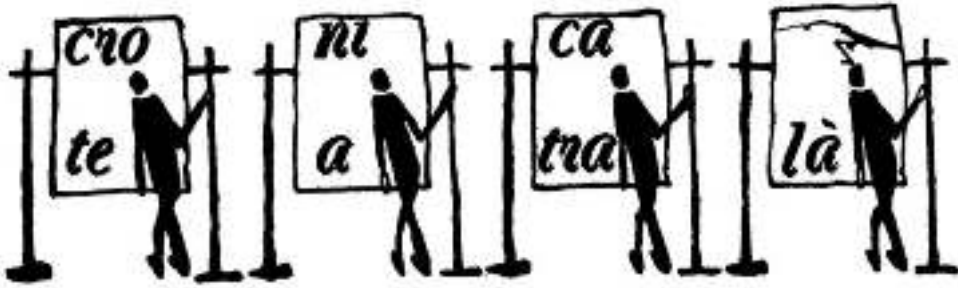
Dar carapacea construită cu perseverență va fi străpunsă din interior, de gândul multă vreme reprimat al personajului la zilele eliberării sale, omul văzându-se din nou înfrânt în lupta cu istoria mare, care-i va inunda toate intervalele sufletului. Acum, într-o ciocnire cu gardienii, Bruno are acel teribil accident, soldat cu o contuzie cerebrală, manifestată clinic printr-o amnezie persistentă de conservare a amin-

tirilor din anii succesivi primei lui tinereți. Vârsta formării sale, petrecută-n alte locuri, reîntoarcerea în țară, soarta părinților, arestarea, anii grei de temniță, toate se șterg într-o clipă, lăsându-l, la cei treizeci și opt de ani ai săi, fără conștiința propriei identități, un veritabil *burattino* uman, capabil a îndeplini orice rol îi rezervă destinul; iar acesta nu întârzie să-l așeze în distribuția noii lumi românești, aflate în glorios avânt după 1947. Doar că destinul poartă un nume și necesitatea se înfățișează sub masca frivolă și stimulatorie a securistului.

Tovarășul Bojin e cel ce dirijează scenariul „reintegrării” lui Bruno în cadrul societății socialiste, pe care fostul deținut învață s-o iubească, simțindu-se legat de ea printr-o vie recunoștință, dublată de o difuză culpabilitate: „El, Brunul, Bruno Matei pe numele său din acte, avea de-abia de-acum încolo să fie cu adevărat folositor unei societăți pe care-o iubea, față de care rămăsese dator multă vreme, pe care, într-un fel necunoscut, o trădase cândva” (p. 127). Astfel de gânduri ale personajului, transcrise cu ajutorul stilului indirect liber, determină ca în țesătura perifrastică a cărții să-și facă loc unele clișee recuperate din producțiile realist-socialiste ale epocii, fapt ce amplifică impresia de veridicitate a narațiunii.

O marionetă se dovedește a fi Bruno și pentru Eliza, tânăra funcționară hotelieră de care se îndrăgostește și care, în realitate, este rezidenta Securității, în subordinea tovarășului Bojin. Ocupându-se la rândul său de cazul lui Bruno Matei și având acces la unele date ale respectivului dosar informativ, ea știe că mama bărbatului trăiește încă în Italia, de aceea caută să-l atragă, ca „pașaport”, într-un plan de trecere a frontierei spre Occident. E ceea ce Eliza și reușește, căci, personaj tragic, Bruno își urmează mut destinul, un destin care s-a pronunțat când i s-a livrat motivul contrafăcut al condamnării sale din trecut – încercarea de a fugi din țară.

Ajuns pe punctul de a sări peste gardul de sârmă al graniței, eroul refuză să facă pasul decisiv. Îl va face Eliza, care-l ia cu sine pe Vasilache, păpușa de peste timp a lui Bruno, remarcabilă prezență simbolică în roman, desemnând imaginea sufletului inconștient al protagonistului. În timp ce se află reținut de patrula română, lui Bruno îi este tot mai sigură perspectiva de a reintra în labirintul închisorilor, dar și în alt labirint, cel al propriilor amintiri. El devine, astfel, un Dedal care nu dorește să fugă din calea urgiei lui Minos – regele Cretei, iar după moarte, al lumii infernale – și rămâne prizonierul teribilului labirint cretan. ■

Păpuși și marionete

Roxana Croitoru

ÎNTRE 17 și 21 octombrie a avut loc, la Cluj, Festivalul Internațional al Teatrelor de Păpuși și Marionete „Puck”, care anul acesta a marcat un jubileu, cea de-a zecea ediție. Gândit ca o întâlnire a spectacolelor reprezentative ale acestei arte din țară și din străinătate, în acest an festivalul și-a îmbogățit și diversificat oferta. Au fost unsprezece teatre din țară, din străinătate nefiind reprezentată decât Ungaria (eterna criză financiară...). Au participat și două companii particulare și doi păpușari liber-profesioniști. Au avut loc workshopuri extrem de interesante și o expoziție inedită de păpuși textile. Studenții de gen – de la UNATC „I. L. Caragiale” din București, de la secția maghiară a Universității de Artă din Târgu-Mureș și din anul III actorie, secția maghiară a Facultății de Teatru și Televiziune din Cluj – au fost și ei prezenți.

Ca de fiecare dată, festivalul s-a încheiat cu decernarea premiilor și a mențiunilor. Fiind vorba de o artă atât de diversă, s-a renunțat la obișnuitele titlaturi: „cel mai bun spectacol” sau „cea mai bună scenografie”, premiul denumind esența reușitei din spectacolul respectiv.

Aventurile lui Pinocchio, de la Teatrul de Păpuși „Ariel” din Târgu-Mureș, a deschis competiția. Povestea plină de peripecii a fost pusă sub semnul nopții într-un discurs esențializat, fără a eluda episoadele principale. Caracterele păpușilor sunt splendid surprinse de scenografa Eugenia Tărășescu-Jianu. Mirabela Valea, studentă în anul III la actorie-mănuitor de păpuși, a obținut o mențiune pentru debut în rolul titular din acest spectacol.

Tótágas, de la Teatrul Vojtina, Debrecen (Ungaria), în traducere liberă *Lumea pe dos*, este o poveste a prostiei omenești, într-un spectacol ingenios, bine ritmat. Spațiul scenic a fost rezolvat din cinci roți de lemn duble pictate, cu mijlocul traforat înfățișând diverse spații, cu păpuși naiv-caricaturale și cu cei patru interpreți, care de multe ori, cu o plănă în chip de costum prinsă de trunchi, preluau chipul păpușii. Spectacolul a obținut mențiune pentru *expresivitatea relației actor-păpușă*.

Cine va păzi clopoțelii?, de la Teatrul „Prichindel” din Alba Iulia, este un spectacol construit secvențial într-un decor de mare plasticitate și în același timp foarte simplu, reprezentând un fundal de peisaj asemănător tapiseriilor. Spațiul se animă cu fiecare secvență, cu păpuși caracteristice locului. Lianul poveștii este un delicat fulg de păpădie (mănuitor ca păpușile *vaiang*), care ne poartă în diverse lumi în confruntarea dintre bine și rău. În ciuda diferențelor culturale, toți luptă pentru ca binele să învingă, animați de aceleași idealuri și valori, reuniți în *Cântecul prieteniei*. Spectacolul a obținut mențiune pentru *ritmul și muzicalitatea spectacolului*.

Prințul fericit, de la Teatrul „Anton Pann” din Râmnicu-Vâlcea, a obținut mențiune pentru *simbioza relației actor-text-image*.

Spectacolul, pus în scenă de regizorul László Vadas, care este și autorul scenariului, după celebra poveste a lui Oscar Wilde, se adresează atât copiilor, cât și adulților. Realizat cu economie de mijloace foarte inteligent exploatate, spectacolul este o fericită îmbinare a mai multor stiluri și tehnici de interpretare. Actrița principală, Irina Melnic, joacă pe rând mai multe personaje: Povestitorul, Prințul, Rândunelul, trecând cu mare ușurință de la un caracter la altul, de la un registru vocal la altul. Păpușă-Prințul, care-i stă alături, e proiectată pe ecran împreună cu actrița-Povestitor. Ecranul elastic se mulează reliefând fața mai-marilor orașului sau umbre chinezești (măinile actorilor), care devin pe rând păsările călătoare în țările calde, trestia, iubita Rândunelului. Morala poveștii se imprimă adânc în mintea și inimile spectatorilor: fericit și bogat este cel ce dăruiește necondiționat și cu dragoste.

Ultima mențiune i-a revenit companiei particulare „Mușchetarii” din București, pentru *construcția armonioasă a spectacolului Spărgătorul de nuci*. Un spectacol cu marionete cu fir, mănuite foarte bine, ritmat de o muzică bine aleasă și interpretată. Scena s-a aflat într-un permanent dialog cu micii spectatori.

Demonstrațiile studenților s-au bucurat de atenție, strădania lor fiind răsplătită cu aplauze. Studenții de la Târgu-Mureș ne-au oferit o lecție deschisă. Fiind în primul an de studii, ei abia descifrează abecedarul în tainele actoriei. Cei de la Cluj sunt în anul III actorie și ne-au invitat la o oră de improvizații, plină de umor și fantezie, cu suluri mobile. Studenții de la București au venit cu spectacolul *Micul Prinț*, după Saint-Exupéry. Din păcate, scenariul dramatic a fost nefericit contemporaneizat, întreaga filozofie și sensibilitate a poveștii fiind anulată de un supratext rău scris. Ne amintim de edițiile anterioare, când UNATC-ul s-a prezentat cu excelente spectacole, adevărate demonstrații de mănuire a marionetei mici cu fire.

Un moment de vârf al festivalului a fost workshopul Emiliei Nechita, în spațiul expozițional al Muzeului Etnografic, cu zece copii de grădiniță. Materialul „didactic” au fost chiar păpușile din expoziție. Păpușile Anei Ponta – artist plastic recunoscut – exprimă stări, sentimente și sunt alcătuite exclusiv din textile. Jocul materialelor și accesoriilor din care sunt făcute păpușile – varietate de frumos și emoție – le caracterizează de la prima privire. Păpușă-vedetă a fost *Păzitorul timpului*, grănicer între vis și realitate. Numai copiii au fost în stare să treacă această graniță, pătrunzând în lumea poveștii.

Atelierul susținut de Luminița Vălean a fost un joc cu mijloace teatrale pentru ca prichindeii să-și câștige încrederea în sine.

Au fost acordate patru premii: *Alice în țara minunilor*, Teatrul de Animație „Tândărică” din București, *premiul pentru vioiciunea spectacolului și pitorescul personajelor*. Acesta a fost cel mai complex spectacol din festival, cu păpuși de diverse tipuri și dimensiuni, cu o scenografie spectaculoasă. Actorii din această poveste plină de fantezie realizează trecerile de la lumea reală la cea imaginată într-un

amestec de culoare și farmec, de candoare și umor, acompaniați de muzica lui Vivaldi. Două premii au răsplătit măiestria profesiei de păpușar. Este vorba de spectacolul *László Vitéz*, în interpretarea lui János Pályi din Ungaria, pe care l-am mai admirat într-o ediție anterioară a festivalului și care a luat *premiul pentru măiestria spectacolului și virtuțile comunicării cu publicul*. János Pályi este un om-spectacol. Pe lângă charisma cu care este dăruit și care captează interesul publicului pe tot parcursul spectacolului, interpretul este un virtuoz al păpușii *bibabo*. Mănuiește concomitent mai multe păpuși în confruntări fizice și verbale pe mai multe registre. De altfel, János Pályi a susținut și un workshop-demonstrație a spectacolului de bălci cu păpușă *bibabo*.

Premiul pentru virtuozitatea mănuirii și umorul marionetelor i-a revenit lui Bence Sarkadi, tot din Ungaria. Tânărul interpret a prezentat un spectacol nonverbal, *Figura ex machina*. Fiecare păpușă își spunea pe rând povestea: acrobata, violoncelistul, dansatorul turc cel burtos. Marionetele cu sfori se mișcau în fața noastră, cu nespuse ușurință, după o complicată tehnică germană. „Figurile” păpușilor-marionete din ultimele două tablouri erau chiar tatăl actorului și actorul însuși. Povestea lor era spusă cu tâlc și autopersonificare.

Teatrul-gazdă a onorat jubileul cu o premieră, *Secretul magic*, în regia Monei Marian, directorul teatrului și al festivalului. Scenografia: Eugenia Tărășescu-Jianu și Cătălina Chirilă. Ilustrația muzicală: Corina Sirbu. Spectacolul a fost premiat pentru *valoarea profesională a omagiului la adresa teatrului cu măști*. Regizoarea Mona Marian este o specialistă a *commediei dell'arte*. În rolul Păpușării, Dana Bonțidean și Călin Mureșan interpretează personaje cu măști, cu o dezinvoltură și un ritm amețitor. Păpușile aveau trăsături accentuate, pentru a defini caracterul fix al personajului, imprimând nota de umor a dialogului de *teatru în teatru*. A fost un tur de forță în ritm nebun, cu fantezie, umor și tehnică de joc, venind ca o continuare la replica lui Arlechino: „În teatru, Pulcinella, se poate petrece orice”.

M-am oprit asupra spectacolelor premiate, cu toate că toți participanții ar fi meritat atenția noastră. Unele spectacole însă nu-și aveau locul, poate, în festival. *Aparul* de la Teatrul de Păpuși din Baia Mare este un spectacol multipremiat, cu o vechime în repertoriu de peste zece ani. După cum un spectacol realizat identic, cu aceeași regie și scenografie în două teatre, la Bacău și Botoșani, nu putea fi luat în discuție.

Cele cinci zile de festival au fost pentru spectatori o desfășurare de fantezie în animarea inanimatului și o confruntare între performanțe artistice. Aș sugera pentru viitoarele ediții ca interpreți de excepție, cum sunt János Pályi și Bence Sarkadi, să fie invitați în afara competiției.

Specificul acestui festival dă șansa, unică, cred, în peisajul festivalier din România, ca trupele invitate să poată urmări întreg festivalul. O ocazie anuală de evaluare în raport cu colegii de breaslă și posibilitatea de a cunoaște noi expresii în arta păpușăriei.

O surpriză plăcută a acestei ediții a fost revenirea păpușii în toate spectacolele prezentate. Ca de fiecare dată, micul spectator s-a aflat în centrul festivalului, într-un dialog viu cu mirajul scenei, dar și cu comunitatea diversă a colegilor spectatori, într-o coexistență acceptată și creatoare prin cultură și educație.

Cine nu încapă de scriitor

Ovidiu Pecican

ÎN 22 noiembrie 1959, Mircea Eliade nota – în original – un citat din *Ganghry Night*, de Dorothy L. Sayers, pe care socotea potrivit să îl și comenteze: „Eu nu sunt decât albinuța, care adună mierea ca să o mănânce matca». Este tocmai ce ar trebui să-și aplice lor înșiși filologii, erudiții și bibliografii. Dar se întâmplă exact contrariul. De obicei, cei mai infatuați, mai siguri de importanța lucrărilor lor sunt specialiștii în detalii“ (*Jurnal*, 1, București: Ed. Humanitas, 1993, p. 344-345). Acest gând al scriitorului și savantului îi scapă lui Alexandru Ciolan. Presupunând că dl Ciolan ar avea o reflecție asupra propriului loc în cultura românească actuală, absența unui gând de felul acesta ar putea fi calificată drept gravă.

Pe Domnia Sa îl interesează însă să fie tipărit cu orice preț în *Apostrof*. De înțeles, care dintre condeierii de azi sau de ieri nu s-ar dori publicat de o revistă bună? Ca să obțină ceea ce și-a propus, Domnia Sa se strecoară în pagina periodicului clujean pe ușa din dos, în chip viclean și nu tocmai cu bună-credință. El se agață ca o remorcă de un articol semnat de mine: un elogiu adus vigilenței unui filolog de calitate, dl Andrei Moldovan. Dl Ciolan dă un răspuns polemic textului respectiv, deși nu fusese prin nicio adresare țintită pofțit (sau obligat) să răspundă.

Se poate lua poziție de către oricine față de orice text lansat pe piața culturală; nu doar din România, ci de oriunde. A pretinde însă publicarea în virtutea unui drept inexistent la replică este o falsificare grosolană a situației de fapt, într-un caz ca acesta. În termeni neechivoci, este un abuz la adresa codului etic și un adio definitiv spus prezumției de bună-credință.

În aceste condiții, n-am de gând să îi acord dlui Ciolan vreun credit moral și să îl iau în serios. Câtă vreme el însuși își retrage dreptul la demnitatea de publicist onest și vertical, de ce l-aș credita eu mai mult? Ca o consecință, mă voi rezuma la câteva considerații mai degrabă generale, adresate întregii categorii de inși pentru care dl Ciolan pare reprezentativ.

Poate este potrivit să se observe că limba română a existat și înainte să apară filologii; la fel și literatura scrisă în această limbă. Când aceștia au apărut, în sfârșit, li s-a îngăduit să încerce observarea atentă a modului ei de funcționare, instituind reguli în spiritul acesteia, sesizând uzul și abuzul, dar numai menținându-se în spiritul ei și cu o suficient de adâncă înțelegere a flexibilității ei. Cei care au cutezat prea mult, erijându-se în instanțe pe care limba ar trebui să le asculte, au sărit peste cal, devenind – imediat sau în timp – ridicoli și rămânând de căruță. Căci rostul paznicului unei rezervații nu este să îngreiească libera dinamică a unei ființe vii. În schimb, aceeași limbă română le-a concedat scriitorilor dreptul integral de a explora noile căi de îmbogățiri

re a vocabularului, de experimentare lingvistică și, de ce nu, de exploatare oricât de originală a posibilităților sale de expresie; cu condiția de a-i respecta, la rândul-le, spiritul și tipul de dezvoltare, de creștere.

Acest lucru nu pare destul de clar în mintea unora dintre cei care pretind că apără instrumentul predilect de articulare a ideilor și viziunilor scriitoricești în cultura noastră, drept care se ajunge la episoade ridicole în care un ticluitor de dicționare care nu și-a cucerit un loc în literatura de pe urma căreia câștigă un renume are pretenția de a pune la colț un scriitor sau altul ale cărui poezii, proze, piese de teatru sau eseuri îmbogățesc patrimoniul național. Inșii de acest fel, aflați neostenit în treabă fără urme vizibile în palmaresul cultural al nației sau al Europei, nu pricep adevărul simplu că rostul grămaticilor nu este să rețeze nici îndrăznelile scriitorilor, nici să le impună acestora propria lor viziune (discutabilă) despre limbă. Unii au înțeles sau au simțit intuitiv acest lucru, rezumându-se, precum profesorul Higgins din *My Fair Lady*, să noteze și să înregistreze vorbirea străzii pentru a surprinde întorsăturile și vobletele unui organism plin de fantezie și disponibilități, în plină ebuliție: limba pe care o slujesc. Alții au făcut ceea ce li s-a părut lor mai la îndemână: au luat drept martori definitivi dicționarele și gramaticile, ținându-se de ele ca orbul de bătă, fără a lua aminte că s-ar putea ca limba să evolueze în direcții pe care ei nu le anticipaseră și fără a le cere lor permisiunea.

Mă număr printre admiratorii filologilor de suplețe și de adâncime care, observând avatarii – reușiți sau nu – ai limbii vorbite, se întrebă asupra acesteia și încearcă reflecții critice asupra exceselor lingvistice momentane. Am însă, în același timp, o anume lipsă de răbdare față de rigoriștii improvizați și superficiali care, în numele unui certificat universitar, se socotesc etern îndreptățiți să trăncănească savant despre limba care îi îngăduie și găzduiește, socotindu-se – în virtutea cărei legitimități? – singurii îndreptățiți să se pronunțe cu privire la normele, corectitudinea și creativitatea limbii-mame.

S-ar putea crede că e firesc să se întâmple astfel, dacă Molière nu ar fi ridiculizat deja de câteva secole prețiozitatea savantă. Ca atare, uitând că marile contribuții din ultima jumătate de secol la cunoașterea de profunzime a românei vin, ce să-i facem, din partea filosofului Constantin Noica și dinspre poezia lui Nichita Stănescu, dinspre teatrul lui E. Ionescu ori din poezia lui Gellu Naum, un astfel de ins se crede îndreptățit să dea lecții de limbă și de exprimare corectă... scriitorilor.

Este o eroare gravă pretenția de a se rezezi asupra artiștilor (printre care, cu modestie, mă număr), în loc să își îndrepte atenția către prăzi mai mănoase, de exem-

plu înspre belșugul de licențe din vorbirea politicianilor.

Într-un articol mai lung decât textul pe care îl combate, dl Ciolan își etalează cu panasă calitățile de mânător al condeului, amestecând la niveluri joase acuza trivială, dar „țintită“, cu pamfletul de aspect fesier și savanteria egolatră cu fermitatea convingerii că româna s-a înțelenit în dicționarul de sub patul Domniei Sale. În dreaptă consecință, față de asemenea logoreică împrăștiere, jurnalistul fără metodă rezolvă totul și nimic, ba acuzând erori logice, ba amendând greșeli de utilizare a cuvintelor, ba respingând cu semeție calificarea unui autor contemporan din provincie pentru că nu publică în București, ba enervându-se că mă declarasem sceptic cu privire la răsturnarea unui vocabular grecizant redundant în limbajul curent al anului 2011. Dl Ciolan nu are deci nici sistem, nici metodă, necum coerență.

În această discuție, pe care aș evita-o ca pe o plictiseală pricinuită de o băltoacă din caldarâm dacă silueta Domniei Sale nu mi-ar bara inoportun calea, rolurile sunt clar distribuite. De o parte rămân eu, scriitor de romane, povestiri, teatru și poezie, chiar și atunci când mă improvizez ca publicist; de alta, compilatorul de dicționare, „diortositorul“ de chichițe doctissime și importatorul de balcanisme arhaizante cu iz de tămâie în vorbirea zilei. Îmbâcsit și cam acru, el bate demonstrativ cu degetul în litera dicționarului, uitând că acesta din urmă este o colecție de definiții pe care uzul le îmbogățește chiar în acest moment cu noi și interesante versiuni. Orice s-ar întâmpla, eu și colegii mei scriitorii suntem cei care dăm lumină limbii pe care Domnia Sa, așezat în genunchi, aplecându-se după lexicoane și gramatici, se ostenește să o descifreze.

Închei aici, invitând cititorii *Apostrofului* pe blogul ovidiupecican.wordpress.com pentru a consuma frugal – dacă îi interesează – răspunsurile punctuale la întâmpinările dlui Ciolan; nu înainte însă de a repara reputația unui distins coleg de silueta căruia autoerijata instanță critică de jenantă prestație intelectuală nu pare să mai încapă. Dl Andrei Moldovan nu este „un nume care evoluează în liga județeană“ decât pentru ineptii care nu au luat seama că Domnia Sa editează, alături de Niculae Gheran, de mai mult timp, volumele din urmă (de la al 22-lea încoace) ale monumentalei ediții de *Opere* ale lui Liviu Rebreanu. Cititul mai asiduu și scrisul mai prudent – cu pauze metabolice și de respirație – l-ar fi scutit de această greșală pe dl Ciolan, intransigent și acid cu alții, dar rămas, în raport cu sine însuși, cu... lecțiile nefăcute. ■

Revista APOSTROF se poate cumpăra în următoarele puncte de difuzare:

Librăriile HUMANITAS

- ALBA IULIA, Librăria Humanitas, Bd. 1 Decembrie 1918, bl. M8-M10.
- BUCUREȘTI, Librăria Humanitas Kretzulescu, Calea Victoriei, nr. 45.
- CLUJ-NAPOCA, Librăria Humanitas, str. Universității, nr. 4.
- GALAȚI, Librăria Humanitas, str. Domnească, nr. 45.
- IAȘI, Librăria Humanitas 1, Piața Unirii, nr. 6.
- ORADEA, Librăria Humanitas „Mircea Eliade“, Bd. Republicii, nr. 5.
- PIATRA-NEAMȚ, Librăria Humanitas, str. Ștefan cel Mare, nr. 15, Galeriile „Viorel Lascăr“.
- RÎMNICU-VÎLCEA, Librăria Humanitas, Calea lui Traian, nr. 147, bloc D2, parter.
- SIBIU, Librăria Humanitas, str. Nicolae Bălcescu, nr. 16.
- TIMIȘOARA, Librăria Humanitas „Emil Cioran“, str. Florimund Mercy, nr. 1.
- TIMIȘOARA, Librăria Humanitas „Joc Secund“, str. Lucian Blaga, nr. 2.

Rețeaua STANDARD PRESS DISTRIBUTION din Cluj

- str. Regele Ferdinand (lângă magazinul Central).
- Calea Moșilor (vizavi de Primărie).
- Piața Unirii, nr. 17 (lângă Diesel).
- Piața Unirii, nr. 1 (lângă Continental).
- str. Napoca, nr. 19.
- Piața Grigorescu (lângă magazinul Profi).
- Piața Mărăști (stația de autobuz).
- str. Fabricii, nr. 1.
- str. Memorandumului, nr. 12.
- str. Plopilor (lângă Hotelul „Babeș-Bolyai“).
- str. Republicii, nr. 109 (Sigma Shopping Center).

Librăria de Artă GAUDEAMUS

Cluj-Napoca, str. Iuliu Maniu, nr. 3.

Librăria MUZEULUI LITERATURII ROMÂNE

SC Orfeu Ed SRL, București, bd. Dacia, nr. 12.

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii revistei *Apostrof*

Vă puteți abona la revista *Apostrof* direct la redacție. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin:

1. mandat poștal, pe adresa:
Torockay-Lukács Iosif
Fundăția Culturală Apostrof
Cluj-Napoca, CP 1095, OP 1 Cluj, cod poștal 400750.

2. virament bancar, pe adresa:
Fundăția Culturală Apostrof
Sediul: Cluj-Napoca, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Cod fiscal: 4868907
Cont bancar: RO68BRDE130SV07853701300 (lei)
Deschis la BRD-Groupe Société Générale, Sucursala Cluj.

Prețul abonamentului, pentru persoane fizice și biblioteci din România, este de:

- 15 lei pentru 3 luni,
- 30 lei pentru 6 luni,
- 60 lei pentru un an.

Prețul abonamentului include taxele poștale de expediere. Prețul abonamentului pentru cititorii din străinătate este de:

- 12 euro sau 15 USD pentru 3 luni,
- 24 euro sau 30 USD pentru 6 luni,
- 48 euro sau 60 USD pentru un an.

Prețul abonamentului include taxele poștale de expediere par avion.

Datele necesare pentru viramentul acestui abonament:

Fundăția Culturală Apostrof
Sediul: Cluj-Napoca, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Cod fiscal: 4868907
Conturi bancare:
RO68BRDE130SV07853701300 (lei)
RO73BRDE130SV06534401300 (euro)
RO58BRDE130SV06674381300 (USD),
deschise la BRD-Groupe Société Générale, Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83,
SWIFT: BRDEROBU

Cuprins

• CAFÉ APOSTROF			
Premiile „Poesis” pentru anul 2011	2	Scheletul de aer; Doamne, tu nu ai nevoie de slavă; Vieți goale	Ion Cristofor 13
Evenimente la Filiala Cluj a USR	2	• CU OCHIUL LIBER	
• IN MEMORIAM		Realități românești, confluente europene	Iulian Boldea 14
Paul Everac	Horia Gârbea 2	Marginalități silențioase	Constantina Raveca Buleu 24
Liviu Ciulei	Roxana Croitoru 5	Monumente sub zodia distrugerii	Cristian Vasile 25
• EVENIMENT		Firul nesfârșit al timpului	Mirel Anghel 26
Un bilanț regal	Ovidiu Pecican 3	Dedal nu părăsește Creta	Cezar Boghici 26
• PUNCTE DE REPER		• DOSAR: EMIL SIMIU	
Revoluția Maghiară, Imre Nagy și deloc „renegatul” Ion Iliescu	Vladimir Tismăneanu 4	Anii de ucenicie	Emil Simiu 15
Centenar Elena Vianu	Marta Petreu 10	• PROZĂ	
• POEME		Moralități	Ileana Urcan 20
	Daniel Corbu 7	Liceu	Bogdan C. Enache 21
	Rodica Marian 11	• MICROLECTURI	
• CRONICA LITERARĂ		Un memorialist bucovinean și neprețuita sa mărturie	Ion Bogdan Lefter 22
Hanna Bota sau Acasă, la capătul lumii	Irina Petraș 8	• CRONICA TEATRALĂ	
Mici tandreți corozive	Ștefan Borbély 9	Păpuși și marionete	Roxana Croitoru 28
• SĂ NE CUNOAȘTEM SCRITORII		• POLEMICI	
Universitatea Daciei Superioare	Petru Poantă 12	Cine nu încapă de scriitor	Ovidiu Pecican 29
Vis; Vrăjitoarele	Doina Cetea 13		

Editura Biblioteca Apostrof vă oferă următoarele cărți:

- **Mihail Sebastian. Dilemele identității**
ediție îngrijită de LEON VOLOVICI, 2009, 300 p. 25 lei

Colecția „Filosofie modernă”

- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**
traducere de VASILE MUSCĂ, 2003, 128 p. 10 lei

Colecția „Filosofie extrem-contemporană”

- JOSEPH RATZINGER, **Europa în criza culturilor**, traducere de DELIA MARGA, prefață de ANDREI MARGA, 2008, 92 p. 15 lei

Colecția „Filosofie medievală”

- SF. ANSELM DIN CANTERBURY, **Monologion despre esența divinității**
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 3,50 lei

Colecția „Filosofia religiei”

- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 4 lei

Colecția „Filosofie românească”

- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**, 2003, 146 p. 10 lei

- N. STEINHARDT, **Cartea împărțirii**, ediție gândită și alcătuită de ION VARTIC, ed. a IV-a, 2004, 140 p. 8 lei

- D. D. ROȘCA, **Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului**
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 3,50 lei

- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU, 2000, 132 p. 5 lei

- LAURA PAMFIL, **Noica necunoscut**, 2007, 288 p. 8,75 lei

Colecția „Janus”

- OVIDIU PECICAN, **Trasee culturale Nord-Sud**, 2006, 228 p. 15 lei

- CĂLIN TEUȚIȘAN, **Textul în oglindă: Reflexii ale imaginarului eminescian**, 2006, 202 p. 15 lei

- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau despre echilibru**, 2003, 176 p. 10 lei

- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**, 2004, 380 p. 20 lei

- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p. 5 lei

- NORMAN MANEA, **Despre clovni**
eseuri, 1997, 230 p. 4 lei

- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 4 lei

- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**
roman, traducere de IRINA PETRAȘ, 2001, 132 p. 9,90 lei

- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție și reacțiune**, ediția a II-a, adăugită, 2002, 284 p. 15 lei

- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de JANINA IANOȘI, prefață de ION VARTIC, 2003, 96 p. 7,50 lei

- LUKÁCS JÓZSEF, **Povestea „orașului-comoară”: Scurtă istorie a Clujului și a monumentelor sale**, volum ilustrat cu fotografii de VÁRDAL LEVENTE, 2005, 146 p. 20 lei

- GEORGETA HORODINCĂ, **Duminică seara**, 2006, 231 p. 20 lei

- ALEXANDRU VONA, **Să mai fiu o dată îndrăgostit**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2005, 188 p. 20 lei

- ȘTEFAN BORBÉLY, **Despre Thomas Mann și alte eseuri**, 2005, 172 p. 20 lei

- MARTA PETREU, **Conversații cu...**, vol. II, 2006, 132 p. 20 lei

- RUXANDRA CESEREANU, MARTA PETREU, CORIN BRAGA, VIRGIL MIHAIU, OVIDIU PECICAN, ION VARTIC, **Sadovaia 302 bis**, 2006, 204 p. 20 lei

- EUGEN PAVEL, **Între filologie și bibliofilie**, 2007, 170 p. 20 lei

- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii: Dicționar-antologie**, 2002, 288 p. 20 lei

- ȘTEFAN BORBÉLY, **Proza fantastică a lui Mircea Eliade**, 2003, 224 p. 20 lei

- **Scriitorul și trupul său**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 264 p. 8,75 lei

- **Cele 10 porunci**, carte gândită și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 276 p. 8,75 lei

- NICOLAE BĂRNA, **Dumitru Țepeneag**, 2007, 304 p. 7 lei

Colecția „Scrinul negru”

- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 10 lei

- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p. 12 lei

- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 2 lei

- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 5 lei

- LUDOVICA REBREANU, **Adio pină la a doua Venire: Epistolar matern**, ediție îngrijită, prefață și note de LIVIU MALIȚA, 1998, 288 p. 5 lei

- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul unui psihiatru): Aforisme**, prefețe de I. NEGOIȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 3 lei

- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu popești. Șotroane** (în colaborare cu Editura Dacia), 2001, 144 p. 6,30 lei

- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU, 2003, 112 p. 7,50 lei

- KONSTANTINOS ARVANITIS, **Jurnal (1893-1899)**, traducere din neogreacă de CLAUDIU TURCITU, cuvânt-înainte de MARTA PETREU, epilog de NICOLAE MĂRGINEANU (în colaborare cu Editura Polirom) 2009, 83 p. + ilustrații

Colecția „Istoria filosofiei”

- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU, **F. W. Nietzsche: Viața și filosofia sa**, 2003, 128 p. 10 lei

Colecția „Poeme”

- TRISTAN JANCO, **Memoriile Șoahului**, 2006, 84 p. 15 lei

Cărți în coeditare cu Ed. Polirom (le puteți comanda la www.polirom.ro):

- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui Koroviev: Interpretare figurală la Maestrul și Margareta**, ed. a II-a, adăugită, 2006, 160 p. 17,95 lei

- MATEI CĂLINESCU, **Mateiu I. Caragiale: recitiri**, ed. a II-a, 2007, 168 p. 19,95 lei

- ION VIANU, **Blestem și Binecuvântare**, 2007, 182 p. 19,95 lei

- ION VIANU, **Investigații mateine**, 2008, 112 p. 19,50 lei

- MARTA PETREU, **Despre bolile filosofilor. Cioran**, 2008, 128 p. 19,90 lei

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

LUKÁCS JÓZSEF
VIRGIL LEON
ANA SALOMIA CORNEA
IRINA PETRAȘ

Tehnoredactare:
FOGARASI EDITH

Vignetele revistei reprezintă variațiuni grafice de Mihai Barbu după desene de Franz Kafka.

ANA POP
(contabilitate)

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor din România
- Fundația Culturală Apostrof

Revista apare cu sprijinul:

- Fondului Cultural Național
- Consiliului Local și al Primăriei Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. I. C. Brătianu, nr. 22
cod 400079
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@revista-apostrof.ro

Pentru corespondență:

Revista Apostrof, CP 1095, OP 1,
Cluj-Napoca, 400750

- Revista APOSTROF figurează în Lista-catalog a publicațiilor interne, editată de RODIPET SA, la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122

Revista este înregistrată la OSIM cu nr. 45630/22.05.1996.

Revista APOSTROF este membră a Asociației Revistelor, Imprimeriilor și Editorilor Literare (ARIEL), asociație cu statut juridic, recunoscută de Ministerul Culturii și Cultelor.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a revistei *Apostrof* este de a găzdui opiniile, oricât de diverse, ale colaboratorilor noștri. Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text aparține, în exclusivitate, autorului.

Apostrof

Puteți comanda orice carte la adresa: Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22, tel. 0264/432.444 sau prin www.revista-apostrof.ro